

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 5

Збірник наукових праць

Київ – 2004

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 5

Збірник наукових праць

Київ – 2004

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Збірник наукових праць. Випуск 5/ Від.ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004. – 138 с.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів ВНЗ, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №8 від 22 квітня 2004 року).

Загальне рецензування збірника:

доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)

доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

**КОРОТКИЙ ЛІНГВОСЕМАНТИЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ
АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ШОТЛАНДСЬКИХ БАЛАД ТА ТВОРІВ, ШО БУЛИ
НАПИСАНІ НА ЇХ ОСНОВІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ В.СКОТТА ТА Р.БЕРНСА)**

Постановка загальної проблеми. Стаття присвячена короткому лінгво-семантичному та літературознавчому аналізу деяких шотландських середньовічних балад. Аналіз буде проводитися на основі автентичних джерел, що прислужилися В.Скотту та Р.Бернсу під час їх творчості, творів, які з'явилися на їх основі та фольклорних пам'яток, які суттєво доповнюють дослідження та допомагають нам зрозуміти менталітет тих, хто їх створив.

Постановка завдання. Приділити максимальну увагу деяким особливостям середньовічної шотландської балади та ще раз проілюструвати доречність міждисциплінарного підходу до вивчення цієї проблеми. Тим самим ми намагаємося показати, що шотландська балада може бути органічно вивчена лише у симбіозі філософії, лінгвістики, літературознавства та психології.

Актуальність дослідження. Вивчення та аналіз старовинних шотландських балад переконує в тому, що через прагматичний елемент, який є присутнім у баладі, вона може нами сприйматися як певне закодоване послання із минулого, що може бути розкодовано нами у контексті вивчення сучасного менталітету пересічного європейця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При дослідженні використовувалися роботи Р. Якобсона "Праці з поезики" та Ю.М. Лотмана "Аналіз поетичного тексту", виходяч із їх поглядів стосовно поетичного тексту як єдиного комплексу взаємопов'язаних елементів. При підготовці матеріалу також використовувалися роботи Н.Н. Белозерової "Інтегративна поезика" й "Функціональний аналіз тексту". Із закордонних джерел інформації найбільше прислужилися *Ministrelsy of Scottish Border, consisting of historic and romantic balads, collected in Southern countries of Scotland; with a few modern date founded upon local tradition*, "True Thomas". - In: Evans Th. "Old Ballads, historical and narrative, with some of modern date "Thomas of Erceldoune" In: Evans S. "English and Scottish Popular Ballads.

Завдання дослідження. Ціллю аналізу є довести справедливість точки зору лінгвістів та літературознавців на те, що кожен із елементів середньовічної балади є взаємопов'язаним один із іншим і те, що їх текст представляє єдиний комплекс проблем, що може бути зрозумілий лише у симбіозі його елементів

Наукові результати. Для того, щоб дійти таких висновків, ми проаналізуємо декілька балад з точки зору семантики вокабуляра та значення символів та явищ, які характеризують колективне міфологічне світоспийняття давніх часів. Ми також покажемо місце фантастичної реальності у повсякденному житті пращурів сучасних британців та їх відголосок у сучасному житті їх нащадків

Намагаючись дати чітке і повне визначення терміна *ballad* в англійській мові, можна зіштовхнутися зі значними труднощами. Вони пов'язані з тим, що коло його значень дуже широке. Причини цього криються особливо в історії і розвитку тих поетичних жанрів, що позначилися цим словом. Термін *ballad* виникає від латинського дієслова *ballare* (танцювати). Тому пісня, що супроводжувала танок, називалася в Провансі *balada*, а в Італії – *balata* (XIII ст.). З часом термін *ballad* змінює своє значення. Отже вже у XIV ст. французька *ballade* являє собою жанр придворної поезії, що вимагала від автора витонченої майстерності.

Це – вірш, що складається із трьох строф та має три наскрізні рими (звичайно за схемою *ab ab bc bc*) з обов'язковим рефреном. Число віршів у строфі повинне було збігатися з числом складів у рядку (8, 10 чи 12). Чоловічі рими повинні були чергуватися з жіночими. Дотриматися всіх цих правил, звичайно, було дуже важко. Вже в XIV ст. англійці запозичають жанр балади з французької літератури. Карл Орманський (XV ст.), який провів 25 років в англійському полоні, вільно писав балади як французькою, так і англійською мовами. Природно, що разом із жанром запозичається слово, що його позначає. Пишеться воно по-різному: *ballades, balats, ballets, ballets, balletys, ballads*. У XIV-XVI ст. термін *ballad* не вживався для позначення того усного жанру англійської і шотландської народної поезії, який зараз в британському літературознавстві називають: *popular ballad, ancient ballad, ballad of tradition, traditional ballad*. Ці стародавні народні твори в той час (у XIV-XVI ст.) були відомі під назвою *songs* (іноді *tales* чи *ditties*). Виконавці не вирізняли їх зпряміж інших пісень свого репертуару. У той самий час, тобто починаючи з XVI ст., слово *ballad* широко застосовувалося стосовно простих, зазвичай анонімних, віршів, що висвітлювали, дуже часто доволі іронічно, політичні події та персоналії відомих людей й поширювалися у вигляді друкованих листків на міських вулицях. Цей жанр називали: *street ballad, stall ballad, broadside* чи *broadsheet*. Звичайно, обом митцям подобалося уводити в свої твори цікаві а подекуди й страшні історії, але, напевно, не через бажання залякати читача, і не лише, щоб показати реакцію героя, який потрапив у надзвичайну ситуацію. ...Можна було б сконцентрувати увагу власне на готичній традиції у творчості В. Скотта і Р. Бернса, але причина, через яку вони обоє звернулися до мотивів, які вони віднайшли досліджуючи фольклор Шотландії, геть інша. Уявити собі часи середньовіччя, тим більше, часи католицької реакції без міфічних, альтернативних християнству, та їх жреців та жриць просто неможливо. Тому митці однозначно наповнюють їх новим змістом, змушують їх виконувати зовсім іншу функцію — занурення в епоху. Ось чому читач може спостерігати появу нового змісту, підтексту там, де здається все зрозуміло.

Різні забобони продовжували жити і в часи обох митців. Доказом цього може служити велика зацікавленість до романамі із відверто страшним сюжетом, який досяг свого апогею у другій половині XVIII століття. Також варто звернути увагу на те, що власне в авторських баладах обох митців співіснують два семантичних поля – поле, яке можна умовно позначити “Людина, домівка, суспільство” та “Сили природи”, які дорівнюють тут силі божества. Крім того імена міфічних героїв дуже часто асоціюються з певними соціальними відносинами, з певним архетипом свідомості й навіть пов'язані з проблемою табу, яка була згодом вивчена знаменитим психологом З.Фройдом. Також варто звернути увагу на суто психологічний елемент – друге семантичне поле більше ніж перше, але в цьому не має нічого дивного, адже альтернативні релігії і вірування існують досі. Інша справа, коли власне надприродне претендує на звання матеріальної реальності аби довести вищезазначене звернемося до доробку обох письменників. Звертаючись до знаменитого “Тема О’Шантера”, хотілося б процитувати декілька рядків із цього твору паралельно обозначивши джерело, яке прислужилося Роберту Бернсу [1]: *A winnok – bunker in the east, There sat Auld, Nick in shape of o'beast. Auld Nick* - одна із найпопулярніших назв злого духа, яке було досить розповсюджене в Шотландії. У старовинних письмових пам'ятках зокрема, зазначалося, що нібито злі духи, коли хотіли нашкодити людині, перевтілювалися у звірів, за шотландськими повірjami., - у чорних собак. Зараз ця істота має значення яка близька за змістом до звичного нам домовика, яким іноді лякають дітей та також може означати людину із негативними якостями характеру. Схожим на попередній є декілька наступних прикладів: *But Tam, kend what was What fu' brawlie, There was a winsome wench and wowlie Wench*- Відьма, чаклунка, дуже часто відлюдниця, що передрікала майбутнє. Доречі, земляки Роберта Бернса стверджували, що прототипом цієї злої жінки послуговувала реальна історична особа, -Кетті

Стівен (Stiven), ворожка, яка жила у Лейппарку, Керкусвальд. Досі вважається, що ходити через її маєтність небезпечно. *The night enlisted in the core, Lang after kend on Carrick shore, For mony a beast to dead she shot...* Містер Девідсон, дослідник витоків творчості Бернса стверджує, що тут, саме в цьому рядку, прозоро проглядається багаточисельні документи ще XV- XVII ст., в яких були зафіксовані відомості про те, що неврожаї, бурі, дощі, великої рогатої худоби пояснюється втручанням злої сили. У зв'язку з цим, навіть у часи Вальтера Скотта і Роберта Бернса було багато гучних справ, через які загинуло багато людей, особливо жінок. (див. *Thomas Davidson "Rovan Tree and Red Thread", 1949, ch. III*). Норна, загадкова героїня роману "Пірат", що була позичена письменником із старовинних балад, виглядає дуже органічно на тлі динамічних подій, її філософські роздуми наповнюють твір новим змістом. Дуже цікавою є постать Мег Меррілз, яка теж займає не останнє місце в романі. В. Скотт стверджував, що він особисто знав двох циганок, величезних на зріст. Цих двох сестер звали Джейн і Медж Гордон, і багато із дослідників творчості письменника вважають, що саме вони послугували прототипом для створення образу циганки-пророчиці. Астрологи в "Кенільвоті" й "Квентіні Дорварді" кожен цікавий по своєму. Прототипом цих героїв, безперечно, послугувала ціла армія реальних магів, астрологів, алхіміків, яких завжди було багато в Європі в усі часи. Далеко не всі вони були негативними. Показовим в цьому сенсі є роман "Монастир". Базуючись на дуже розповсюджених легендах про фамільного духа (ангела-охоронця, якщо ми розглянемо це явище з точки зору християнства), що захищає певний рід від винищення, Скотт вводить реального героя,— Білу Даму із Євенела, фею-покровительку роду. Саме ця Біла Дама виводить із болота родину Євенелів, але тут є один нюанс: бачити її може лише дівчина,— наступниця роду. Інша людина,— Хелберт Глендіннінг, котрий повинен був одружитися з Мері Євенел, у містичний спосіб отримує допомогу від тієї ж феї. Вона також миттєво виліковує смертельні рани іншого героя роману— Пірсі Шафтона, робить багато інших добрих справ. Релігійні вчення, дивовижні перетворення, духи колись жили у свідомості людей особливо інтенсивним життям, і тому були тією "дійсністю", з якою в ті часи не можливо було не рахуватися й таким чином породжували нові категорії, якими оперували тогочасні члени суспільства. Звичайно обое митців добре усмідовлювали, що ця дійсність не була матеріальною, а була тією, що здається, тобто реальністю свідомості. Але, немає жодного сумніву, що вони дуже часто перепліталися із реальним життям, визначали майбутнє героїв, і, звичайно, надавали його романам певного міфічного забарвлення.

Побут, спосіб життя, особливості світосприйняття та культура англосаксів були дуже ретельно досліджені в "Історії Англосаксів". Шерона Тернера (1799-1805), але на думку інших дослідників героїчного минулого Англії, в ньому був присутній один значний недолік — автор не зміг перевтілитися в давніх, без сумніву доволі примітивних варварів, не зміг зрозуміти їх психологію. Наперевагу йому, В. Скотт створює другу авторську баладу "Томас Римач" в ній поет славить Лермонта як древнього барда, автора англійського лицарського роману "Трістан і Ізольда" й продовжує оповідати про неординарне життя провидця. Скотт стверджує, що нібито існувала легенда, в якій розповідалася про те, що королева фей звільнила Римача лише за умови, що він повернеться до неї як тільки-но вона на нього покличе. І ось одного разу, коли Томас бенкетував у високій бапті Ерлів, з лісу вийшли дикі звірі й попрямували до селища Ерсилдун. Провидець відчув, що це королева посилає за ним своїх посланців, тож він одразу покинув замок і дуже скоро зник у гущавині лісу. З тих самих пір його вже ніколи і ніхто не бачив. Не зважаючи на це, шотландці вірили в те, що насправді великий бард не загинув, а й досі перебуває в казковому полоні, і що колись фея зглянеться й дозволить Римачу повернутись до людей. У цій другій авторській баладі висвітлюються події, що мали місце через сім років після того, як збулися усі віщування Ерсилдуна, про які розповідалося в попередній баладі. Досить зауважливо й стисло В. Скотт розповідає про

якусь війну: *When seven years more were come and gone Was war through greet & grane Scotland spread.* Скоріше за все мався на увазі один із багатьох міжетнічних конфліктів шотландців й англійців, якими може "похвалитися" історія Великобританії. У вільному перекладі частину балади, що стосується подальшої долі Лермонта можна подати так: *Війна сколихнула долину Ледера й Твіда. Від бойового заклик у лісах від Кеддена до Торвудля піднявся стривожений олень, йшлося далі в баладі. У цей час тишиний банкет дійшов свого апогею. У багні Ерлів зібралися уславлені лицарі й прекрасні дами, по святковому вбрані в шовкові шати й мережива. Звуки музики й пісень линули звідусіль, а на столі не було недостатку ані в келихах елю, ані в келихах червоного, ніби кров, вина. Аж раптом замовкли всі гості, бо сам хазяїн піднявся із арфою, котру він виграв у змаганні із ельфами. Він співав про короля Артура й доблесних лицарів круглого столу, про благородного Трістана та прекрасну Ізольду. Коли ж усе усе завмерло в старовинному замку, на берег прозорого Ледеру вийшла пара білих оленей, і Томас зрозумів, що за ним послала королева фей, а тому негайно покинув замок, перебуваючи у глибокому сні. "Прощай, мій старовинний замок, дім батьків моїх! — проказав Томас. — Не бути тобі більше притулком радощі й влади, Лермонтам не володіти тут більше землями, до гостинного вогнища зайчиха більше не принесе своїх зайченят! Прощайте, сріблясті струї Ледера, прощай, о мій рідний Ерсилдун!" Згідно баладі це були останні слова старого барда. Було створено багато легенд, що стверджували різне місцезнаходження Лермонта: в одних розповідалося про те, що він спить у глибокій печері, в інших — що він знайшов собі притулок в долині де за переказами знаходилася країна ельфів, тільки з тих самих часів його вже ніхто не бачив. При створенні цієї балади, окрім багаточисленних легенд, Скотт використав пророцтва Ерсилдуна про фінал Шотландських воєн. З усього, досить довгого пророцтва поета зацікавив лише два рядки: *When hares kendee ope herstone. The here sall kittle On my hearth stane And there will never be Leird Lermont again, - у адаптованому варіанті - та To Learmont's name no foot on earth Shall here again belong And on thy hospitable hearth The hare shall leave the young.* У світлі нашого дослідження зацікавили вони і нас. Перше з них перекладається ніколи зайчиха не принесе зайченят до вогнища*

У шотландців слово hare, що у прямому перекладі означає зайчиха, застосує має переносне значення мати. Крім того, варто зазначити те, що на відміну від, наприклад, французьких мов де іменник зайчиха та утворене від нього дієслово мають негативний відтінок значення і означають жінку, яка ставить єдиною метою свого існування народити чимнайдільше дітей, у шотландському варіанті англійської мови воно має нейтральний зміст. Повертаючись до балади, зазначимо, що вживання цього виразу означає неминучий занепад його домівки, адже мати не буде більше народжувати та виховувати тут своїх дітей. Щоб підсилити значення втрати та виродження рода Лермонтів та показати читачеві менталітет старовинного шотландця, В. Скотт залишає також, незмінним рядок де йдеться про втрату родових земель, зберігаючи таким чином розширене бардом поняття каміння домашнього вогнища- архаїзм hearth stane до поняття родового гнізду, домівка недоторканим. Крім того він доповнює його постійним епітетом гостинний hospitable. Задля імітації стилю стародавніх пророцтв він використав найдавніший варіант цієї строки що був популярним серед жителів Тевіоделя, а потім замінив її пізнішим варіантом на який він натрапив під час своїх студій: Шанований дослідник творчості В.Скотта Реізів справедливо, на мою думку, зазначає, що в авторських баладах поета співіснують два жанри: жанр класичної поеми, що був створений на основі "місцевого матеріалу" (див. "Гленфінлас"), та жанр "старовинного наслідування", переважно із "страшним" сюжетом (див. "Іванів Вечір"). Він також неодноразово зазначав, що саме жанр класичної поеми наближує баладу В.Скотта до його метричних поем, що він створив пізніше, вони були близькими за стилем до описової поезії XIX ст. Ця особливість була притаманна всій

творчості Вальтера Скотта: *Hush'd were the throng both limb and tongue and harper's for Envy pale and arm'd lords leaked On their swords and hearkend To the tale*. Хотілося б наостанок додати про деякий симбіоз двох різних літературних традицій, який неважко помітити читаючи будь який твір обох митців. Мається на увазі симбіоз реалістичного і романтичного в творчості Роберта Бернса та Вальтера Скотта, тобто, на тлі правдивого опису побутових сцен, костюмів, героїв, а надто збереження духу епохи, читач відчуває романтичні нотки. І в цьому їм допомагла лексика, побіжний аналіз якої ми ставили одним із завдань свого дослідження

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Загадкова пригода Тема О'Шантера, казкове зникнення Лермонта (натяк на країну Ельфів), звуки менестрельської арфи Генрі Сліпого й Томаса Римача, що завмирають в повітрі, змагання ельфів за золоту арфу, фантастичні пророцтва і легенди – все це не може залишити справжнього романтика байдужим. Образ старого барда-провидця, легендарних героїв – месників Брюса і Уолеса про яких ми не згадали у цій статті стимулює нашу увагу, налаштовуючи її на сприйняття буденного життя в усіх його барвах. Стає ясно, що в авторських творах і Скотт, і Бернс висловлюють неглибоку любов до Шотландії, повагу до її старовини, національного і поетичного доробку та її співців, твори яких, на мою думку, можна ставити на один щабель із світовою класикою. Роберт Бернс, у вересні 1784р. із сумом пише про те, що британці несправедливо забувають про бардів давнини, які насправді надзвичайні, мали незвичайний талант [2]: “О ви, невідомі загалу генії, ті, що вміли відчувати так глибоко й творили так довершено! Самий скромний із шанувальників муз, що усвідомлює себе таким незначним у порівнянні з вами, і все ж споглядаючи на пройдений вами шлях усим серцем прагне піти за вами, полинути на своїх слабеньких крилах! Поет віддає вам свою шану!” Справді, і Бернсу, і пізніше Скотту вдалося стати справжніми продовжувачами їх творчих традицій й при цьому майстерно відобразити дух старовини й казковість героїв, чий надбання завдяки цим двом великим бардам Шотландії, хочеться сподіватися, надовго залишаться в пам'яті прийдешніх поколінь та завжди представлятиме інтерес для подальших лінгвістичних та літературознавчих студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Kelso A A* Minstrelsy of Scottish Border, consisting of historic and romantic balads ,collected in Southern countries of Scotland;with a few modern date founded upon local tradition 2000 www.scottishballads.com 2. *I: Evans* True Thomas.- The. Old Ballads, historical and narrative, with some of modern date 1984 -, London. 3. *Scott W* Thomas Rhymer.-Minstrelsy of the Scottish Border. Thomas Rhymer Thomas of Erceldoune .- Longman , London 1984. 4.*Evans S.* “English and Scottish Popular Ballads”, 5 vls., London., 1965. 5. *Evans S.* Old Ballads, historical and narrative, with some of modern date”, 4 vls., London., 1784. 6. *Scott W* Minstrelsy of the Scottish Border”. “Thomas Rhymer” , “Thomas of Erceldoune” .New York, 1977. 7. *Evans S.* “English and Scottish Popular Ballads”, 5 vls., London 1965. 8. *Уфимцева А.А* Типы словесных знаков-М.:Наука.1974. 9 *Уфимцева А.А.* Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира/Роль человеческого фактора в языке:Язык и картина мира- М.:Наука.1988.

БОЦМАН А.В.

Національна академія Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ АНАФОРИЧНИХ І КАТАФОРИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ)

Постановка загальної проблеми і її зв'язок з науковими завданнями. Аналіз шляхів реалізації цілісності та зв'язності залишається і досі одним з тих першочергових кроків, з яких розпочинається дослідження текстів. Вивчення текстів різного призначення, різних соціокомунікативних функцій, що репрезентують різноманітні авторські інтенції, залишається

актуальним завданням сучасної лінгвістики тексту. Тексти створюються заради фіксації, збереження та передачі інформації, а відтак текст є продуктом, який породжується мовною особистістю і адресований мовній особистості [1:106]. Усі ознаки тексту обов'язково повинні бути втіленими у ньому для того, щоб текст міг бути ефективним джерелом інформації у людському соціумі, оскільки відомо, що соціальний взаємозв'язок значною мірою здійснюється через тексти, які породжуються і сприймаються особистостями [2:17]. Текст є об'єднанням кількох складників, носіїв тих чи інших комунікативних функцій, характеристик та цілей, тобто цілий завершений текст найчастіше є комунікативно-гетерогенним утворенням [3:25].

Постановка завдання. Максимально звернути увагу та висвітлити шляхи реалізації категорій зв'язності та цілісності в англійських текстах спеціального призначення, диференціювати їхні ознаки з метою створення типології вважаємо за необхідне в даній роботі.

Актуальність дослідження. Розуміння тексту може бути досягнуто лише за умов достатньої компетенції реципієнта у когнітивному та лінгвістичному коді адресанта [4:81]. Але за відсутності належного ступеня монолітності тексту його сприйняття може бути ускладнене або зведене нанівець. Цей ступінь монолітності тексту, що зумовлює його адекватне сприймання, пов'язаний з певною структурно-семантичною характеристикою тексту. Такою характеристикою є зв'язність, яка тлумачиться через цілісність (цільнооформленість), когерентність, когезію (coherence and cohesion). Але подібне розмежування доречне лише для аналітичних цілей, у реальному мовленнєвипродженні когезія (зв'язність) виступає як план вираження когерентності (цілісності, цільнооформленості) [5:82]. Вивчення шляхів реалізації цілісності та зв'язності в різних текстах може суттєво полегшити розуміння та сприймання текстових матеріалів, встановити чіткіші межі цих текстових категорій, доповнюючи їх новими специфічними рисами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорії цілісності та зв'язності у наукових дослідженнях часто розглядаються разом, оскільки щільно пов'язані між собою, невід'ємні одна від одної, оскільки характеризують спільний об'єкт опису, яким виступає текст. Під цілісністю розуміють єдність тексту, його здатність існувати у комунікації як внутрішнє і зовнішнє організаційне ціле. Зв'язність полягає у змістовному та формальному зв'язку частин тексту. Обидві категорії діалектично взаємопов'язані [6:74]. На думку Гетьман З.О. та Архипович Т.П., текст розглядається як багатовимірний замкнений смисловий простір, основними характеристиками котрого виступають зв'язність і цілісність, які зумовлені складною мережею взаємодіючих концептів, що утворюють в результаті концептуальний каркас тексту [7:38].

Дослідження зв'язності текстів передбачає їх вивчення на лінійному рівні. Лінійні залежності для тексту дійсно мають суттєве значення. На одній з таких залежностей ґрунтується анафорична/катафорична структура тексту [8:57]. Вважають, що анафоричним відносинам належить провідне місце у створенні зв'язності тексту будь-якого жанру [9:134].

Завдання і дослідження. Дане дослідження спрямоване на з'ясування шляхів реалізації цілісності та зв'язності спеціальних текстів, які раніше не потрапляли у поле зору лінгвістів тексту. Предметом нашого аналізу є англійські (британські, американські, канадські) тексти інструкцій до лікарських препаратів (у подальшому – фармацевтичні тексти), які належать до сфери медичного дискурсу, різні аспекти котрого все частіше стають об'єктом дискурсивного аналізу [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

Наукові результати. Характеризуючи фармацевтичні тексти, які супроводжують лікарські препарати і функціонують як інструкції для правильного вживання відповідних лікарських форм, необхідно відмітити ті істотні ознаки, які властиві цим текстам, що дає змогу виділити їх серед інших медичних текстів. Першою характерною ознакою фармацевтичних текстів є наявність чотирьох інформаційних зон, перші три з яких є провідними і охоплюють

усі наявні текстові блоки та підблоки, що репрезентуються за допомогою блокових, підблокових підзаголовків. Переважно ініціальною інформаційною зоною є інтродуктивно-дескриптивна, до складу якої входять текстові блоки із підзаголовками *Description* (опис), *Clinical Pharmacology* (клінічна фармакологія), *Microbiology* (мікробіологія), *Indications and Usage* (показання та використання), *Clinical Studies* (клінічні дослідження). У медіальній позиції переважає зона попереджень, до складу котрої входять такі текстові блоки: *Contraindications* (протипоказання), *Warning* (застереження), *Precautions* (профілактичні заходи), *Adverse Reactions* (побічні дії), *Overdosage* (передозування). Фінальну позицію серед провідних зон займає регламентативно-директивна, що складається з блоків *Dosage and Administration* (дозування та призначення), *How Supplied* (лікарські форми). Факультативною інформаційною зоною виступає зона посилань, що містить блок *References* (посилання) та деякі інші (див. текст №1).

Ще однією типовою ознакою фармацевтичних текстів є наявність значного шару спеціальної медичної, зокрема фармацевтичної, лексики, що формує суттєву частину текстового корпусу, починаючи з перших рядків інтродуктивно-дескриптивної зони: *"Description. SUPRAX (cefixime)" is a semisynthetic, cephalosporin antibiotic for oral administration. Chemically, it is (6R, 7R) - 7 - [2 - (2 - Amino - 4 - thiazolyl) glyoxylamido] - 8 - oxo - 3 - vinyl - 5 - thia - 1 - azabicyclo - [4.2.0] - oct - 2 - ene - 2 -(carboxymethyl) oxime] - trihydrate. Molecular weight = 507.50 as trihydrate* (Опис. СУПРАКС (цефіксим) є напівсинтетичним, цефалоспориновим антибіотиком для перорального введення. З хімічної точки зору це є (6R, 7R)-7-[2-(2-аміно-4-тіазоліл) гліоксиламід]-8-оксі-3 вініл-5-тіо-1-азобіцикло-[4.2.0] окто-2-ене-2 (карбоксиметил) оксим] – тригідрат. Молекулярна маса = 507.50 у формі тригідрату) (див. текст №1). Звертає на себе увагу значна кількість спеціальної лексики: *"Inactive ingredients contained in the 200 mg. and 400 mg. tablets are: dibasic calcium phosphate, hydroxypropylmethylcellulose 2910, light mineral oil, magnesium stearate, microcrystalline cellulose, pregelatinized starch, sodium lauryl sulfate and titanium dioxide. The powder for oral suspension is strawberry flavored and contains sodium benzoate, sucrose and xanthan gum"* (неактивні інгредієнти, що містяться у 200 мг та 400 мг таблетках, є: дигідроксифосфат кальцію, гідроксипропілметилцелюлоза 2910, легка вазелінова фракція, стеарат магнію, мікрокристалічна целюлоза, желатинизований крохмаль, лаурилсульфат натрію та діоксид титану. Порошок для перорального введення ароматизований полуничним ароматизатором і містить бензоат натрію, цукор та ксантанову гуму).

За жанрово-стилістичними характеристиками фармацевтичні тексти належать до гібридних текстів, оскільки вони об'єднують у собі ознаки двох стилів: наукового та офіційно-ділового (юридичного). При цьому ознаки першого значно переважають. Гібридність має місце і на жанровому рівні, оскільки фармтексти містять фрагменти, які належать до статей з медичних (фармацевтичних) довідників, інструкцій-методик вживання лікарських препаратів, наукових статей, інструкцій до зберігання препаратів, ліцензійно-патентних матеріалів. Однак переважають жанри довідників та інструкцій.

Ці тексти виконують важливу роль як засоби комунікації між лікарем та хворим, з одного боку, та між лікарем-науковцем (дослідником) і лікарем-практиком, - з іншого. Інформація, яка міститься у таких текстах, призначена як для пацієнта, так і для лікаря-практика. Ефективність лікування новим препаратом значною мірою зумовлена тим, наскільки якісно лікар-практик скористається фармтекстом як джерелом необхідної інформації. Не абияк ця ефективність буде визначатися послідовністю репрезентації матеріалу, зв'язністю тексту.

Разом з тим необхідно зазначити, що тексти англомовних фармацевтичних інструкцій значно відрізняються від фармтекстів, що репрезентують традиції вітчизняного медичного дискурсу та медичної практики, зокрема традиції медичного дискурсу, що сформувалися у

радянський період і збереглися у наш час. Можна відзначити декілька найхарактерніших для англомовних фармтекстів ознак, які не трапляються у вітчизняних “відповідниках”.

Так, англомовні фармтексти відзначаються більшою об’ємністю та інформативністю. Через це немає можливості навести текст у цілому, оскільки він зайняв би декілька сторінок журналу. Інформативність тексту полягає у детальному опису клінічних досліджень з урахуванням усіх стадій: *Clinical Pharmacology. Pharmacodynamics. Pharmacokinetics. Metabolism and Excretion* (Клінічна фармакологія. Фармакодинаміка. Фармакокінетика. Метаболізм та виведення з організму); *Clinical Studies. Short-Term Use (up to 5 days). Long-Term Use of Toradol. Limited Duration Use of Toradol^{IM} Followed by Toradol^{oral} prn for Acute Post-Surgical Pain. Interim Results from a Non-Randomized in – Hospital Post-Marketing Surveillance Study with Parenteral Toradol. Individualization of Dosage. Transition Dosage from Tornado^{IM} to Tornado^{oral}. Indication and Usage* (Клінічні дослідження. Короткострокове використання препарату (п’ятиденне). Довгострокове використання препарату. Обмежений термін використання Toradol внутрішньом’язового перед використанням перорального введення у випадку гострого болю у післяопераційному періоді. Результати безвибіркового дослідження у госпіталях, дослідження та результати спостереження при парентеральному введенні Toradol. Індивідуальне дозування. Перехідні дози при заміні внутрішньом’язового введення пероральним. Рекомендації та використання) (див. текст №2).

Однією з характерних ознак англомовних фармтекстів є використання численних таблиць, графіків, схем, які репрезентують рівень концентрації препарату у плазмі, результати клінічних досліджень серед хворих різних вікових груп, результати прояву побічної дії та можливих ускладнень при використанні препарату, а також кумулятивні характеристики препарату при тривалому застосуванні. Все це наближує фармтексти до наукових статей або довідників з лікарських препаратів. Використані у фармтекстах таблиці можна розділити на статичні, з певною динамікою (подають динамічні, тобто залежні від часу, характеристики – кумулятивність, рівень концентрації препарату у плазмі, фармакокінетику, напіврозпад), ідентифікаційні (ідентифікація лікарських форм, ідентифікація текстів мікробіологічних досліджень антибіотиків).

Крім цього, на відміну від українських та російських фармтекстів, англомовні використовують значну кількість формул, серед яких є математичні, фізичні та хімічні. Якщо математичні формули є розрахунковими за своїми функціями, то фізичні формули теж виконують основну функцію – розрахункову, але в залежності від використаних параметрів є базовими (такі, що оперують суто фізичними величинами), фізико-хімічними (об’єднують у собі фізичні та хімічні параметри), а також концентраційні (пов’язані з обрахуванням кількості речовин під впливом фізичних факторів). Використані хімічні формули, які є репрезентантами як основної біологічно активної речовини, що входить до складу лікарського препарату, так і супровідних речовин та аналітичних реактивів, за природою речовини поділяються на органічні та неорганічні. Неорганічні формули представлені молекулярними, іонними та ізотопними варіантами. За характером структури хімічні формули (переважно органічних речовин) поділяються на емпіричні, напівструктурні, структурні та стереоформули. Таким чином, англомовні фармацевтичні тексти характеризуються специфікою у структурному, семантичному, композиційному і комунікативному планах.

Метою нашого аналізу буде виявлення специфіки реалізації одного з найважливіших критеріїв текстуальності – зв’язності, для чого нами проаналізовано корпус з 48 текстів останнього десятиріччя.

При дослідженні фармтекстів у структурному плані, а саме в аспекті їх зв’язності, особливий інтерес становлять анафоричні структури, котрі, крім традиційної, мають і досить своєрідну реалізацію, що зумовлена функціональним призначенням текстів даного типу,

необхідністю точної та компактної упаковки (репрезентації) інформації, що надається адресату.

Традиційно анафоричні структури тлумачаться як відношення між мовними виразами (словами або словосполученнями) і полягають у тому, що у смисл одного виразу чи одиниці входить відсилання до іншого. Перший член анафоричного відношення є антецедентом, а другий – анафором (або анафоричним елементом, субститутом). Висловлювання, що вміщує анафор без антецеденту, навіть синтаксично завершене, має смислову неповноту [17:32], [18:95].

Здається, що стосовно до текстів, що розглядаються, можна говорити про особливу реалізацію анафоричного зв'язку, яка обумовлена їх гіпертекстовим характером. У досліджуваних інструкціях присутні відсилання до певних текстових блоків (фрагментів, субтекстів), наприклад: *“Precautions. General. ... The dose of SUPRAX should be adjusted in patients with renal impairment as well as those undergoing continuous ambulatory peritoneal dialysis (CAPD) and hemodialysis (HD). Patients on dialysis should be monitored carefully (See DOSAGE AND ADMINISTRATION)”* (див. текст №1) (Застереження. Загальні. ... Доза SUPRAX повинна бути регульована у пацієнтів з нирковою недостатністю так само, як і у пацієнтів, які тривалий час знаходяться на перитонеальному (черевному) діалізі (CAPD) та гемодіалізі (HD). Пацієнти, що знаходяться на діалізі, повинні контролюватися дуже уважно (див. Дозування та використання). Ці відсилання на гіпертекстовому рівні встановлюють анафоричні або катафоричні відношення між різними фрагментами цілого тексту і функціонують як метатекстові покажчики, що забезпечують “додаткову” зв'язність тексту, його повноцінне сприйняття реципієнтом.

У наведеному вище прикладі текстовий блок, який містить відсилання (*See DOSAGE AND ADMINISTRATION*), є анафором, а текстовий блок, який має підзаголовок, що подається у відсиланні, слугує антецедентом: *“DOSAGE AND ADMINISTRATION. Adults: The recommended dose of SUPRAX is 400 mg daily. This may be given as a 400 mg Tablet daily or as 200 mg tablet every 12 hour. For the treatment of uncomplicated cervical/urethral gonococcal infections, a single oral dose of 400 mg is recommended. ...”* (Дозування та використання. Дорослі: Рекомендується добова доза SUPRAX у 400 мг. Вона може вживатися як одна 400 мг таблетка на добу або як 2 таблетки по 200 мг кожні 12 годин. Для лікування неускладнених гонококових інфекцій шийки матки/уретри разова доза у 400 мг рекомендована. ...) (див. текст №1). Без урахування інформації, яка наведена у блоці *DOSAGE AND ADMINISTRATION*, зміст блоку *Precaution* залишається неповним, крім слова *dose* (доза) ніяких цифрових покажчиків і конкретних вказівок з дозування не наведено.

У більшій частині досліджених фармтекстів зв'язність між текстовими блоками (підблокам) обумовлена співвіднесеністю з попередніми (анафорична) та наступними (катафорична) фрагментами тексту. Але специфіка фармтекстів полягає у тому, що ці два базових типи текстової співвіднесеності утворюють численні комбінації, які доречно розглянути детально.

Усі досліджені фармацевтичні тексти мають характерну блоково-підблокову сегментацію. Блоки об'єднані у спільні інформативні зони. Покажчики співвіднесеності до різних текстових сегментів подаються у дужках і трапляються як у блоках, так і у текстових підблоках різних черг. Останні - це підблоки, які розподіляються на менші сегменти за допомогою відповідних підзаголовків, шрифтових варіацій, курсивів. Так, у фармтексті №1, у інтродуктивно-дескриптивній зоні блок *Clinical Pharmacology* містить такий приклад текстової співвіднесеності: *“Because of the lack of bio-equivalence, tablets should not be substituted for oral suspension in the treatment of otitis media. (See DOSAGE AND ADMINISTRATION)”* (Через брак біо-еквівалентності таблетки не треба замінювати суспензією для перорального введення при лікуванні запалення середнього вуха (див. Дозування та використання)). Це катафорична

співвіднесеність, оскільки спрямована до регламентативно-директивної зони, а саме до блоку *Dosage and Administration*, який у тексті знаходиться далі, тобто відсилає читача вперед, до подальших фрагментів тексту. Ці текстові сегменти відокремлені від інтродуктивно-дескриптивної зони зоною попереджень, яка традиційно у фармтекстах виконує комунікативну функцію застереження, заборони, підвищення уваги до репрезентованої інформації. У межах інтродуктивно-дескриптивної зони спостерігається ще одна катафорична співвіднесеність, що знаходиться у блоці *Clinical Pharmacology*, а саме у підблоці *Microbiology*: “*SUPRAX has been shown to be active against most strains of the following organisms both in vitro and in clinical infections (see INDICATIONS AND USAGE): ...*” (Як було показано, SUPRAX є активним проти більшості мікроорганізмів *in vitro* та у випадку клінічних інфекцій (див. Рекомендації та застосування). Ця співвіднесеність спрямована до наступного блоку у межах цієї ж інтродуктивно-дескриптивної зони. У зоні попереджень спостерігається ще три катафоричні співвіднесеності, а також одна анафорична. Так, у блоці *Precautions* підблок *General* містить показник катафоричної співвіднесеності, яка спрямована до подальшого блоку, тобто відсилає читача вперед по тексту: «*Patients on dialysis should be monitored carefully. (See DOSAGE AND ADMINISTRATION)* (Пацієнт, що знаходиться на діалізі, повинен перебувати під контролем). У блоці *Adverse Reactions* (Побічні дії) підблок *Gastrointestinal* (Шлунково-кишкові) містить показник анафоричної співвіднесеності, яка відсилає читача до попереднього пункту: “*Gastrointestinal (SEE ABOVE)*”. А підблок *Adverse Reactions*, який знаходиться у межах одноіменного блоку, містить одразу два показники катафоричної співвіднесеності, які виходять одночасно з одного і того ж текстового сегмента: “*Several cephalosporins have been implicated in triggering seizures, particularly in patients with renal impairment when the dosage was not reduced (see DOSAGE AND ADMINISTRATION and OVER DOSAGE)*” (Декілька цефалоспоринів було використано у випадку епілептичних нападів, зокрема у пацієнтів з нирковою недостатністю, коли доза не була зменшена (див. Дозування та використання, а також Передозування). Для унаочнення та схематичної репрезентації напрямків співвіднесеності текстових сегментів доречно використати схему, на якій анафоричні співвіднесеності зображені знаком \longrightarrow , а катафоричні \dashrightarrow .

Сегментацію всього тексту зображено симетричною схемою, де ліва частина представлена текстовими сегментами, що містять показники текстової співвіднесеності, а права частина містить текстові сегменти, до яких ці співвіднесеності спрямовані. У такий спосіб усі виявлені текстові співвіднесеності у фармтексті №1 можуть бути представлені схемою №1.

Аналіз фармтексту №1 і його схематичної репрезентації на схемі №1 дає змогу виділити за напрямком посилання катафоричні та анафоричні. А якщо взяти до уваги кількість посилань, що виходять з однієї «точки» у тексті, то можна виділити однопроменеві (монопроменеві) та багатопроменеві (поліпроменеві). У фармтексті №1 представлені двопроменеві посилання, наприклад: “... *in patients with renal impairment when the dosage was not reduced (see DOSAGE AND ADMINISTRATION and OVERDOSAGE)*”. Серед двопроменевих посилань можна виділити редульковані, яким властива абсолютно ідентична структура та характер спрямованості. А крім того редульковані посилання періодично повторюються (редулькуються) у межах одного і того ж текстового сегмента. Це явище спостерігаємо у фармтексті №2, де у зоні попереджень, у блоці *Adverse Reactions* підблок першої черги *Incidence 1% or Less* (випадки з частотою 1% та менше) містить три послідовні підблоки другої черги з редулькативними двопроменевими посиланнями: “*Gastrointestinal : peptic ulceration, GI hemorrhage, GI perforation (see WARNINGS and PRECAUTIONS), melena, rectal bleeding, gastritis, eructation, anorexia, increased appetite*” (Кишково-шлункові: пептидна виразка, кишково-шлункова кровотеча, кишково-шлункова перфорація (див. Застереження та Попередження), мелена (дьюгтеподібний стул), ректальна

кровотеча, гастрит, гикалка, анорексія, підвищений апетит). “*Hemic and Lymphatic : postoperative wound hemorrhage, rarely requiring blood transfusion (see WARNING and PRECAUTIONS), thrombocytopenia, epistaxis, anemia ...*” (Кров та Лімфа: післяопераційні кровотечі, рідко потрібне переливання крові (див. Застереження та Попередження), тромбоцитопенія, носова кровотеча, анемія). “*Urogenital : acute renal failure (see WARNING and PRECAUTIONS), flank pain with or without hematuria and/or azotemia, oliguria, nephritis.*” (Урогенітальні: гостра ниркова недостатність (див. Застереження та Попередження), біль у боці з або без азотемії, олігурія, нефрит). Графічно ці посилання представлено на схемі №2.

Трипроменеві посилання є максимальними за кількістю “променів”, що виходять з однієї “точки”. Вони теж наявні у фармтексті №2, а саме у зоні попереджень, у блоці Precautions, у підблоці Information for Patients: “...Physicians may wish to discuss with their patients the potential risk (see WARNING, PRECAUTIONS and ADVERSE REACTIONS Sections)...” (Див. схему №2) (Терапевти можуть побажати обговорити з їхніми пацієнтами потенційний ризик (див. Застереження, Попередження і Побічні дії). Але представлені варіанти текстової співвіднесеності не відображають повністю складний характер зв’язності, яка спостерігається у досліджуваних фармтекстах. Необхідно враховувати також комбінацію напрямків посилань та їхню поліпроменевість. Якщо усі «промені» посилань мають однаковий напрямок, тобто вони усі без винятку катафоричні або анафоричні, то такі посилання можна визначити гомогенними (однорідними) за напрямком. У тих же випадках, коли у межах багатопроменевого посилання спостерігаються як катафоричні, так і анафоричні напрямки, таке посилання може бути лише гетерогенним. Так, у фармтексті №2 спостерігаються двопроменеві посилання, перше з яких є гомогенне, а друге гетерогенне. Вони знаходяться в інтродуктивно-дескриптивній зоні, у блоці Clinical Pharmacology, у підблоці Individualization of Dosage: “For example, if pain returns within 3 to 5 hours of a maintenance dose (15 or 30 mg), the next dose could be increased by up to 50 % [Note: The recommended maximum total daily dose is 120 mg (150 mg on the first day): an alternative would be to use morphine or meperidine concomitantly (see INDICATIONS and DRUG INTERACTIONS)]. ... The lower end of the dosage range is recommended for patients under 50 kg (110 pounds) of body weight, for patients over 65 years of age, and for patients with reduced renal function (see CLINICAL PHARMACOLOGY and PRECAUTIONS)” (Наприклад, якщо біль повторюється через 3-5 годин після введення терапевтичної дози (15 або 30 мг), наступна доза може бути збільшена на 50% [Примітка: Рекомендована найвища загальна (сумарна) добова доза становить 120 мг (150 мг у перший день): як альтернативу можна було б застосувати морфін або меперидин відповідно (див. Рекомендації та Взаємодії з іншими препаратами)]... Найнижчий рівень доз рекомендується пацієнтам із вагою, яка менша за 50 кг (110 фунтів), пацієнтам старшим за 65 років, а також пацієнтам з послабленими функціями нирок (див. Клінічна фармакологія та Попередження)).

Гетерогенне трипроменеве посилання спостерігається у інтродуктивно-дескриптивній зоні, а саме у блоці Indications and Usage: “TORADOL^{im} is not recommended for longer use (more than 5 days) because of the possibility of increased frequency and severity of adverse reactions associated with the recommended doses (see WARNING, DOSAGE and ADMINISTRATION and ADVERSE REACTIONS)” (TORADOL внутрішньом’язовий не рекомендується для тривалого застосування (більш ніж 5 днів) через можливість збільшення частоти та рівня побічних реакцій, пов’язаних з рекомендованими дозами (див. Застереження, Дозування та використання, а також Побічні реакції). Зазначені гетерогенні та гомогенні поліпроменеві посилання представлені теж на схемі №2.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підводячи підсумок структурному опису текстової співвіднесеності структурних блоків, підблоків, яка була виявлена у фармтекстах, слід зазначити, що поліпроменеві посилання доцільно визначити як радіальні,

тоді як серію однопроменевих посилань, що виходять послідовно з різних «точок» текстового корпусу можна визначити як паралельне утворення. Привертає увагу той факт, що однопроменеві посилання переважають над двопробовими, а тим більше трипробовими. Це може пояснюватися тим, що однопроменеві посилання є цілеспрямованішими, такими, що мають лише одну ціль. А це дозволяє не розпорошувати увагу читача (користувача тексту) на декількох напрямках, а сфокусувати її на одному об'єкті, до якого спрямоване однопроменеве посилання. Наявність паралельних утворень теж свідчить на користь однопроменевих посилань.

Отже, завдяки аналізу співвіднесеності субтекстів англійських фармацевтичних текстів з одночасним урахуванням як напрямків посилань, так і їх кількісних характеристик виявлено, що співвіднесеність субтекстів представлена базовими напрямками (катафоричними та анафоричними), монопроменевими та поліпроменевими посиланнями. Останні розподіляються на двопробові та трипробові. Серед двопробових посилань виділяється підгрупа редулькованих (на підставі повної ідентичності). За характером напрямку поліпроменеві посилання можуть бути або гомогенними, або гетерогенними. Виявлені закономірності можуть бути використані при дослідженні катафоричних і анафоричних відношень у різноманітних текстах з метою виявлення специфічних рис їхньої зв'язності.

Схема №1

Репрезентація зв'язності у фармтексті №1

Частина тексту, з якої виходять посилання (анафор)			Частина тексту, до якої спрямовані посилання (антецедент)			
Зона	Блок	Підблок	Підблок	Блок	Зона	
Інтродуктивно-дескриптивна	Clinical Pharmacology			Dosage and Administrations	Регламентивно-директивна	
Попереджень	Precautions	Microbiology			Indication and Usage	Інтродуктивно-дескриптивна
		General				
		Gastrointestinal				
	Adverse Reactions	Adverse Reactions		Adverse Reactions	Попереджень	
		Adverse Reactions		Overdosage		

Схема №2

Репрезентація зв'язності у фармтексті №2

Частина тексту, з якої виходять посилання (анафор)				Частина тексту, до якої спрямовані посилання (антецедент)		
Зона	Блок	Підблок першої черги	Підблок другої черги	Підблок	Блок	Зона
Інтродуктивно-дескриптивна	Clinical Pharmacology	Individualization of Dosage			Indication and Usage	Інтродуктивно-дескриптивна
				Drug Interaction	Precautions	Попереджень
Попереджень	Indication and Usage				Clinical Pharmacology	Інтродуктивно-дескриптивна
					Warnings	Попереджень
Попереджень	Precautions	Information for Patients			Adverse Reactions	
					Clinical Studies	Інтродуктивно-дескриптивна
Попереджень	Adverse Reactions	Incidence 1% or less	Gastrointestinal		Warnings	Попереджень
					Precautions	
			Hemic and Lymphatic		Adverse Reactions	
			Urogenital		Warning	
					Precaution	

ЛІТЕРАТУРА

1. Тураєва З.Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопр. языкознания. – 1994. – С.105-114.
2. Тураєва З.Я. Лингвистика текста на исходе второго тысячелетия // Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 1999. – Т.2. – №2. – С.17-25.
3. Колегаєва І.М. Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту // Мовознавство. – 1996. – №1. – С.25-30
4. Городникова М.Д., Будасси Э.В. Научно-популярная статья как тип текста // Филологические науки. – 1995. – №5-6. – С. 79-88.
5. Бисималиева М.К. О понятиях “текст” и “дискурс” // Филологические науки. – 1999. – №2. – С. 78-85.
6. Анисимова Е.Е. О цельности и связности креолизованного текста (К постановке проблемы) // Филологические науки. – 1996. – №5. – С.74-84.
7. Гетьман З.О., Архипович Т.П. Текст як інформаційна мовленнєва одиниця // Проблеми семантики слова, речення та тексту. К. – 1999 – Вип. 2. – С.38-41.
8. Радзієвська Т.В. Про один із напрямків сучасної лінгвістики тексту // Мовознавство. – 1991. – №3. – С.53-58.
9. Радзиевская Т.В. Анафорические имена с антецедентом-высказыванием // Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1979. – Т. XXXVIII. – №2. – С.128-135.
10. Coupland N., Coupland J. Reshaping lives: Constitutive intention // Text. – 1998. – Vol. 18. – №2. – P.159-189.
11. Adelswärd V., Sachs L. Risk discourse: Recontextualization of numerical values in clinical practice // Text. – 1998. – Vol. 18. – №2. – P.191-210.
- 12.

Ravotas D., Berkenkotter C. Voices in the text. The uses of reported speech in a psychotherapist's notes and initial assessments // Text. – 1998. – Vol. 18. – №2. – P.211-239. 13. *Françoise Salager-Mayer*. Contentiousness in written medical English discourse: A diachronic study (1810-1995). // Text. – 1999. – Vol. 19. – №3. – P.371-398. 14. *Guille Galve I*. The textual interplay of grammatical metaphor on the nominalizations occurring in written medical English // Journal of Pragmatics. – 1998. – Vol. 30. – P.363-385. 15. *Regent O*. Pratiques de la communication en médecine: context anglais et français // Langage. – 1992. – №105. – P.66-75. 16. *Spillner B*. Textes médicaux français et allemands: contribution à une comparaison interlinguale interculturelle // Langage. – 1992. – №105. – P.42-65. 17. *Падучева Е.В.* Анафорические отношения. ЛЭС. – М.: Советская энциклопедия – 1990.685с. 18. *Дресслер В.К.* К проблеме индоевропейской эллиптической анафоры // Вопр. языкознания. – 1971. – №1. – С.94-103.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

№1. 2667-2 30295- 93 SM g SUPRAX® Cefixime ORAL. №2.TORADOL®^{IM} and TORADOL®^{ORAL} (ketorolac tromethamine) 02-2435-00-02.

ВАСЬКО Р.В.

Київський національний лінгвістичний університет

У ПОШУКАХ ПЕРВИННИХ ФОНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Аналіз звукового складу мови може здійснюватися з позицій двох дисциплін – фонетики та фонології, які не виключають одна одну, але взаємовідносини між якими до цього часу залишаються досить непростими.

З моменту виникнення фонології у центрі уваги фонологів завжди знаходилися фонемні – прості цілісні та дискретні одиниці, їх встановлення та функціонування складало предмет фонології. Розвиток експериментальної фонетики показав неосяжну багатогранність та індивідуальну складність звуків мовлення, що, звичайно, підірвало погляд на структурну цілісність, нерозкладність фонемні. Фонологія як наукова дисципліна завжди намагалася зберегти постулат про фонему як одиницю першого рівня інтеграції, за допомогою якої відбувається зведення всіх звуків мовлення до якогось певного числа одиниць, що розрізняють значущі лексичні та граматичні одиниці.

В різних фонетичних школах фонема отримала неоднакове тлумачення. Навіть представники Празької школи пропонували різні тлумачення фонемні, але всіх їх об'єднувало визнання семантичної функції фонемні як її основної внутрішньої функції [6:66].

В американській фонології, з одного боку, відсутнє чітке поняття фонологічної одиниці, а з іншого, мають місце узагальнені одиниці – фонемні, що представлені у вигляді абстрактних звукотипів [5:215–216]. Л. Блумфільд визначав фонему як мінімальну одиницю розрізнявальної фонетичної ознаки [9:77].

Фонологи, які обстоюють фонемоцентризм у фонологічному аналізі, розглядають фонему як складовий компонент морфемні [15:520].

У словнику лінгвістичних термінів [11:494] фонема визначається як “найдрібніша одиниця системи вираження звукової мови, що являє собою певну сукупність одночасно реалізованих диференційних ознак і здатна розрізнявати звукові оболонки різних слів та морфем”.

Даючи різні визначення фонемні в залежності від орієнтації на функціональний аспект чи на субстанцію, більшість фонологів, як правило, підкреслювали думку про фонему як найдрібнішу нерозкладну мовну одиницю [3:42, 45].

У період свого становлення фонологія та фонетика не змогли уникнути різкого розмежування та протиставлення. Перше і головне розходження фонології та фонетики полягало у їх відношенні до цілісності фонемні, до її неподільності чи, навпаки, множинності її втілень. Виникнувши як закономірна реакція на загрозу функціональній єдності свого головного об'єкта, фонологія невпинно підкреслювала тезу про фонему як найдрібнішу,

нерозкладну мовну одиницю. Це значно обмежило сферу спільних інтересів фонетики та фонології. Першу цікавлять насамперед внутрішні аспекти фонем, такі, як якісні та кількісні характеристики її субстантних реалізацій, їх варіативність. Фонологія спочатку звернулася до функціонального аспекту фонем – її здатності до смислорозрізнювання, а потім – до структурного – її місця в системі. Ці два аспекти характеризують фонему як одиницю цілісну, але така характеристика виявляється зовнішньою, оскільки вона висвітлює об'єкт з точки зору його входження в мовні об'єкти більш високого рівня – об'єднання фонем синтагматичні (розрізновані ними оболонки морфем, слів) та парадигматичні (фонемні системи). Власної внутрішньої структури фонема при такому підході не має, і тому фонологія спочатку принципово заперечувала наявність такої структури у найдрібнішій мовній одиниці – нерозкладній фонемі [29:7].

Але у подальшому розвитку фонологічної теорії неминуче виникало питання про внутрішню структуру фонем. Розкладність чи цілісність фонем можна обговорювати принаймні в трьох аспектах. По-перше, це проблема взаємовідношень фонем з численністю її реалізацій (варіантів, алофонів) – питання першочергової важливості для фонології, саме виникнення якої було викликане необхідністю відстояти цілісність мовної одиниці, що реалізується у численних субстантних варіантах. Між фонологією та фонетикою в цьому питанні більш немає розбіжностей – загально визнано, що варіативність фонем її цілісності не порушує. По-друге, існує проблема членування фонем у лінійному аспекті, в рамках якого виникають питання про цілісність фонем з лінійною протяжною чи змінною реалізацією (довгих голосних та приголосних, дифтонгів, африкат), про можливість розчленування фонем границями складу чи морфем [3:64–71]. Що стосується проходження границі складу через морфему, то класична фонологія таку можливість взагалі відкидала [3:62–63] через негативне ставлення до спроб порушити цілісність фонем. Але лінійний розтин звукової реалізації фонем (наприклад, нескладотворчої приголосної) між двома сусідніми складами як явище, що повністю відноситься до субстантної сторони фонем, не може ніяким чином порушити її цілісність. Не руйнує фонему і розподіл її компонентів між оболонками двох сусідніх морфем, кореневої та афіксальної, в одному слові.

Найбільш актуальним з трьох аспектів проблеми членування фонем було і залишається питання про неелементарність фонем, тобто питання про виділення в її структурі власне фонологічних елементарних компонентів. Вже у 1936р. було показано, що фонем розкладні на дрібніші фонологічні одиниці, які наділені здатністю смислорозрізнювання, але не слідує одна за одною лінійно – наприклад, дзвінкість, проривність [7:91]. Враховуючи це, М.С.Трубецький уточнив визначення фонем, охарактеризувавши її не як найдрібнішу, а як найкоротшу фонологічну одиницю, не розкладну “на більш короткі слідує одна за одною фонологічні одиниці” [3:42]. Тим самим було відкрито дорогу для виділення у складі фонем нелінійних компонентів, але в уточненому формулюванні звертає на себе увагу явна спроба зберегти статус фонем як елементарної фонологічної одиниці шляхом вказівки на її лінійну нерозкладність, хоча лінійність чи нелінійність структурної організації одиниць ніяк не співвідноситься з їх елементарністю.

Нелінійна синтагматика – далеко не єдина особливість субфонемної одиниці, що часто використовується деякими фонологами для відмови їй у статусі повноправного компонента мовної системи. Не менш важливо й те, що компоненти фонем, які одночасно реалізуються в звуковій одиниці, самі звуками не являються. Саме незвукова природа суміщених у часі компонентів фонем і стала головною перепорою у визнанні їх фонологічними одиницями. І фонологія, і фонетика – науки про звуковий склад мови; те, що звуком не являється, важко

розглядати як базовий фонологічний елемент звукової підсистеми – це щось допоміжне по відношенню до звука як центрального об'єкта науки.

Недооцінка незвукового компонента пов'язана з односторонністю як фонетики, так і фонології. У переважній більшості досліджень з обох дисциплін вважається, що їх виключним предметом є звуки мовлення та їх місце у мовній системі. Але звуковий склад мови звуками зовсім не вичерпується. Функція звука як продукту артикуляції та об'єкта аудіо перцепції – екстерналізація мовленнєвого сигналу та перенесення його від людини до людини [29:9]. Шлях сигналу розпочинається не у ротовій порожнині та закінчується не у вусі – і відправником, і отримувачем сигналу, звісно, є мозок. Цей шлях складається з трьох етапів: 1) від мозку до артикуляційних органів; 2) від артикуляційних органів до органа слуху; 3) від органа слуху до мозку. На першому етапі сигнал реалізується в нервових імпульсах, на другому – в звуках, на третьому – знову в нервових імпульсах. Очевидно, що до мовного плану вираження належать обидві субстантні реалізації сигналу – як звуки, так і нервові імпульси, і немає підстав вважати, що одна з них (звуки) більш важлива, ніж імпульси, що останні – допоміжні засоби для творення і сприйняття перших. На жаль, у лінгвістичній теорії сталося так, що більше уваги приділялося звуковій реалізації сигналу, а його нервово-м'язова основа не заслуговувала на належну увагу ні у фонетистів, ні у фонологів [19:185–190].

Під внутрішньою структурою фонемі лінгвісти мають на увазі так званий “меризматичний” рівень [20:130–131]. Об'єкти меризматичного рівня розглядалися як властивості, ознаки фонем (РО, ДО – розрізнявальні, диференційні ознаки). Але сполучення в одній фонемі декількох диференційних ознак не сприяло тому, щоб вважати її елементарною одиницею. Першу спробу виділити розрізнявальні ознаки на рівні елементарних фонологічних одиниць зробив І.О.Бодуен де Куртене, який дійшов висновку, що окремі властивості фонемі – уявлення робіт органів мовлення і відтінки загального враження, які зумовлені роботами органів мовлення, – є найпростішими елементами звукової субстанції мови. Фонему, на думку І.О.Бодуена де Куртене, можна розкласти на найпростіші елементи – кінакеми, тобто уявлення фізіологічних робіт органів мовлення – кінеми та уявлення акустичних робіт – акусми [4:253, 256, 296]. На жаль, І.О.Бодуену де Куртене не вдалося розвинути цю ідею, можливо тому, що на той час ще не були розроблені методи виділення фонологічних одиниць.

Об'єкти меризматичного рівня отримали назву диференційних ознак, але їх часто називали складовими частинами, компонентами фонемі, і фонема при такому трактуванні була вже об'єднанням, “пучком” своїх диференційних ознак [9:78; 26:45].

Таке ставлення до об'єктів меризматичного рівня було характерним ще для М.С.Трубецького. Вводячи термін “фонологічна опозиція”, тобто звукове протиставлення, що може диференціювати значення двох слів, він стверджував, що фонемний склад мови є лише корелятом системи фонологічних опозицій. Отже, основним об'єктом дослідження в фонології визнавалася смислорозрізнявальна опозиція [3:42, 45].

Вагомий внесок в розробку теорії розрізнявальних ознак зробили представники Ленінградської фонетичної школи Л.В.Щерба, Л.Р.Зіндер, Л.В.Бондарко та їх послідовники. Одним з небагатьох лінгвістів, котрі підтримали концепцію І.О.Бодуена де Куртене, був Л.В.Щерба. Не лише в своїх ранніх працях, але і в 1930-і роки він продовжував дотримуватися бодуєнівської тези про первинність фонологічних робіт і похідність звуків. Особливо важлива в цьому відношенні його стаття “О взаимоотношениях дисциплин, изучающих звуки речи” (1936р.) [див. 19:185–190].

В теорії ознак Л.Р. Зіндера розрізняються диференційні (постійні) ознаки, характерні для окремих відтінків фонемі, які називаються “фонемними” і “відтінковими”. Згідно з цією теорією, трактування фонемних ознак як постійних елементів фонемі полягає в тому, що їх

сукупність повинна залишатися тотожною в будь-якій позиції в порівнянні з іншими фонемами даної мови. Диференційні ознаки, таким чином, виступають у ролі бар'єра, що відмежовує діапазон відтінкових реалізацій даної фонемі. Отже, функцією диференційних ознак є не їх безпосередня участь у смислорозрізненні, як у М.С. Трубецького, а здатність розрізнявати фонемі, з яких складаються слова й словоформи. Таке розуміння диференційної ознаки відрізняється від того смислу, що вкладений в це поняття М.С. Трубецьким та Р.Й. Якобсоном [див. 27:74; 28:29–32].

Відповідно до теорії Л.Р. Зіндера, диференційна ознака не існує ізольовано в системі даної мови: “кожна ознака, сполучуючись з іншими ознаками, дає не просто суму, а діалектичну єдність, у якій кожний елемент існує не сам по собі, а у складній взаємодії з іншими елементами”. Як вказує Л.Р.Зіндер, для первинного вичленування диференційної ознаки достатньо одного парного протиставлення фонем [24:42–43].

Подальший розвиток теорія розрізнявальних ознак отримала в дослідженнях Л.В.Бондарко, в яких дослідниця торкається питання про артикуляційні, акустичні та перцептивні відповідники кожної з диференційних ознак, що представлена в універсальному переліку.

Питання про співвідношення фонем і розрізнявальної ознаки в мовленнєвій діяльності має неабияке теоретичне й практичне значення, універсальна природа розрізнявальних ознак не підлягає сумніву і визначається спільністю властивостей голосового тракту і слухової системи людей, якою мовою вони б не розмовляли.

На реалізацію розрізнявальних ознак впливає не лише фонологічна система мови, але й артикуляційна база. Саме тому на думку Л.В.Бондарко, в мовленнєвій діяльності важливо розмежовувати не лише те, що задається універсальними властивостями розрізнявальних ознак, а також і те, що є специфічним для даної мови.

На питання про допустимість у дослідженнях мовленнєвої діяльності розуміння фонемі як пучка розрізнявальних ознак сама Л.В.Бондарко відповідає, що “людина з'ясовує значення розрізнявальних ознак і лише після цього приймає рішення про фонемну належність почутого звуку при умові, коли йдеться про універсальні властивості слухової системи”.

Згідно з теорією Л.В.Бондарко, фонемі, що існує в мовленнєвій діяльності, притаманний постійний набір розрізнявальних ознак, що визначаються на основі характеристики всієї системи. Для носія кожної мови корелятом розрізнявальної ознаки можуть бути найрізноманітніші фонетичні властивості звука, що називаються автором “корисними” [25:43, 187–189].

При визначенні значення розрізнявальної ознаки в мовленнєвій поведінці крім “корисних” ознак використовується також “не фонетична інформація”. На відміну від системи ознак, що є релевантними для системи фонем і розглядаються як однаково сильні, ознаки, які використовуються в мовленнєвій діяльності, знаходяться в “ієрархічній залежності” [25:190]. Визначення фонемі як первинної фонологічної одиниці не задовольняло деяких празьких фонологів, що виступили проти ідеї про фонологічну нерозкладність фонемі. Деякі з них стверджували, що найменшими фонологічними одиницями є не фонемі, а розрізнявальні ознаки фонем [7: 171]. У сучасній лінгвістиці все частіше звучить думка про те, що важко не погодитися з тими празькими фонологами, котрі давали критичну оцінку визначенню фонемі М.С.Трубецьким, особливо враховуючи той факт, що дані історичної фонології свідчать про зміну комбінаторики дистинктивних ознак в еволюції звуків, а не про тотальні зміни [21:18 – 104; 2:107].

Таким чином, за визначенням М.С.Трубецького, об'єктом меризматичного рівня є і розрізнявальна ознака, і компонент фонемі, що, на думку багатьох лінгвістів, несумісно: при першому підході фонемі залишається первинною фонологічною одиницею, а при

другому розкладається на елементи, що претендують на статус найменших мовних одиниць [23:140].

Слід зауважити, що фонологи, які не приймають тезу про наявність у мові одиниць, менших, ніж фонема, та спираються у своїх дослідженнях на систему фонологічного аналізу, викладеного в “Основах фонології”, змушені вводити для аналізу ряду фонетичних змін в історії мови та опису нейтралізації додаткові терміни: “гіперфонема” [16:96–105] “поліфонема” [10:35], що в деякій мірі лише ускладнює фонологічний аналіз, але не вирішує поставлені проблеми. Введення таких понять не дає можливості вирішити ряд суперечностей у теорії фонологічних нейтралізацій, а також при реконструкції алофонів у дослідженнях з діахронічної фонології [1; 17; 18; 26; 28; 30 та ін.].

У сучасному мовознавстві поширена точка зору, за якою фонема є “пучком” своїх диференційних ознак. За словами М.І.Стебліна-Каменського, ідея блискучого доведення теорії пучка до логічного кінця належить Р.Й.Якобсону [13:20].

Р.Й.Якобсон та його послідовники розглядають мову на рівні розрізнявальних ознак. Оскільки розрізнявання значущих одиниць є основною функцією мови, то співрозмовник, на думку, Р.Й.Якобсона, в першу чергу оволодіває здатністю реагувати на розрізнявальні ознаки, які об’єднуються в пучки, що називаються фонемами. Р.Й.Якобсон вважає, що внутрішні ознаки, які характеризують фонему безвідносно до її ролі у рельєфі складу, притаманні всім мовам світу і лежать в основі всього лексичного складу мов. Вони зводяться до дванадцяти бінарних протиставлень, які в жодній мові не зустрічаються разом: їх сполучуваність чи несумісність у тій самій мові визначається універсальними законами [27:64].

Таким чином Р.Й.Якобсон, долаючи властивий представникам класичної фонології фонемоцентризм, намагається розкласти фонему на розрізнявальні ознаки, щоб виділити найдрібніші мовні одиниці, які мають семіотичне значення. Намагаючись створити універсальний перелік розрізнявальних ознак, тобто перелік, прийнятний для всіх мов, він утверджує бінарність як важливий структурний принцип системи. Цей принцип отримав критичне висвітлення: деякі фонологи висловлювали сумнів щодо можливості побудови фонематичної моделі вокалізму та консонантизму на основі принципу бінарності [22:41–42].

Було також висловлено заперечення проти фіксованого набору розрізнявальних ознак, що порушувало питання про якісну сторону ознак з аргументацією на їх фізичну неоднаковість у різних мовах. Іншими словами, було піддано сумніву ідею універсальності дванадцяти пар розрізнявальних ознак: обмеження числа можливих пучків-фонем повинно неминуче привести до визнання тих чи інших фонем в різних мовах за тотожні [13:22]. Системи фонем у різних мовах ніколи не бувають однаковими, а тому й прийняття дванадцяти пар розрізнявальних ознак за достатні для опису всіх мов світу може призвести до відмови від визнання точного місця фонемати в системі, і тим самим від точного визначення відмінностей між ними [14:23].

Однак підхід Р.Й.Якобсона до розрізнявальних ознак виразився в тому, що, сприяючи погляду на фонему як пучок розрізнявальних ознак (РО), він фактично утверджує їх (РО) компонентами фонемати. Проте, не відмовляючись від визначення та позначення компонента фонемати як її ознаки, він зберігає поняття РО термінологічно і принципово. Теза Р.Й.Якобсона про фонему як пучок РО виявляється непереконаливою, оскільки “об’єкти не складаються зі своїх ознак і не розкладаються на них” [8:3].

Для сучасної фонології залишається характерним прагнення відмовитися від трактування диференційної ознаки як характеристики фонемати. Вперше, мабуть, нове трактування РО як елементарної мовної одиниці було запропоновано Е.Бенвеністом. Для відображення членороздільного характеру мови та дискретності її елементів Е.Бенвеніст пропонує розглядати мову на таких рівнях аналізу: розрізнявальні ознаки – меризматичний

рівень (мериз – від давньогрецького *μερισμός* “розчленування”); фонема – фонематичний рівень; морфема та лексема – рівень знаків. Розрізнявальні ознаки-меризми служать складовою частиною одиниці вищого рівня – фонемі. За визначенням Е.Бенвеніста, вони є елементарними одиницями мови [20:129–131].

Трактування ДО як елементарної фонологічної одиниці отримало подальший розвиток у працях В.Я.Плоткіна. Вводячи термін “дистинктор” для позначення найдрібніших фонологічних одиниць, він говорить не про термінологічну, а про принципову заміну, утвердження самостійної одиниці, здатної розрізнявати не тільки фонемі, але й безпосередньо оболонки значущих одиниць [14:22]. Пізніше термін “дистинктор” було замінено терміном “кінакема” [23:276], оскільки попередній термін підкреслював лише розрізнявальну функцію цієї одиниці.

Термін І.О.Бодуена де Куртене відроджується В.Я.Плоткіним для позначення первинних фонологічних одиниць і використовується ним з певними модифікаціями у значенні: кінакема як одиниця фонології не тотожна одиницям артикуляційно-перцептивної діяльності. Кінакема (одиниця мови) є сукупністю декількох артикуляційних рухів, наприклад, задньорядності та огубленості у голосних [23:143–144].

В даному випадку теза про наявність у мові фонологічних одиниць, менших, ніж фонема, має переконливу аргументацію, отриману в результаті розробки трьох найважливіших напрямків: 1) вивчення структурних характеристик кінакем; 2) дослідження їх функціональних особливостей; 3) аналіз їх субстантних реалізацій.

Відомо, що мовні одиниці конструюються з компонентів, складом і ранжуванням яких вони відрізняються від інших одиниць того ж рівня. Заслугове уваги також і думка про те, що всі мовні одиниці здатні виконувати розрізнявальну функцію по відношенню до одиниць, до складу яких вони входять як конструктивні компоненти. У зв'язку з цим вбачається закономірним погляд на ДО як на первинні фонологічні одиниці, з яких складаються фонемі (конструктивна функція) та які служать для розрізнення фонем (розрізнявальна функція). При такому трактуванні диференційної ознаки поняття ознаки втрачає смисл, оскільки воно принципово утверджується як поняття компонента.

Якщо диференційні ознаки задаються переліками, то самостійні лінгвістичні одиниці утворюють парадигматичні об'єднання – системи. Важливим доказом на користь тези про наявність у мові лінгвістичних одиниць, менших, ніж фонема, що утворюють свою складну систему, є розробка напрямку, що забезпечує їх характеристику в парадигматичному аспекті. Але статус лінгвістичної одиниці вимагає ще двох атрибутів: синтагматичного об'єднання цих одиниць і семантичної значущості. Щодо останнього, то питання про те, чи здатні диференційні елементи самостійно виступати в ролі плану вираження морфемі, широко обговорювалося в лінгвістичній літературі [12].

Ще І.О.Бодуен де Куртене писав про те, що “найпростіші далі не розкладні вимовно-слухові елементи” можуть бути частково морфологізовані, частково семасіологізовані [4:231].

У синтагматиці кінакем виділяють два аспекти – внутрішньофонемний і міжфонемний. Перший має фундаментальний характер для всієї системи, другий – визначає можливість синтагматичного об'єднання фонем, що мають у своєму складі ті чи інші кінакеми. Правила міжфонемної синтагматики надзвичайно різноманітні й високо специфічні для мов світу, вони безпосередньо зв'язані з типологічною характеристикою будови тієї чи іншої мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Lehmann W.P.* The Proto-Indo-European Resonants in Germanic // *Language* – 1955. – vol. 31. – № 3. – Part 1. – P. 355–366.
2. *Мартин А.* Принцип економії в фонетических зменениях (Проблеми диахронической фонологии). – М.: Изд-во иностранной литературы, 1960.
3. *Трубецкой Н.С.* Основы фонологии. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1960.
4. *Бодуэн де Куртене И.А.* Избранные труды по общему языкознанию / в 2-х т./ – М.: Изд-во АН СССР. 1963. – Т.2. 5.

Арутюнова Н.Д., Климов Г.А., Кубрякова Е.С. Американский структурализм // Основные направления структурализма. – М., 1964. – С. 177–239. 6. Булыгина Т.В. Пражская лингвистическая школа // Основные направления структурализма. – М., 1964. – С. 46–126. 7. Вахек Й. Лингвистический словарь Пражской школы. – М.: Прогресс, 1964. 8. Евдошенко А.П. Проблемы структуры языка. Парадигматический анализ. – Кишинев: Изд-во Картя молдаვენякэ, 1967. 9. Блумфилд Л. Язык. – М.: Прогресс, 1968. 10. Иванов Вал. Вас. Историческая фонология русского языка. – М.: Просвещение, 1968. 11. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. 12. Булыгина Т.В. О границах между слоговой единицей и сочетанием единиц // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. – М., 1969. – С. 223–230. 13. Воронкова Г.В., Стеблин-Каменский М.И. Фонема – пучок РП? // Вопросы языкознания. – 1970. – № 6. – С.15–26. 14. Плоткин В.Я. Система звуковых дистинкторов в современном английском языке // Вопросы германской и романской филологии. Научн. Труды Новосибирского пед. института. – Новосибирск, 1970. – Вып. 57. – С. 21–34. 15. Реформатский А.А. Язык, структура и фонология // Реформатский А.А. Из истории отечественной фонологии. Очерк. Хрестоматия. – М., 1970. – С. 516–523. 16. Виноградов В.А. Озперанд [аспирант]. К проблеме гиперфонемы // Фонетика. Фонология. Грамматика. К семидесятилетию А.А.Реформатского. – М., 1971. – С. 96–105. 17. Крупаткин Я.Б. Фонологический вариант фонемы и несмыслоразличительные оппозиции // Вопросы языкознания. – 1971. – № 3. – С. 49–59. 18. Vennemann Th. The Phonology of Gothic Vowels // Language – 1971. – Vol. 47. – № 1. – P. 355–366. 19. Щерба Л.В. О взаимоотношениях дисциплин, изучающих звуки речи // Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С. 185–190. 20. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. 21. Плоткин В.Я. Очерк диахронической фонологии английского языка. – М.: Высшая школа, 1976. 22. Касевич В.Б. Элементы общей лингвистики. – М.: Наука, 1977. 23. Плоткин В.Я. О первичной фонологической единице // Грамматические и фонетические исследования по германским языкам: Сб. научн. трудов / Кишиневский гос. ун-тет. – Кишинев, 1977. – С. 138–168. 24. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. – М.: Высшая школа, 1979. 25. Бондарко Л.В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи. – Л.: Изд-во Ленингр. Ун-та, 1981. 26. Плоткин В.Я. Эволюция фонологических систем (на материале германских языков). – М.: Наука, 1982. 27. Jakobson Roman, Waugh Linda R. The Sound Shape of Language/ Assisted by Martha Taylor/ 2nd ed. – Berlin – New York – Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1987. 28. Кузьменко Ю.К. Фонологическая эволюция германских языков. – Л.: Наука, 1991. 29. Плоткин В.Я. Фонологические кванты. – Новосибирск: Наука, 1993. 30. Стеблин-Каменский М.И. Труды по филологии. – СПб: изд-во филологического факультета СПбГУ, 2003.

ВЕНГРЕНІВСЬКА М.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОЦЕСИ ВИОКРЕМЛЕННЯ, СПЕЦИФІКАЦІЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗА ЗАГАЛЬНОЇ ТЕНДЕНЦІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДНОСТІ

Мета даної статті – аналіз сучасних мовленнєвих засобів відтворення специфічної картини світу французької молоді початку ХХІ сторіччя, тенденцій виокремлення, специфікації комунікації за загальної тенденції глобалізації та розв’язання можливих проблем перекладності.

Актуальність статті визначається самою постановкою проблеми, яка останнім часом турбує також і етнологів, а також свіжістю стилю і оригінальністю мови молоді французької письменниці А. Гавальди, твір якої, виданий 2001 р., ще не став предметом жодних лінгвістичних досліджень.

На матеріалі роману молоді французької письменниці Анни Гавальди (нар. 1970 р.) “L’*écharpée belle*” (2002 р.) та деяких телесеріалів ми досліджуємо особливості еволюції мови сучасної французької молоді.

Твір А.Гавальди – помітне явище в сучасній французькій літературі. Письменниця, що належить до наймолодшого покоління, у невеликому за обсягом романі (126 стор.) відтворює мовну картину світу французької молоді початку ХХІ сторіччя. Твір тісно перегукується з уславленими “Речима” Ж. Перека, хоча в останніх зображені лише “підступи”, початки “суспільства споживання”, яке повною мірою розквітло у Франції через сорок років після написання Ж. Переком його роману. У Перека покоління 60-х років минулого сторіччя лише мріє про добробут, в якому заживе, того мовні і стильотворчі засоби підкорені мріям героїв, і вагомим елементом, який формує контекст, виступають часи абстрактні, переважають форми на – *ait* (*Imparfait, Plus-que-parfait de l’Indicatif, Conditionnel, Subjonctif*), особливого значення

набуває *Passé simple* як маркер відірваності дії від реальності, подекуди її ірреальності, на тлі сухих одноманітних субстантивних перерахувань “речей”:

«Ainsi rêvaient-ils, les imbéciles heureux: d'héritages, de gros lot, de tiercé. La banque de Monte-Carlo sautait; dans un wagon désert, une sacoche oubliée dans un filet; des liasses de gros billets; dans une douzaine d'huîtres, un collier de perles. Ou bien une paire de fauteuils Boule chez un paysan illettré de Poitou». (2, p. 94)

У Гавальди “суспільство споживання” вже реальність, тому й часи цілком реальні, *Présent de l'Indicatif*, *Passé composé* та все, чого вимагає узгодження часів. Синтаксис надзвичайно простий, переважають паралельні конструкції, повтори :

«Simon est comme nous. Il n'aime pas les engueulades de fin de banquets. Il n'aime pas se frotter aux gens. Il dit que c'est de l'énergie mal employée, il dit qu'il faut garder ses forces pour des combats plus intéressants et ajoute que les gens comme son beau-père sont des batailles perdues d'avance ...

Il pense aux cabanes de Théo.

Il pense au moment où il prendra son petit garçon par main et s'enfoncera avec lui dans les sous-bois silencieux ... »

З безконечного простору і часу Гавальда фіксує крихітний відтинок, здається, геть не дбаючи про те, чи зрозуміють її роман років через тридцять. Бо організуючим елементом в творі виступають перш за все імпліцитні іменникові синтагми – відображення речей, притаманний лише французькому суспільству кінця ХХ, початку ХХІ ст., це повсякденне життя, з його безконечними телеіграми, які традиційним призом мають “Voyage au Soleil”, схоже до телефільмів, де 70% часу герої зчитують “вельми цікаву” для них інформацію з екранів комп'ютерів, хоча при перекладі фільмів значення набуває “картинка”, зображення, яка може замінити лакуни при перекладі. Отож, у Гавальди ми маємо “*dépositaire Clinic et revendeuse Guerlain*» (p. 13), «*exfoliant double générateur d'azote à la vitamine B12 de chez Estée Lauder*» (p.15), «*la pochette Biotherm et le sac Lancel*» (p. 17), «*salle de bains Kaufman & Broad*» (p. 21) «*autocollant Nigloland*», «*des caleçons Célio*», «*les prix du Casto et du Leroy-Merlin*» (p. 23) тощо.

Як тут чинити перекладачеві? Давати окреме тлумачення наприкінці? Замінити відомими фірмами в Україні? Випустити, повністю нейтралізувати?

Якщо з контексту досить легко здогадатися, що «*ses Persol*» - окуляри:

- On peut savoir combien ? demanda-t-elle en ajustant ses Persol (1, p.12) – те ж, що й «*demi-lunes*» з стор. 16, бо вона «*range ses lunettes dans leur étui, l'étui dans la pochette Biotherm et la pochette Biotherm dans le sac Lancel*». Зрозуміло, що окуляри покладено до футляра, а ось куди футляра?

«*Salle de bains Kaufman & Broad*» теж можна було б замінити на «джакузі», виходячи з контексту :

«Elle est allée boudier dans sa salle de bains Kaufman & Broad (je me souviens de notre premier visite ... Elle, une espèce d'écharpe en mousseline blanche autour du cou, virevoltant entre ses plantes vertes et commentant son Petit Trianon (у перекладі можна замінити більш звичною, теж імпліцитною, синтагмою – символом розкоші – «Версаль») avec des glouglous dans la gorge : « Ici la salle de bains double. Ici la cuisine fonctionnelle. Ici la salle à manger conviviale. Ici le salon confortable ... » (1, p. 21).

Для сучасного українця звичними стали такі реалії «західного життя», як автомат для кави (*machine à café*), *toboggan*, *plateaux McDonald's*, *échange des cartes Pokemon* (1, p. 25), хоча, зокрема, студентам магістерської групи перекладацького відділення довелося пояснювати, що то за освіжаючі (дезинфікуючі) серветки можна діставати з косметички («elle a sorti une lingette d'alcool de son vanity» (p. 24)). Так само з контексту зрозумілі

«lampadaire Art déco et sa 607» («шістсотсімки», - шістки тощо увійшли й до української розмовної мови). Складніше з спогадами дитинства героїні.

Зрештою, і в 60-х, у Перека, подибуємо довжелезні перерахування географічних назв, міст, вулиць, тогочасних паризьких кінотеатрів, фільмів, музичних творів чи витворів мистецтва, з якими у перекладача жодних проблем не виникло, бо, зрештою, давно увійшли ті назви до загальнолюдського надбання, і цілком зрозуміло, що саме герої в мріях збираються викрасти:

«Ils sauraient où trouver la petite vierge du douzième, le panneau ovale de Sebastiane del Piombo, le lavis de Fragonard, les deux petits Renoirs, le petit Boudin, l'Atlan, le Max Ernst, le de Staël ... les faiences de Delf» (2, p. 96). Тут маємо звичну і для української мови метонімію, яка, однак, може бути й пояснена в перекладі : дві невеличкі картини Ренуара тощо.

У А. Гавальди маємо:

«Notre enfance, nos solitudes, nos premiers baisers et nos projets d'avenir. Les dessins d'Hugo Pratt. La scène où Clint Eastwood se frotte les yeux » - алюзії на речі, мало кому відомі в Україні, хоча, звичайно Хуго Пратта можна було б замінити Уолтом Діснеєм, або ж уточнити, чим уславився той Пратт, хоча, звичайно, це не відтворить картину світу ровесників А. Гавальди, - Les bals du 14 juillet à Villiers. L'odeur des coings dans la cave. Nos grands-parents, nos rêves de Mobyette et nos veilles d'examen. Les Jonathan, L'Espace bleu entre les nuages et Kate, surtout ... La découverte des Monsieur Jean. Sylvia d'Howard Fast et Marcello Mastroianni dans Les Yeux noirs» (1, p.32).

І наостачу, наприкінці, найулюбленіше, найважливіше для героїні-оповідачки :

«Sitôt la guitonne de péage franchie, j'ai enfoncée ma cassette dans l'autoradio.

«Anna's song » de Marvin Gaye, Goldman, «Les filles faciles», «Burn on down» de Ben Harper, Sheila, Comme les Rois mââââges en Galilée, Keith Jarrett, Gloria Gaynor, «I will surviiiive», Maceo Parker Paolo Conte, «Joe le taxi», Ismaël Lo, Oryema, les volumes de Bashung, sa façon de dire : j'cloue des clous sur les nuages, cââârrrrramels, bonbons et chocolats avec Dalida, Curtis Mayfield, Bruce Springsteen, The River et Hungry Heart, T'es plus jolie que jamais de Boby Lapointe, sauf le coeur, ton coeur n'a plus la chaleur que j'ai-mais et la maman des poissons et celle d'Eddy Mitchell, M'mam, j viens tout juste d'avoir mes quatorzze ans ... Mexicooooo roucoulé par Luis Mariano, Jeune Moreau dans le tourbillon de la vie et le pouh pouh ni douh de Marilyn, «La Javanaise» et puis j'aime les filles. Si vous êtes comme ci, téléphonez-mi, si vous êtes comme çaaaa, téléphonez-moââââ, «Post» de Björk, Je danse dans le miiiiya d'I AM, Kathleen Ferrier pour Mahler, Glenn Gould pour Bach et Rostro, les suites pour violoncelle seul, le poulailler d'Alain Souchon, son ultra moderne solitude, Alpha, Come from Heaven, la chanson douce d'Henri Salvador, celle-là même que me chantait ma maman, et qu'en suçant mon pou-ceu, j'écoutait en m'endormant, Kent, on fait c'qu'on peut avec c'qu'on a, Dalida encore, Il venait d'avoil dix-houit ans, il était bôôô comme un enfant, Bob Marley bien sûr, Marvin toujours et Ferré» (p. 124).

Ці перерахування дуже важливі для структури твору. Це ніби звукове обрамлення. А. Гавальда продовжує традицію таких письменників, як Р. Ролан, в творах якого звучить музика Бетховена, Б. Віан з апогеєм джазу, А. Мішо з новаторськими пошуками “Музичного словотвору”, елементи якого зауважуємо і у Гавальди, в наведеному вище уривку (по 4-5 “â”, “ô”, “i”, слова, зумисне написані по складах, відтворення специфічної вимови). Це теж специфічний світ, що звучить, доступний для розуміння лише авторові і вузькому колу рецепієнтів, пов'язаних з автором певними часовими та просторовими категоріями. Твір цей теж живе за своєю внутрішньою логікою, за законами “закритого коду”, відомого лише авторові (6, стор. 48). Гавальда перелічує лише де авторів, де назви, які, як знову ж таки, в телегрі французького телебачення «Facile à chanter», де пісню треба вгадати за першими нотами, мають викликати тільки їй (чи її героїні) відомі спогади, емоції, почуття, вони

наділені тільки їй відомими конотаціями, які розгадати перекладач практично неспроможний. Можна, звичайно, деякі назви перекласти, імена та прізвища транскрибувати, відправити рецепієнта перекладу прослухати відповідні твори, але від цього імпліцитне не стане експліцитним. Тут все далеко складніше, ніж коли в своєму перекладі французькою мовою професор Сорбонни Мішель Окутюм'є гоголівські “леса, полные мрака”, пропахчє м'ятою:

“Недвижно, вдохновенно стали леса, полные мрака, и кинули огромную тень от себя” (“Майская ночь”).

«Immobiles, inspirées les forêts se figent, gorgées de menthe, et projettent au loin une ombre gigantesque» (7, p. 81).

Зрештою, простий французький читач, знайомий з Гоголем (і українською ніччю) лише з перекладу, сприйме духмяність лісів тільки як екзотику, хоча морок лісів у Гоголя семантично далеко небайдужий і готує читача не до веселої розваги в духмяному лісі, а до страшної романтичної оповіді.

Для героїні А. Гавальди уся та музика така важлива, що розчулює її до сліз. Увесь твір будується як емоційне, музичне ціле, коротенькі, дуже ємкі діалоги структурують навіть монологічні роздуми героїні. Особливе місце відводиться субстантивному стилю. Коли емоції захльостують, фрази стають уривчасті, номінальні, одночленні :

«La prochaine fois, je me stabiliserai, tu sais, j'en trouverai un. Un bon garçon. Un gentil. Un Blanc. Un fils unique. Un courageux. Si ! C'est vrai. Un qui a le permis et la Golf ! ..

Un non-fumeur. Un avec l'autocollant Nigloland sur le pare-brise arrière... Un fiancé à qui j'irai acheter des caleçons Célio pendant ma pause déjeuner. – Oui, un bon bougre, un gars simple. Carré. Fourni avec les piles et le livret de Caisse d'Épargne... » (1, p. 23).

Легкий для вираження, бездоганний для сприйняття ритм, структурований ще й наскрізним повтором носових. Українською, звичайно, можна відтворити синтаксичне членування періоду, проте ритм та музика будуть змінені, перш за все, в силу різної довжини слів, відсутності носових в українській мові, але у французькому тексті короткі означення до ідеального чоловіка (якого героїня нізащо не хотіла б мати) звучать ще і як назви престижних фірм і несуть те ж семантичне навантаження, бо то має бути престижний «chouchounou des PTT».

До речі, прагматично маркована молодіжна лексика, як та, що стала предметом численних досліджень на матеріалі оригіналу та перекладів роману Р. Мерля “За склом” (8, стор. 49), для твору А. Гавальди не є такою характерною, як, скажімо, для сучасних молодіжних чи детективних телевізійних серіалів про молодь (наприклад, «Cordier, juge et fli»). Можливо, через те, що героїня вже вийшла з учнівського віку і займає дещо інше життєве положення, щоб на все вигукувати, як деякі французькі ліцеїсти на дводенних іграх в Європарламенті в 1995 р. «bordel» (очевидно, універсальне слово, яке замінило “ліцейський набір” 70-х ХХ ст. «merde», «mec» («type»), «boite»). А. Гавальда знаходить інші, як не дивно, нормативніші й виразніші засоби для передачі емоцій в оповіді від першої особи.

Так, розмовна лексика присутня, бо інакше ніяк не передати емоції, які переповнюють молоду героїню, але вона аж ніяк не робить мову персонажів вульгарною (варто лише порівняти її з тим, що звучить з екранів наших телевізорів у мало не всіх перекладних фільмах, де перекладачі прагнуть якомога точніше й повніше відтворити всілякий сленг, або й не перекладачі, а й самі автори діалогів, особливо у фільмах російських, які, здається, поставили собі за мету навчити усе населення пострадянського простору якнайдосконаліше “ботать по фени”), молоду героїню, як і героїв попередніх поколінь, хвилюють споконвічні людські проблеми, їй нестерпні обмеженість, егоїзм, міщанство зовиці:

«Là, le plus difficile c'est de garder notre sang-froid jusqu'à la cuisine, mais quand enfin on y est, on se met à glousser comme des bécasses. Si maman passe par là, elle dit: «Ce que vous êtes

mesquines toutes les deux... » Lola répond offusquée : «Euh, pardon, ça m'a quand même coûté plus de six cents balles, cette connerie ! et nous pouffons de nouveau en nous tenant les côtes au-dessus de lave-vaisselle» (1, p. 17-18).

Просторічне порівняння «glousser comme des bécasses» чи «cette connerie», яка коштувала «cents balles» швидше сприймаються як продовження традицій Фр. Рабле та Р.Ролана.

Найгрубішу лексику чуємо з вуст батька Наталі (але це вже далеко не молодий чоловік), який ненавидить іногородців, які заповнили Францію (зокрема, арабів), і слова якого болісно неприємні героїні:

«D'ailleurs, dans la famille de Nathalie, on a vite fait de se déboutonner au milieu du repas et de parler des Arabes.

Le père de Nathalie, il dit «les crouilles»:

Il dit: «Je paye des impôts pour que les crouilles fassent dix gamins».

Il dit: «J'te fouterais ça dans un bateau et je te torpillerais toute cette vermine, moi!»

Il aime bien dire aussi: «La France est un pays d'assistés et de bons à rien. Les Français sont tous des cons».

Et souvent il conclut comme ça: «Moi, je travaille les six premiers mois de l'année pour moi et les six autres pour l'Etat alors qu'on ne vienne pas me parler des pauvres et des chômeurs, hein ! Moi je travaille un jour sur deux pour que Mouloud ait de quoi se payer les Nikes pour aller faire chier le bon peuple alors qu'on me fasse pas de leçon de morale!»

У цитованому вище уривку не лише відверто вульгарна лексика, а й просторічні конструкції («J'te fouterais ça dans un bateau et je te torpillerais toute cette vermine, moi ! тощо), але це мова чоловіка недалекого і некультурного:

«Son père est gérant d'un Casino (les petits pois, pas le terrain de jeux) et c'est en le voyant, au bout de son allée dallée, entre son lampadaire Art déco et sa 607, que j'ai vraiment compris le sens du mot fat. Ce mélange de force tranquille et de suffisance. Cet inébranlable contentement de soi-même. Ce gilet bleu ciel tendu sur ce gros ventre et cette façon étrange de vous tendre la main sans jamais vous voir vraiment.

J'ai honte en pensant à ce déjeuner. J'ai honte et je ne suis pas la seule. Lola et Vincent ne sont pas fiers non plus, j'imagine ...

Simon n'était pas là quand la conversation a dégénéré. Il était au fond du jardin. Il construisait une cabane à son fils.

Il doit avoir l'habitude, lui. Il doit savoir qu'il vaut mieux s'éloigner du père Molinoux quand il se débraguette ... » (1, p. 27-28) Як бачимо, Гавальда особливо не коментує сказане батьком зовиці, вводячи його мову сухим «Il dit ... » Від цього ще виразнішою стає огидність сказаного. Собі оповідачка дозволяє одне сильне, але, зрештою, нормативне дієслово (il se débraguette), якому, щоправда, передує дієслово «dégénérer» стосовно розмови, яка ніби в стилістичному прийомі градації приводить до остаточного визначення поведінки Муліну, - ніби найсильніший акорд, який обривається трьома крапками. І в цитованому уривку фрази дуже короткі, будуються з повторенням ненаголошеного займенника чоловічого роду третьої особи однини «il», але від того багатократного повторення з дієсловом у Présent de l'Indicatif абзаци оформлюються ніби рядки віршу з наскрізним повтором – римою «il».

Хоча Гавальда показує себе і віртуозним майстром портрета. Хоча й ті портрети не позбавлені “кодової лексики для втаємничених”.

Періодам, оформленим здебільшого фразами, конструйованими з займенником третьої особи, протиставляється період з ненаголошеним займенником першої особи множини « nous ».

«Oui, c'est ainsi que nous nous réconfortons. En nous rappelant que nous sommes jeunes et déjà trop lucides. Que nous nous tenons à mille coudées au-dessus de la fourmilière et que la bêtise

ne nous atteint pas tant que ça. Nous nous en moquons. Nous avons autre chose. Nous avons nous. Nous sommes riches autrement (по суті, це маніфест молодого покоління) ...

А далі фрази з безособовим займенником « il » :

Il suffit de se pencher à l'intérieur ...

Il y a plein de choses dans notre tête. Plein de choses très éloignées de ces borborygmes racistes. Il y a des musiques de vieux agendas, des pages arrachées, des souvenirs heureux, des souvenirs affreux, des chansons et des refrains sur le bout de nos langues. Des cassettes mille fois rembobinées et des disques rayées. Notre enfance, nos solitudes, nos premiers baisers et nos projets d'avenir» (1, p. 31-32).

Останній абзац саме і свідчить про виокремлення своєї, особливої картини світу молодого покоління, відмінної навіть від картини світу інших поколінь самих французів, того світу, до якого доступ є лише посвяченим, з своїми реаліями, аллюзіями, своєю мовою, своїми конотаціями, що ще раз підтверджує тенденції, вже давно помічені етнологами (9), як ніби й до зближення, так і до виокремлення, усамітнення, віддалення народів певних ареалів і їхніх культур. Можливо, ці тенденції мають спонукати і до пошуків нових підходів, нових шляхів у вирішенні перекладацьких проблем, до вироблення якоїсь зовсім іншої методології їх розв'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Gavalda Anna*, L'échappée belle, P., 2002. 2. *Perec G.*, Les choses, 1970. 3. *Leenhardt J., Jozsa P.*, Lire la lecture, P., 1982. 4. *Lederer M.*, La traduction aujourd'hui, P., 2001. 5. *Vengrenovska G.F.* Le temps du verbe comme actualisateur du contexte (глагольная форма в роли организующего контекст фактора, на материале романа Ж. Перека "Вещь") в зб. "Вісник Київського університету", №8, серія іноземної філології, К. 1974. 6. *Венгренівська М.А.* "Специфіка мовного прочитання світу" в зб. "Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ століття", тези Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 26-27 листопада 1996 р.), 1., 1996. 7. *Gogol*. Les Soirées du hameau, P., 1989. 8. *Костылева Э.И.* «Прагматическое значение слова и перевод» в зб. «Теория і практика перекладу», вип.19, К., 1993. 9. *Cuisinier J.*, Europe as Cultural Area. The Hague, Paris, New York, Mouton, World Antropology, 1979.

ГНАТЮК Н.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

В останні роки минулого десятиріччя в Україні мали місце процес економічних перетворень, інтеграція у світову економічну систему, вихід на міжнародні фінансові ринки, вдосконалення валютного законодавства і нормативної бази. Як зазначає професор А.Д. Белова, кожне століття має свої особливі риси. Друга половина ХХ століття збіглася з посиленням глобалізації та уніфікації в світі, стала періодом формування єдиного економічного простору. Цей фактор безпосередньо вплинув не лише на комунікативний процес, його масштаби та якість, а й на людські стосунки, стиль життя, усі сфери людської діяльності [1:70].

Розширення валютного ринку, розвиток його міжбанківського сектора, зростання обсягів експортно-імпортних операцій, збільшення обсягів іноземного інвестування ввели в загальнонародну мову багато нових для українських підприємців, банкірів і пересічних громадян термінів таких, як «хеджування», «валютні ф'ючерси», «валютні опціони», «свопи» та багато інших. У зв'язку з цим виникла потреба в знанні нової термінології банківської сфери діяльності та в унормованості цієї спеціальної термінології в українській мові.

Багато термінів банківської сфери з'явилося у світовій ринковій економіці досить давно, проте значна кількість цих термінів вважається порівняно новою, бо саме 80-90 роки ХХ століття характеризуються появою більш досконалих засобів передачі інформації

(наприклад, Інтернет), які стали знаряддям у проведенні фінансових операцій та запорукою їх успіху.

Більшість ринкової термінології є ще зовсім новою для українського сьогодення через те, що вона відносно недавно означала реалії „капіталістичного світу” та ринкової економіки.

Для економічної термінології, до складу якої входить і банківська термінологія, характерна біполярність. Під біполярністю ми розуміємо її тісний зв'язок з побутовою лексикою, з одного боку, та із суто науковою термінологією, з іншого.

Економічна термінологія увібрала в себе як побутову лексику (*market, sell, buy* тощо), так і лексику, що стосується багатьох сфер практичної та наукової діяльності (організація виробництва, реклама, торгівля, психологія, математика, статистика тощо).

Економічна термінологія, яка потрапляє в мову ЗМІ та використовується в популярних журналах, набуває, як правило, експресивного змісту. Автори публікацій, якими найчастіше керують інтереси певних фінансових кіл, можуть по-різному і за допомогою різних мовних засобів висвітлювати економічні проблеми. При цьому економічна термінологія в переносному значенні може використовуватися з метою впливу на читача. Тому, щоб забезпечити об'єктивність і науковість у тлумаченні важливих економічних проблем і процесів подібну термінологію необхідно уважно аналізувати.

Кожний спеціаліст з банківської справи вживає при спілкуванні зі своїми партнерами або клієнтами особливу термінологію, яка за значенням суттєво відрізняється від тієї, яку ми чуємо від пересічних людей в їх мові повсякденного спілкування. Якщо значення термінів, які застосовує у своїй мові фахівець точні і послідовні, його аргументація непереконлива.

Типовий приклад: термін «інвестиція» для пересічного громадянина асоціюється з покупкою облігацій і акцій на ринку цінних паперів. Часто ми чуємо, як хтось говорить, що він інвестував свої гроші в акції чи в урядові облігації. Однак для економіста «інвестування» означає придбання таких реальних активів, як машини чи устаткування для будівництва нового фабричного будинку, а не чисто фінансову операцію з обміну готівки чи частини банківського рахунку на добірно оформлений листок гербового папера.

Цей приклад є більш влучним в англійській мові, де головні значення терміну "**to invest**" такі:

1) *to use money to buy shares, property, etc in order to earn interest or bring profit: The best time to invest is now. Invest \$ 1000 in government bonds. Invest ones money in a business enterprise. Invest money with a firm.*

2) *buy something expensive but useful*

I am thinking of investing in a new car.

Такі приклади цього терміну можна знайти в журналі „**The economist**”

Portugal sees the Information Society as a means for developing and modernizing the country's economic and social fabric. To achieve this a high degree of accessibility has to be ensured, both to justify the investment of it and to make it profitable for content providers to invest.

Too many companies have lost millions, and wasted years of management time dealing with Chinese bureaucracy and the Chinese partners that had been imposed on them. What had seemed to many investors like a market of infinite possibility now looks instead more like a black hole of infinite dimensions.

So savers happily stash their money in a state bank that is technically bust, or in a mutual fund that makes disastrous investments.

У тлумачому економічному словнику [2:592] даються такі визначення термінів „інвестиція” і „інвестор”:

Інвестиції - довгострокові вкладення капіталу у власній країні чи за рубежом в підприємства різних галузей, підприємницькі проекти, соціально-економічні програми, інноваційні проекти, які дають віддачу через значний термін часу.

Інвестор - юридична чи фізична особа, що здійснює інвестиції, що вкладає власні позики в інвестиційні проекти. Інвестиційний капітал, вкладений інвестором, може бути представлений у виді фінансових ресурсів, майна інтелектуального продукту.

Тому значення слова „to invest” на побутовому рівні доцільніше перекладати українським словом „**вкласти (гроші)**”.

Розглянемо тлумачення інших термінів та подамо власні варіанти їх перекладу.

Abandonment /абандон/ односторонній акт, при якому одна зі сторін відмовляється від своїх прав, але без вилучення свого фінансового внеску в справу / **відмовлення від боргових вимог**.

Pit / піт / частина торгової зали біржі де відбуваються торги за визначеними контрактами та виключно " із голосу" / **біржова яма**.

Broker / брокер / суб'єкт, що допомагає здійсненню угод між покупцями та продавцями на біржі / **посередник**.

Clearing / валютний кліринг, безготівкові розрахунки / міжрядові угоди про взаємний залік зустрічних вимог і зобов'язань, що виникають у зовнішньоторговельних та інших взаємовідносинах між країнами, в основі яких знаходиться вирівнювання та взаємний залік вартості поставок товарів і послуг / **погашення взаємної заборгованості**.

Overdraft / овердрафт / особлива форма надання короткострокового кредиту клієнтові банку у випадку, коли величина платежу перевищує залишок засобів на рахунок клієнта. Овердрафт відрізняється від звичайних позичок тим, що для погашення заборгованості направляються всі суми, що надходять на поточний рахунок клієнта / **перевищення кредиту**.

Hedging / хеджування / мінімізація цінового ризику. Хеджування валютних ризиків здійснюється проведенням валютно-обмінних операцій до того, як стануть несприятливі зміни валютного курсу, або ж укладенням угод, які дозволяють компенсувати збитки від таких змін за рахунок нових паралельних угод / **страхування**.

Margin / маржа / відмінність між двома певними показниками. Відносно валюти - це відмінність між курсом покупця та курсом продавця валюти. Розмір маржі залежить від попиту та пропозиції валюти, терміну і виду валютних операцій тощо. За строковими валютними операціями розмір маржі більший, ніж за поточними / **різниця**.

Hot money / гарячі гроші / грошові капітали, що переміщуються з однієї країни до іншої з метою збереження їхньої вартості чи одержання спекулятивних прибутків / **блукаючий капітал**.

Devaluation / девальвація / зниження курсу валюти країни стосовно твердих валют, інших міжнародних розрахункових одиниць, зменшення реального золотого змісту грошової одиниці / **знецінювання**.

Discount / дисконт/ різниця між ціною, за якої цінний папір продається на фондовій біржі в даний момент часу, її поточним біржовим курсом, з одного боку, та номіналом цінного папера, за яким цінний папір продається при його погашенні / **знижка**.

Liquidity / ліквідність / 1) здатність перетворення активів фірми, цінностей у готівку, мобільність активів; 2) здатність позичальника забезпечити своєчасне виконання боргових зобов'язань / **платоспроможність, ефективність**.

Limit / ліміт / гранична кількість, кількісне-обмеження на купівлю, продаж, кредит, обсяги угод, ввіз і вивіз товарів, видобуток корисних копалин, використання природних ресурсів, рівень оплати праці, валютні операції / **обмеження, межа**.

Charter / чартер / договір між власником транспортного засобу й наймачем цього засобу про оренду транспортного засобу (судна, літака) чи його частини на певний строк чи на один рейс / **фрахтування**.

Limited / Лімітед, Ltd. / додавання до назви фірм, компанії, товариства, що свідчить про їхню обмежену відповідальність по зобов'язаннях. Пайовики, акціонери несуть відповідальність за зобов'язання фірми в межах акціонерного чи пайового капіталу / **ТОВ, Товариство з обмеженою відповідальністю.**

Offshore / оффшор /1) фінансові центри, що залучають іноземний капітал шляхом надання спеціальних податкових і інших пільг іноземним компаніям, зареєстрованим у країні де розташований центр; 2) невеликі зони чи держави, що залучають іноземні капітали за допомогою надання податкових і інших пільг при проведенні фінансово-кредитних операцій з іноземними резидентами в іноземній валюті / **зони економічного сприяння.**

Prime rate / прайм рейт / процентна ставка по короткостроковим незабезпеченим кредитам комерційних банків США, що надаються постійним, найбільш кредитоспроможним і надійним клієнтам, «першокласним» позичальникам. Представляє мінімальну процентну ставку, від якої ведеться відлік інших ставок / **привілейована ставка.**

Talon / талон / частина папера, прикріплена до акції або облігації, яка дає право на одержання нового комплекту купонів до цієї акції (для використання попереднього комплекту) / **корінець.**

Deposit / депозит / грошові внески в банк; цінні папери й кошти, передані на збереження в кредитне застосування; внески коштів у різні застосування, вироблені як платежі для забезпечення необхідної оплати / **внески.**

Acceptance / акцепт / зобов'язання (підтвердження згоди) платника сплатити у встановлений термін переказний вексель. Акцепт оформляється у формі надпису «акцептовано» на платіжній вимозі з підписом. Акцептом називають також згоду однієї з договірних сторін на виконання договору за пропозицією іншої сторони / **прийняття.**

Offer / оферта, оферт / письмова чи усна угода однієї особи, зроблена іншій особі, що містить повідомлення про бажання укласти з нею договір. Якщо оферт прийнятий (акцептований), про що акцептант повинен сповістити оферента письмово, то угода сторін набуває офіційну силу, вступає в дію / **пропозиція.**

Balance sheet / баланс / зведений звіт про активи, пасиви і чисту вартість власного капіталу фірми на визначений період / **фінансовий звіт.**

Наведені окремі приклади свідчать, що переклад банківської термінології може відбуватися або шляхом транслітерації, або шляхом пошуку еквівалента до кожного терміна.

Українська мова все більш засмічується іноземними словами, незрозумілими для пересічного громадянина, що є абсолютно недопустимим у діловій сфері. Але коли в засобах масової інформації, які задовольняють інформаційні потреби людей із середніми знаннями в галузі економіки, постійно лунають нікому незрозумілі слова, виникає потреба у заміні їх українськими відповідниками. Для цього ми і розглянули можливості знаходження еквівалентної лексики при перекладі англійської банківської термінології українською мовою.

При перекладі банківської термінології дуже важливим для перекладача є знання предмету, теми тексту оригінала та понять банківської справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белова А.Д.* Лінгвістика на межі ХХ століття – наука без границь //Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. –К., 1999. 2. *Алексєєнко Л.М.* Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок. – К., – Економічна думка, 2000.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НЕОЛОГІЗМИ ТА ЇХ ПРАГМАТИЧНА РОЛЬ У ВИСЛОВЛЮВАННІ

Прогрес мови виявляється насамперед у розвитку словникового складу. Постійний його розвиток зумовлюється тим, що він у своєму існуючому стані ніколи не може відбити всю безмежність людського досвіду та існуючого світу [1:126]. Розвиток словникового складу – це процес пристосування мовної системи до нових потреб комунікації. Саме тому вивчення особливостей неології є актуальним у сучасному мовознавстві.

Одним із найцікавіших видів неології є фразеологічні неологізми, оскільки вони поєднують у собі водночас елемент семантичної новизни, що також властивий одиничним неологізмам, а також структурні характеристики, притаманні сталим словосполученням.

Незважаючи на появу ґрунтовних досліджень з проблем неологізмів (Л.Гільбер, Ж.-Ф.Саблероль, Ж.Жіро, Л.Депекер, Н.З.Котелова, Ю.А.Жлуктенко, А.А.Брагіна та інші), фразеологічні неологізми все ж залишаються недостатньо вивченими. Проблема їх утворення та функціонування вивчається в основному в межах аналізу простих лексикалізованих синтагм. Лише частково проблема фразеологічних неологізмів висвітлена у працях французьких вчених Ж.-Ф.Саблероля, Л.Депекера.

Метою нашої статті є визначення критеріїв ідентифікації та способів утворення фразеологічних неологізмів, а також вивчення їх ролі у мовленні.

Як було зазначено, однією із найголовніших характеристик фразеологічних неологізмів є елемент новизни, яка притаманна новому слову чи словосполученню, поки колективна мовна свідомість реагує на нього як на новий елемент [2:130]. На нашу думку, поняття новизни є значно складнішим, оскільки, розглядаючи одиничні та фразеологічні неологізми, слід брати також до уваги перцептивні особливості мовця, слухача та характеристики кожного конкретного мовленнєвого акту. Одним із основних чинників що допомагає розпізнавати нову лексичну одиницю, зокрема, фразеологічні неологізми, є інтуїтивні особливості сприйняття, що дозволяють ідентифікувати певні порушення у моделюванні синтаксичних конструкцій [3:18].

Французький вчений Ж.-Ф.Саблероль розрізняє 4 випадки ідентифікації нової одиниці у процесі реалізації мовленнєвого акту [4:159]:

- мовець висловлює якусь нову одиницю, а слухач чи співрозмовник сприймає її саме як новотвір, тобто ідентифікує цю одиницю;
- мовець використовує у висловлюванні новий елемент, але слухач його не ідентифікує;
- зворотній випадок, коли слухач сприймає якийсь елемент як нову для нього лексичну одиницю, тоді як мовець не вважає її неологізмом;
- певний елемент висловлювання сприймається як неологізм не мовцем і слухачем, а третьою особою (так званим співслухачем).

Так описують особливості сприйняття одиничних неологізмів. Але вважаємо, що таку класифікацію можна застосувати і до ідентифікації фразеологічних неологізмів, оскільки вона не торкається їх структурних особливостей, які є однією з основних характеристик, що розрізняють фразеологічні неологізми та одиничні.

Перед тим, як розпочати безпосередній аналіз фразеологічних неологізмів, слід також визначити, які саме сполучення лексичних одиниць можна вважати фразеологічними неологізмами. Зазвичай до них відносять:

- 1) словосполучення, що містять лексемний одиничний неологізм;

2) незвичне поєднання у словосполученні існуючих лексичних одиниць;

3) трансформацію вже існуючого стійкого словосполучення шляхом “викривлення” його оригінального значення, зміни порядку складових чи появи нового компонента.

Слід зауважити, що вищезазначені типи фразеологічних неологізмів все-ж є недостатньо чіткими і уточнюються у кожному конкретному випадку.

До I типу фразеологічних неологізмів належать наступні вирази: *notre vectorologue de l'écriture* (іронічна деформація структури словосполучення та часткова видозміна його складових: *ayant toujours eu l'écrit comme vecteur*); *un institut de légumologie appliquée* (іронічний синонім словосполучення *un magasin de légumes*). Терміни *vectorologue* та *légumologie* є одиничними неологізмами, які входять до складу фразеологічних, що дозволяє віднести такі словосполучення до першого із перелічених типів фразеологічних неологізмів.

Деякі з характеристик другого типу фразеологічних неологізмів дозволяють класифікувати їх як стійкі словосполучення. Можна виділити три підвиди:

а) Перший підвид тісно пов'язаний із синтаксичними критеріями і вміщує наступні випадки:

- вислів належить до граматичної категорії, яка не представлена жодним його елементом. Такі конструкції не є ендоцентричними: *l'agir franc, le fou vivre*. Поняття, яке позначають дані словосполучення, є іменниками, однак жодна із їх складових не є іменником;

- відсутність зв'язку, що зазвичай спостерігається між двома конструкціями і не порушує семантики вислову. Так вирази *le manteau de Vénus* (евфемічний синонім лексеми *préservatif*) і *Vénus a un manteau* (вислів, який слід сприймати у його прямому значенні) не є формальними відповідниками однієї ідеї, оскільки йдеться про різні референти;

- парадигматичний розрив, при якому заміна слова синонімом є неможливою, бо змінює значення цілого виразу: *la mère de toutes les batailles/ la grand-mère, la fille, la nièce de toutes les batailles*. Однак варто зазначити, що не завжди такий парадигматичний розрив є абсолютним. Так у даному випадку він є лише частковим, оскільки існує вираз *le père de tous les discours*;

- вилучення одного із елементів чи поява нового неможливі: на основі виразу *crime de lèse-masculin* (вираз, утворений за аналогією до *crime de lèse-société*) неможливо утворити вирази типу *crime, horrible, de lèse-masculin*.

- утворення неологічних конструкцій на основі певної схеми. Наприклад, вираз *french connection* був запозичений з американського варіанту англійської мови для позначення великої мережі збуту наркотичних речовин, чий шлях пролягав через Францію. Згодом термін *connection* почав вживатися і в інших виразах, де потрібно було позначити мережі, які утворювались в інтересах великих фінансових магнатів: *Nagoya connection* – нелегальний імпорт тайванського м'яса через японський порт Нагоя; *Cresson connection* – натяк на незаконні фінансові операції екс-прем'єр-міністра Крессона. Існують також словосполучення *catholique connection, couscous connection, Duoto connection, Malgache connection* та інші. Поява та часте використання цих виразів пояснюється популярністю запозичень із англійської. Загалом у сучасній французькій мові існує тенденція утворювати такі аналогічні конструкції із двох іменників без жодного зв'язуючого елемента: *le syndrome infirmières, le systeme X* (X= *Baudis, Chaban, etc.*) [4:160].

б) Другий підвид характеризується відсутністю використання звичних правил лексичної вибірки і поєднанням несумісних сем: *un OVNI lyrique*.

Поєднання таких лексичних одиниць у словосполучення без змін у семантичному навантаженні зробило б конструкцію незрозумілою для більшості адресатів. Тому зазвичай існування таких синтагм можливе лише за умови, що лексичні одиниці набувають у таких конструкціях нового значення, як правило метафоричного чи метонімічного.

в) Характеристикою фразеологічних неологізмів *третього підвиду* є семантичні чинники:

- значення неологічного звороту не відображає сумарного значення його складових: *le manteau de Vénus*.

- вислів набирає ознак неологічного звороту завдяки модифікації якогось із його складових елементів, що безперечно вносить зміни у його значення: *il n'y va pas avec le dos de la pipette* (заміна у виразі *il n'y va pas avec le dos de la cuiller* – “він говорить відверто” слова *cuiller* на *pipette*).

Так вираз *le syndrome infirmières* змінює свою спеціалізовану медичну семантику на соціальну і з таким новим відтінком дає поштовх до появи серії подібних висловів (наприклад *le syndrome Pasqua Pandraud*). За таким зразком у сучасній французькій мові з'явилася серія зворотів (*la logique d'abandon, la logique d'amertrume, la logique de la catastrophe, une logique de combat, la logique de guerre, une logique de l'horreur, une logique d'inflation, la logique de paix, la logique de rupture*), де слово *logique* виступає синонімом до *une culture de*. Останній тип факторів є, на нашу думку, найважливішим, оскільки зміни у семантичному навантаженні лексеми є найпоширенішим способом утворення фразеологічних неологізмів.

Важливий аспект ідентифікації фразеологічних неологізмів окреслюють прагматичні критерії, оскільки вже саму появу нового елемента продиктовано прагматичними потребами. Автор висловлювання вибирає з наявного лексичного матеріалу саме ті елементи, які якнайкраще виражають його думки та почуття. Якщо ж у його словниковому запасі такого елемента немає, то, як зауважує Е.С.Кубрякова, він видозмінює стару чи утворює нову лексичну одиницю [5:63].

Однією із найважливіших проблем прагматико-функціонального підходу до вивчення фразеологічних неологізмів є проблема взаємодії значення цілого звороту зі значеннями його компонентів. Семантична єдність фразеологічного неологізму з'являється в залежності від адресантних прагматичних установок. Водночас складові неологічного звороту реалізують специфічні семи свого лексичного значення саме в рамках фразеологічного неологізму.

Процес прагматизації значення неологічного звороту проявляється також і в зміщенні семантичного навантаження. Семантичне зміщення є основою для творення будь-якого типу конотативних ознак. Досить часто, поєднуючись у словосполучення, слова розширюють своє семантичне навантаження. Це і дає підставу розглядати їх як фразеологічні неологізми: *budget amputé* (у семантичному навантаженні слова *budget* з'явилася під впливом значення слова *amputé* семи *souffrance, perte*), *presse reptile* (поява у значенні слова *presse* сем, що характеризують слово *reptile*: *abominable, dégoûtant*). У випадках, коли причиною появи конотативних ознак є поєднання у словосполучення слів з несумісними семантичними ідеями, семантичне зміщення проявляється найбільше, а отже, основа образної семантики є експліцитною.

Аналіз семантичного зміщення у напрямку від прямого значення до переносного є важливим у дослідженні прагматичної ролі фразеологічних неологізмів, оскільки він дає змогу простежити, як може розвиватися функціональна дія такого виразу в залежності від прагматичного завдання висловлювання [6:19]: або у напрямку порушення комунікації (тоді семантичне зміщення утворює абсурдну конструкцію типу *comédie beurré*), або ж у напрямку збагачення комунікації (коли семантичне зміщення є засобом створення прагматичного ефекту: *comédie électorale, presse reptile, budget amputé, inflation galopante*. Тут семантика складових організовується в оптимальну для досягнення певної прагматичної мети систему). До другого типу можна віднести і наступні словосполучення: *robe arc-en ciel, robe chauve souris*. Такі словосполучення дають метафоричні інновації завдяки незвичному мікроконтексту. Так у метафорично утвореному звороті *robe-arc-en ciel* виражене намагання

передати не лише суто інформативний зміст, а й специфіку зорового сприйняття, що збагачує семантику лексичної одиниці, надаючи їй образності. Для аналізу утворення таких фразеологічних неологізмів важливим є виявлення кількісної міри семантичного зміщення між мовним та текстовим варіантами слів [6:20].

Інтерпретація кожного з елементів висловлювання значною мірою залежить і від так званого чинника адресата, адже будь-який комунікативний акт розрахований на вплив на певний тип адресата. Адресант повинен враховувати життєвий досвід, суспільне становище, вік та професію адресата. Скажімо, вищезгаданий неологічний зворот *le manteau de Vénus* у спілкуванні із молоддю адресант замінить на *capote*.

У вивченні особливостей функціонування фразеологічних неологізмів важливу роль відіграє аналіз індивідуальних характеристик мовця. На думку М.-Ф.Мортуро класичний розподіл типів мовця на категорії (так званий спеціаліст мови – категорія, представлена журналістами, письменниками – і звичайний мовець) є дуже нерівномірним [7:46] Нерівномірність полягає у тому, що зазвичай вивчають і аналізують одиничні та фразеологічні неологізми, авторами яких є спеціалісти мови. Це пояснюється тим, що виявити неологічні елементи і провести їх аналіз набагато легше на матеріалі преси та художніх творів, аніж базуючись на усному висловлюванні.

Важко також виявити автора неологізму, оскільки деякі мовці можуть повторювати почутий неологізм чи неологічний зворот, не помітивши у ньому елемента новизни, або не підкресливши його. Неоднозначним у таких випадках є і вживання лапок, оскільки вони можуть позначити як ставлення мовця до висловлювання, так і цитату.

Подібні труднощі виникають і при аналізі фразеологічних неологізмів, які вживаються у пресі, оскільки важко визначити, чи вони є витвором автора, чи редактора. Зазвичай, якщо фразеологічні неологізми з'являються після редагування, то вони є лише у назві статті, а не в її корпусі або ж зустрічаються у назвах інших статей: *la resistible ascension de videosurveillance* (по аналогії з *la resistible ascension des depenses de santé*) (Le courrier de l'Ouest, №49, 4 mai, 1994).

Відмінність перцептивних особливостей мовця і слухача – не єдина причина, що пояснює варіативність великої кількості фразеологічних неологізмів. Вони можуть також змінювати своє семантичне навантаження в залежності від типу висловлювання, адже ставлення мовця до нього не завжди однакове. В усному мовленні важливу роль відіграє тон мовця, який може змінювати значення неологічного звороту без жодних порушень його структури. Згідно із підрахунками вчених найбільше фразеологічних неологізмів міститься у політичній лексиці та соціальній лексиці. Значно менше їх у лексиці науки і техніки [4:162].

Варіативність фразеологічних неологізмів є не лише кількісною. Слід також брати до уваги і якісну варіативність, оскільки деякі їх види тісно пов'язані з особливостями типів мовця. Скажімо, серед школярів поширені фразеологічні неологізми, які своєю появою завдячують помилкам: *illuminer des énigmes, tapement de texte*. Журналісти використовують зазвичай фразеологічні неологізми, які часто є пародіями на відомі цитати (*on cherche un Marceau Long sachant compter* – пародія на вислів із промови генерала де Голя *je cherche un normalien sachant écrire*).

Деякі вирази дозволяють чітко визначити дату їх появи і періоди функціонування. Наприклад, вираз *la mère de toutes les N* завжди був пов'язаний із війною в Перській затоці та її наслідками і пізніше не вживався. Найцікавішими є авторські неологізми журналістів: *par le petit bout, civil, de la lorgnette ; le jeu de la bête à trois dos ; s'eplucher la zuchette ; un gavroche roux (=chat) miaulant famine ; l'hotesse essuya une vespérie*.

Відмінності між вищепереліченими типами неологізмів пояснюються характеристиками, властивими для кожного типу мовця. Так відсутність необхідного мовного досвіду у школярів, які намагаються говорити літературною, а не звичною для них

розмовною мовою, є причиною їх помилок. Журналісти мають справу з новинами, тому їх новоутворення містять елементи, зумовлені актуальними сенсаціями. Письменники, навпаки, майже не використовують у своїх творах лексичні одиниці, надто тісно пов'язані з певним періодом, оскільки вони не будуть зрозумілі пізніше. Натомість їх мовні новотвори є образними.

Як уже було зазначено, не всі слухачі можуть ідентифікувати почутий неологізм, тож їхня інтерпретація змінюється в залежності від індивідуальних перцептивних характеристик слухача чи умов комунікативного акту. Тим часом незвичні, застарілі, чи невідомі слухачеві конструкції можуть бути неправильно зрозумілі. Так вираз *il faut reteiller nos chènervottes* (= *il faut restreindre nos dépenses*) справедливо сприймають за архаїзм, оскільки він ним є. Але вислів *l'hotesse essuya une vespérie* не є архаїзмом (як його часто розуміють слухачі). Це авторський неологізм, який містить актуалізований архаїзм. Вислів *il se rasait à écorchement* (= *il se coupait en se rasant*) легко зрозуміти, але не всім відомо, що це не абсолютне новоутворення, а часткова калька маловідомого вислову *à écorche-cul*, який є синонімом до *contre son gré*. Таким чином, цей вислів слід розуміти так: *il se rasait par contrainte et y mettant de la mauvaise volonté il se coupait*. Як бачимо, ідентифіковані фразеологічні неологізми є, як і ціле висловлювання, об'єктом інтерпретативної роботи слухача.

Аналізуючи фразеологічні неологізми, варто також звернути увагу і на причини їх використання у мовленні. Найчастіше суть цих причин полягає у намаганні вплинути на слухача. Тут йдеться про ті випадки, коли неологічний зворот вміщено у заголовку. Невипадково близько 70% неологізмів преси містяться у заголовках. Це один зі способів, який використовують видавці, щоб збільшити кількість читачів. Підкреслити дію неологізму можна розміром шрифту, курсивом чи використавши його на обкладинці або першій полосі.

Вживання фразеологічних неологізмів підкреслює значення висловлювання, тому інколи їх використовують, щоб надати судженню більшої ваги. У таких випадках неологізми містять елемент іронії, сарказму, сатири: *les instituts de légumologie appliquée, les vectorologues de l'écriture, la verveine déverveinée* (йдеться про особливості неякісного транспортування, після якого товар втрачає свою цінність).

Основа інших причин використання фразеологічних неологізмів полягає у комунікативних особливостях самого мовця:

1) експресивність та економія. Завдяки принципу економії деякі фразеологічні неологізми через свою конотацію дозволяють уникнути довгих пояснень. Фразеологічні неологізми імпліцитно містять два референти – позначений об'єкт і той, який поєднаний із ним через запозичення метафору чи натяк. Експліцитний референт у таких випадках служить еталоном: *un Watergate moral*.

2) ще однією причиною вживання мовцем фразеологічних неологізмів є нарцисизм та педантизм. У таких випадках фразеологічні неологізми використовуються для того, щоб справити враження на слухача. Таким чином мовець підкреслює наявність необхідних знань: *on cherche un Marceau Long sachant compter ; il n'y va pas avec le dos de la pipette, etc.*

Інколи причиною появи у висловлюванні фразеологічних неологізмів є так званий ефект змови. Такі фразеологічні неологізми найчастіше використовуються для позначення певного елемента, який не був би зрозумілим для інших. Так у виразі *notre vectorologue de l'écriture* присвійний займенник *notre* доводить, що не всім відомо, про яку особу йдеться.

Мовець може вживати у висловлюванні неологізми для підкреслення соціальної інтеграції. Використання сучасних слів, зворотів та утворення на їх основі неологічних висловів доводить, що мовець іде в ногу з часом.

Кількість фразеологічних неологізмів та їх роль у висловлюванні доводять, що вони відіграють важливу роль у розвитку словникового складу мови. Як свідчать наведені

прикладі, одним із необхідних елементів аналізу фразеологічних неологізмів є вивчення обставин мовленнєвого акту. Дослідження особливостей утворення та функціонування такого типу неологізмів відіграє важливу роль не лише в аналізі типологічних ознак новотворів, а й у вивченні прагматико-функціональних характеристик висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жууктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. – Киев, 1974. 2. Заботкина В.Н. Семантика и прагматика нового слова. – Дисс. ... д-ра филологических наук. – Москва, 1991. 3. Depecker L. L'invention de la langue : le choix des mots nouveaux. – Paris, 2001. 4. Sablayrolles J.-F. La néologie en français contemporain. – Paris, 2000. 5. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. – Москва, 1986. 6. Аристова Г. А. Линейные контакты слов как источник прагматического эффекта французских конструкций с необычной сочетаемостью. // Сборник научных трудов под ред. Волковой З.Н. – Москва, 1987. 7. Mortureux M.-F. La lexicologie : entre langue et discours, 1997.

КРЕМЗИКОВА С.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПОЛУЧУВАНІСТЬ ТВІРНИХ ОСНОВ ТА АФІКСІВ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ВАЛЕНТНОСТІ ОДИНИЦЬ У СТАРОФРАНЦУЗЬКОМУ СЛОВОТВОРЕННІ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку лінгвістичної думки характеризується тим, що похідні слова розуміються не тільки як великий масив лексики вторинної за походженням, але й як база даних, що виконує різноманітні функції, зокрема, функцію збереження інформації та особливих структур знань. Вважається, що така база даних упорядкована, пронизана зв'язками формального та смислового типів та зумовлена валентністю мовних одиниць, тобто зарядженістю усіма їх можливими зв'язками з іншими мовними елементами. При такому підході зв'язок сигніфікативного значення слова з його словотвірною валентністю заключається в тому, що поняття, яке становить концептуальне ядро значення, може передбачати наявність інших понять-ознак, зв'язаних з головним, які опосередковано залучаються до змісту поняття та становлять його інформаційний потенціал, реалізація якого можлива словотвірним способом.

Мета дослідження. З метою визначення загальних тенденцій розвитку словотвірної системи старофранцузького періоду провести аналіз валентнісних характеристик похідних лінгвістичної моделі $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{ance}$ (як однієї з прототипових одиниць категорії імені дії) з визнанням семантичного фактору у якості провідного, що зумовлює творення за їх участю багатоафіксних слів та багатоланкових словотвірних рядів, а також з урахуванням ієрархічного характеру формальної реалізації валентності: її фонетичних, морфологічних, структурних закономірностей.

Відомо, що словотвірна категорія ідентифікується як ряди похідних з різними формантами та способами словотворення, об'єднаних загальним словотвірним значенням [1:30; 2:202]. Вважається, що головним семантичним критерієм організації категорії імені дії є процесуальна ознака. Семантика процесуальної ознаки реалізується у похідних іменах дії, як відношення концептів, що відбивають структури знань, які стоять за даними похідними [3:36; 4:84; 5:23]. Дослідження мовного матеріалу показало, що номинативний простір імен дії у старофранцузькому словотворі предствлено словотвірними моделями: $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{ement}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{ance}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{age}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{-eure/-ure}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{ee}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{-ie}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{-erie}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{-aison/-oison/-ison}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{-aille}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{-ø/-e}$; $V \text{ --- } N \text{ --- } \textit{-eis}$. Матеріалом дослідження є суфіксальні похідні, що корелюють у межах словотвірної категорії та багатоланкового словотвірного ряду, (зокрема, 728 іменників з суфіксом $\textit{-ance}$; 1763 – з суфіксом $\textit{-ement}$; 662- з суфіксом $\textit{-age}$; 684 – з суфіксом $\textit{-erie}$; 60 дієслів на $\textit{---ancier}$, вибраних із словника *Altfranzösisches Wörterbuch de Adolf Tobler et Erhard Lommatzsch*, який

вважається одним з авторитетних словників, що охоплює лексику старофранцузького періоду включно до XIV століття).

Важливою, на нашу думку, є проблема визначення тих форм словотвірних моделей, які вважаються прототиповими в організації категорії імен дії. Теорія прототипів припускає, що категорію представлено кращими її зразками. Для характеристики поняття прототип вченими пропонуються наступні критерії: 1) концентрація специфічних ознак навкруги центральних елементів та їх послаблення на периферії категорії; 2) здатність прототипу до впливу на похідні варіанти; 3) високий ступінь регулярності функціонування прототипу як можлива, але не обов'язкова ознака [6:167]. Підкреслюється той факт, що відношення, які аналізуються у межах прототипової категорії, нагадують схему "ядро-периферія" у структурі функціонально-семантичного поля, центром якого виступає граматична категорія [7; 8].

Виявлення ролі і місця похідних іменників з суфіксом *-ance* у номінативному просторі категорії імен дії починається з вирішення наступних завдань: 1) уточнити сполучувальні можливості словотвірних елементів моделі *V---N-ance*; 2) встановити їх семантичну структуру, що включає мережу значень, які перехрещуються та переплітаються навколо центрального елемента.

Проведений аналіз показав, що суфікс *-ance* поєднується з дієслівною основою на приголосний (620 одиниць) та голосний (108), і свідчить про переважну сполучуваність суфікса *-ance* з основами дієслів на приголосний (Див. таблиці 1, 2). Активність старофранцузького суфікса *-ance* підтверджується не тільки тим фактом, що він поєднується зі значною кількістю твірних слів, а й тим, що він здатен займати різні позиції у слові (прикореневу, після іншого прикореневого суфіксу, між коренем та суфіксом). Зорієнтованість суфіксів на поєднання з певними основами у процесі словотворення базується на семантичному зв'язку між відповідним твірним словом та формантом. Вчені називають це явище валентністю і наголошують на тому, що вона вказує на наявність у мовній одиниці її можливих семантичних зв'язків [9:132; 10:72; 11:152]. У сучасній лінгвістиці диференціюються поняття валентності (внутрішньої властивості мовної одиниці, її потенційної здатності до поєднання з іншими одиницями) та сполучуваності (зовнішнього проявлення реалізації валентності, фактичного поєднання мовних одиниць). Вважається, що ці поняття доповнюють одне одного: валентність зумовлює сполучуваність, сполучуваність вказує на валентнісну характеристику [10:90]. Ознаками валентності суфіксів є їхня здатність приєднувати до себе певну кількість партнерів зліва (лівобічна) і справа (правобічна) сполучуваність. До суфіксальної комбінаторики відноситься і їх спроможність займати певну позицію у слові після кореня.

Аналіз старофранцузьких похідних словотвірного типу *V --- N - ance* показав, що суфікс *-ance* взаємодіє зі значною кількістю дієслівних твірних основ (за нашою вибіркою, зробленою із словника *Altfranzösisches Wörterbuch* A.Tobler, E.Lommatzsch [Tobler, Lommatzsch, 1915], який включає приблизно 48 000 старофранцузьких слів, таких формувань – 728). За реалізацією його взаємодія з кореневими морфемами набагато перевершує його сполучуваність з іншими суфіксальними морфемами. Він з високою частотою трапляється у першій прикореневій позиції, корелюючи з дієсловами трьох дієвідмін: *V-er/ier - N-ance* - *aasier- aaisance* ; *abeer – abeance* ; *abiter – abitance*; *acorder – acordance*; *V-ir/oir –N-ance* - *apartenir – apartenance* ; *apercevoir – aperceavance* ; *astenir – astenance* ; *esmovoir – esmovance*; *V-re- N-ance* – *atendre – atendance* ; *atraire – atraiance* ; *bruire – bruiance* ; *consivre – consivance*. Для суфікса *-ance* навіть у першій прикореневій позиції характерна розвинута лівобічна комбінаторика, що пояснюється його високими валентнісними можливостями – поєднуватись з похідними твірними основами (зокрема, префіксальними дієсловами). Твірна основа тлумачиться у роботі як функціональна одиниця

системи словотвору певного історичного періоду, як така, що слугує відправним елементом для продукування нового слова [12:36]. Кореляція суфікса – *ance* з основою на префікс *a-* у структурній моделі- *Pref.(a)-R-Suf.(-ance)* підтверджується прикладами, в яких реалізується значення становлення процесуальної ознаки, переходу від одного стану до іншого : *a-ais-ance* (*jouissance, satisfaction*), *a-asm-ance* (*estimation*), *a-baiss-ance* (*abaissement, bassesse*), *a-be-ance* (*desir; attente*), *a-febli-ance* (*afaiblissement, faiblesse*), *a-ten-ance* (*dépendance*), *a-vil-ance* (*lâcheté, outrage*) та ін; з основою на *re-* у похідних, які називають повторюваність опередмеченої дії: *re-fais-ance* (*réparation*), *re-lev-ance* (*action de relever*); її інтенсивність: *re-dot-ance* (*force redoutable*), *re-mu-ance* (*mouvement, changement*). У випадках, коли суфікс – *ance* взаємодіє з основами на префікс *de-/des-*, згідно моделі *Pref.(de-/des-)-R-Suf.(-ance)*, актуалізується значення процесуальної ознаки із запереченням, або підсиленням того, що назване коренем: *de-got-ance* (*action de dégoutter, écoulement*), *des-fais-ance* (*abolition, dommage*), *de-jet-ance* (*action de rejeter*), *de-laiss-ance* (*cessation d'un bien*), *de-lai-ance* (*délai, retard*), *de-part-ance* (*séparation, départ*). Семи негативного значення відносно того, про що повідомляє твірна основа, реалізуються і похідними з префіксом *mes -*: *mes-cre-ance* (*incroyance, fausse croyance, méfiance*); *mes-est-ance* (*mauvais état, peine, misère*); *mes-prov-ance* (*désapprobation*); *mes-che-ance* (*infortune, malchance, accident*); *mes-cont-ance* (*erreur dans un compte*). Виявлено приклади взаємодії суфікса – *ance* з основами, що мають у своїй структурі префікс *en-*: *en-loi-ance* (*lien, engagement*), *en-suiv-ance* (*conséquence*), *en-gress-ance* (*acharnement, cruauté*), а також похідні з префіксом *em-*: *em-blav-ance* (*blé semé*), *em-mieldr-ance* (*amélioration*), *em-prest-ance* (*emprunt*), які актуалізують значення повноти опередмеченої дії, її перфективності чи конкретного результату. У похідних іменників на *-ance*, мотивованих дієсловами з префіксом *es-*: *es-joiss-ance* (*réjouissance*), *es-gard-ance* (*garde, guet; manière d'agir*), *es-lev-ance* (*élévation; glorification*), актуалізуються значення руху зсередини назовні; віддалення; починання, виникнення процесу. Імена дії з префіксом *sor-*: *sor-mont-ance* (*action de surpasser, victoire, gain*), *sor-cuid-ance* (*arrogance, présomption*) реалізують значення надмірності, вищого ступеня опередмеченої дії чи її результату; з префіксом *for-*: *for-dot-ance* (*crainte*), *for-fais-ance* (*action contraire au droit*); з префіксом *por-*: *por-ve-ance* (*prévoyance*), *por-parl-ance* (*délibération, complot*), *por-pren-ance* (*ce qu'une chose embrasse, étendue*) актуалізують семи інтенсивності, підсилювального значення, спрямованності вперед, які успадковуються від твірних префіксальних основ. Продуктивність словотвірної моделі *V—N-ance* корелює з активністю суфікса *-ance*, який поєднується з різними формами твірних дієслів, навіть такими, що вже мають в своїй структурі інші суфікси. Суфікс – *ance* взаємодіє з твірними основами на інхоативний суфікс – *iss* (38 прикладів проти 204 з суфіксом *-ement*), характерний для дієприкметникових форм дієслів II дієвідміни на *-ir*: *V-ir-P.pr.-ant- N-ance*: *chevir* (*fournir*) – *chevissant* (*fournissant*) – *chevissance* (*provisions, nourriture*), *nourir* (*élever*) – *norrissant* (*élevant*) – *norrissance* (*action d'élever*); III дієвідміни на *-ir*, *-oir*: *conjoir* (*jouir de*) – *conjoissant* (*jouissant de*) – *conjoissance* (*jouissance*); дієслів на *-istre* (*-âitre, -ôître*), які історично виходять з інхоативних латинських суфіксів *ascere, escere, oscere*: *conoistre* (*reconnaître*) – *conoissant* (*reconoissant*) – *conoissance* (*acte de connaître*); *naistre* (*naître*) – *naissant* – *naissance* (*naissance*); *paistre* (*paître, faire paître*) – *paissant* – *paissance* (*pâturer*). Другу позицію суфікс – *ance* займає і після суфікса *-ifi /-efi*, який входить до складу суфіксальної одиниці *-ifier /-efier* відіменного твірного дієслова зі значенням “зробити таким як N”, “надати якості N”: *fructefier* – *fructefiance*; *glorifier* – *glorifiance*, в яких актуалізується значення “опредмечена дія, що характеризується якістю N”. Порівняльний аналіз похідних іменників, утворених за моделями *V—N-ement* та *V—N-ance*, довів кількісну (1763 проти 728 одиниць) і якісну (ширші сполучувальні можливості) перевагу першої. Займаючи друге місце після іншого прикореневого суфікса, наприклад, суфікса, що реалізує семи фреквентативності, послабленої чи поменшувальної дії *-ill, -oy/-*

oi, -et, -el, -on, -ance вибірково корелює з ними у структурі похідного слова (не зафіксовано похідних з кореляцією *-et-ance; -el-ance; -on-ance*) і, посідаючи меншу сполучувальну активність, утворює незначну кількість похідних, які несуть додаткові відтінки характеристики опередмеченої дії. В сфері таких формувань *-ance* конкурує з одноосновними утвореннями на *-ement* : *V grondillier* (*murmurer, grogner, mugir*) - *N grondillement* (*murmure, mugissement*); *N grondillance* (*murmure, mugissement*).

Як показало проведене дослідження, харктерною рисою старофранцузького словотворення є взаємодія активних суфіксів (в тому числі *-ance*) з варіативними формами твірних основ (зокрема, дієслів II і III дієвідміни) та утворення словотвірних варіантів мотивованих слів, що реалізують одне словотвірне, а нерідко й одне лексичне значення, наприклад:

V	N	/	N
<i>chevir</i> ---	<i>chevance</i>		<i>chevissance</i>
(accomplir	(accomplissement		(moyen pour venir à bout de
disposer	profit		accord
fournir)	provisions)		nourriture)

Варіантами похідних слів вважаються однокореневі утворення, що характеризуються тотожністю морфемного складу, в якому ту чи іншу морфему (кореневу, або афіксальну) представлено в різних варіантах. Варіанти морфем характеризуються фонемною близькістю, тотожним значенням, здатністю заміщати одне одного у складі слова [10:9]. Відмічено наступні види фонетичного варіювання при словотворенні від дієслів III дієвідміни: чергування *n/η*: *V desjoindre* (*séparer*) – *N desjoignance* (*séparation*); *V destraintre* (*contraindre*) - *N destreignance* (*contrainte, oppression*); *V enfreindre* (*briser, rompre*) - *N enfraignance* (*rupture*). Словотвірне варіювання, що характеризується функціонуванням одиниць з варіативними формами основ чи афіксів в одному й тому ж оточенні, нерідко приводить до синонімії. Синонімами часто являються похідні з тотожними суфіксами, які утворені від варіантних форм твірної основи. Мотивуючими основами дієслів виступають основа інфінітиву, основа множини теперішнього часу, дієприкметники теперішнього та минулого часу, тощо. Наприклад, від основи множини теперішнього часу та дієприкметника минулого часу утворюються такі словотвірні варіанти з суфіксом *-ance*:

V	P.pr.	N.f.
<i>Mesprendre</i> ----	<i>mesprenant</i> ---	<i>mesprenance</i>
(se tromper)	(se trompant)	(erreur, défaut)
	P.p.	N.f.
	<i>mespris</i> ---	<i>mesprisance</i>
	(trompé)	(faute, tort)

Від основ інфінітиву та дієприкметника теперішнього часу:

V	N
<i>aparoir</i> ---	<i>aparance</i>
(apparaître)	(manifestation)
	P. pr.

	<i>aparissant</i> ---
	<i>aparissance</i> (apparition)

Розгляд валентно-позиційних характеристик суфікса *-ance* свідчить про те, що ця словотвірна морфема може міняти свою позицію у слові: він може стояти безпосередньо за коренем, або за іншим суфіксом, який перебуває після кореня, може займати позицію між коренем і іншим суфіксом. Оскільки основною категоріальною семою будь-якого імені дії, в тому числі і твірної основи на *-ance*, є сема процесуальної ознаки/опредмеченої дії, (яка

виводиться логічним шляхом із словникових дефініцій: для даної категорії похідних твірних основ - це тлумачення через “action de...”), то потенційними семами, з якими узгоджується суфікс **-ance** при формуванні нового слова суфіксальним способом, можуть бути “носій процесуальної ознаки”/суб’єкт дії, діяч; “відношення до процесуальної ознаки”. У випадку, коли основною категоріальною семою твірного слова є “носій процесуальної ознаки/конкретний предмет, результат дії”, потенційними семами, що реалізуються похідними є семи “дія”, “відношення до предмета-результата дії”. Похідне ім’я зі значенням конкретного результату дії характеризується потенційними семами “той, що має відношення до предмету”, служить вихідним словом багатоланкового словотвірного ряду :

N	N
Pitance ---	pitancier
(vivres)	(celui qui est chargé des approvisionnements)
	N
	--- pitancerie
	(lieu où se faisaient les distributions des vivres)
	(office du pitancier)

Достатньо регулярно у старофранцузький період була позиція **-ance** між коренем і дієслівним суфіксом **-er/-ier** в дієсловах мотивованих іменами, що означають дію, результат дії: N **covenance** (accord/угода) - V **covenancier** (faire un accord/укласти угоду); N **bobance** (débauche/гультяйство) - V **bobancier** (vivre dans la débauche/вести розгульне життя); N **garance** (garantie/гарантія) - V **garancier** (fournir la garantie/дати гарантію); N **irance** (colère/гнів) - V **irancier** (mettre en colère/розгнівати); N **oïance** (confiance/сповіщення) - V **oïancier** (communiquer, faire connaître/сповістити); N **aliance** (alliance/об’єднання) - V **aliancier** (allier/об’єднати). В системі старофранцузького словотворення твірний іменник на **-ance** і похідне дієслово на **-er/-ier** є складовими багатоланкового словотвірного ряду, який відбиває тенденцію до утворення дієслів I дієвідміни від дієслів III дієвідміни шляхом категоріальної трансформації – дієслово III – іменник- дієслово I: V-ir –N-ance –V-er / **garir** (protéger) –**garance** (protection) – **garancier** (fournir la garantie); **covenir** (s’assembler, se reunir) – **covenance** (accord, traité) – **covenancier** (faire un accord).

Характерним для старофранцузького періоду є і реалізація похідних прикметників зі значенням “відносний до дії чи результату дії”, іменників зі значенням “той, хто має відношення до дії чи результату дії”, мотивованих твірними основами з суфіксом **-ance**. В такому випадку похідні твірні основи на **-ance** взаємодіють з суфіксом **-ier**, (який служить для формування іменників через ступінь прикметників): N **covenance** (accord/угода) - **Adj. covenancier** (se rapportant à un accord/відносний до угоди) – N **covenancier** (celui qui fait un accord/той, хто робить угоду); N **crëance** (confiance, credit/довіра, кредит) –N **crëancier** (débiteur/кредитор); N **penëance** (penitence/каєння) - N **penëancier** (pénitencier/ сповідник). Похідні твірні основи, що називають стан, або якість, поєднуються з прикметниковим суфіксом **-os** для реалізації потенційної семи “той, що характеризується якістю, станом”: N **pesance** (peine, chagrin / біль, засмучення) - **Adj. Pesanços** (chagriné / засмучений); **fiance** (confiance / довіра)- **fianços** (plein de confiance / довірливий).

Як підкреслюють дослідники, валентність основ – це їх здатність сполучатися з певними основами та афіксами, що існують у мові. Характерним для старофранцузького віддієслівного іменника на **-ance** є його спроможність виступати у ролі твірної основи для ряду нових похідних, реалізуючи правобічну валентність. Наприклад, ряд з основою, що ускладнюється, в якому мотивований дієсловом іменник реалізує потенційну сему “предметної ознаки”, формуючи прикметник, який, в свою чергу, ініціює породження похідного прислівника:

V/-er/-ier ---	N/-ance ---	Adj./-eus ---	Adv./-ement
<i>Fier</i>	<i>fiance</i>	<i>fianceus</i>	<i>fiançosement</i>
(confier)	(confiance)	(plein de confiance)	(avec confiance)

Похідні на **-ance** слугують вихідними словами і для словотвірних рядів змішаної структури: ряду з основою, що ускладнюється та віяльного типу ряду. Похідне твірне ім'я дії мотивує дієслово, яке виступає мотиватором нового ряду іменників:

V/-er/-ier ---	N/-ance ---	V/-er/-ier	---N/-ement
<i>Fier</i>	<i>fiance</i>	<i>fancier</i>	<i>fiancement</i>
(assurer)	(assurance)	(promettre)	(engagement)
			--- N/-age
			<i>fiançage</i>
			(fiancailles)
			--- N/-aille
			<i>fiançaille</i>
			(promesse)

Проведений аналіз похідних іменників з суфіксом **-ance**, які виступають вихідними словами для нових формувань, підтверджує тезу про те, що при творенні нових слів мотиватором виступає слово, а не морфема [12]. Слово у вигляді твірної основи є основною одиницею валентісного аналізу, оскільки слово характеризується валентністю активною, а словотвірний афікс володіє валентністю пасивною порівняно з першою [13;14:5]. Проблема похідності твірної основи пов'язана з пошуком чинників, які зумовлюють її сполучуваність з словотвірними афіксами. Переважно валентність основ залежить від різних чинників: лексико-морфологічних, семантичних характеристик певних частин мови, структурних ознак, похідності чи непохідності, походження. Реалізація словотвірної валентності похідних твірних основ залежить від багатьох факторів. Основним є наявність відповідного денотату у позамовній дійсності, потреба членів мовної спільноти у визначенні, найменуванні цього денотата. Одним з ключових є питання, чи зумовлюється сполучуваність кінцевим суфіксом, чи всім значенням твірної основи. Як вважається, словотвірна валентність зумовлена, перш за все, сигніфікативним значенням слова, ядро якого відбиває поняття, що потенційно несе інформацію про наявність інших понять-ознак; по-друге, словотвірним значенням кінцевого суфікса твірного слова, який має суто категоріальний характер і зумовлює приєднання певного суфікса (мова йде про можливість одного словотвірного значення поєднуватись з іншим значенням). Відомо, що певне словотвірне значення у мові виражається водночас кількома омосемічними суфіксами. В такому випадку, як показало дослідження, головним є фактор суфіксальної активності і продуктивності моделі. Дослідженням встановлено, що старофранцузькі твірні основи, які є похідними за своїм складом, активно включаються у словотвірний процес, слугують відправною точкою формування багатоафіксних слів. Віддієслівні суфіксальні іменники виступають мотиваторами дієслів, прикметників, іменників. Характерним для старофранцузького віддієслівного багатоланкового ряду є послідовність категоріальних трансформацій $V-N-V^2$, коли віддієслівний іменник мотивує дієслово другого ступеню похідності; або трансформацій $V-N-Adj.-N^2$, коли від іменника через ступінь прикметника утворюється новий іменник. Як показав досліджуваний матеріал, при актуалізації притаманних похідним твірним основам потенціальних сем спостерігаються кореляції словотвірних значень: “опредмечена дія” - “дійова особа”, “опредмечена дія” - “ознака”, “дія”- “опредмечена дія”. З численних суфіксів, що виражають ці значення, з основою на **-ance** корелюють, в основному, активні суфікси, що є елементами продуктивних моделей: **-ement**, **-age**, **-aille**, **-erie**; **-ier**, **-eor**; **-ier**, **-os**; **-er/-ier**. Похідні твірні основи, які реалізують свою валентність у багатоафіксних словах, започатковують багатоланкові словотвірні ряди. Багатоланкові словотвірні ряди об'єднують тільки такі похідні, які утворені

за продуктивними словотвірними моделями. Особливістю старофранцузького словотворення, зокрема, утворення імен дії, є морфологічне (структурне) варіювання форм твірних основ та суфіксів. Морфологічне варіювання спостерігається в наявності варіативних форм основ дієслів II та III дієвідмін; ступеневому формуванні твірних основ та похідних слів. За відсутністю норми, функціонування однокоренових синонімічних дієслів різних дієвідмін (*irier/iraistre*) уможлиблює появу похідних синонімів імен дії (*irance/iraissance*). Словотвірна валентність основ та суфіксів у старофранцузький період виявляється у формуванні багатоафікських похідних та багатоланкових словотвірних рядів, структура яких залежить від лексико-граматичного класу основи, її семантики, від активності того чи іншого словотвірного форманта та від словотвірних тенденцій, що функціонують у цей період.

Таблиця 1

Структурний тип моделі	Похідні іменники (приклади)	Кількість
V- N t-ance	<i>Abitance, acointance, arestance, contance, debotance, degotance, hurtance, montance</i>	95
V- N d-ance	<i>atendance, esgardance, coardance, recordance, retardance, descendance</i>	47
V- N m-ance	<i>Acostumance, confermance, estimance, reclamance, aesmance, amaillance</i>	22
V- N n-ance	<i>Apartenance, avenance, definance, tenance descovenance, devinance, covenance</i>	62
V- N gn-ance	<i>Desdeignance, desjoignance, enfraignance, Esloignance, espargnace, repugnance</i>	19
V- N s-ance	<i>Aaisance, amenuisance, conduisance desprisance, forfaisance, pensance</i>	62
V- N ss-ance	<i>Reconoissance, plevissance, establissance Acroissance, aparissance, chevissance</i>	38
V- N j-ance	<i>Contrevenjance, jujance, oblijance,</i>	16
V- N g-ance	<i>Obligance, alegance, consegance</i>	10
V- N ch-ance	<i>Trebuchance, laschance, nonsachance</i>	7
V- N l-ance	<i>Parlance, renovelance, semblance, avilance</i>	53
V- N r-ance	<i>Atemprance, celebrance, covrance, garance</i>	106
V- N ill-ance	<i>Acoillance, grondillance, travaillance</i>	22
V- N v-ance	<i>Agravance, apercevanace, decevanace, levance</i>	49
V- N b-ance	<i>Lobance, destorbance, bobance, gabance</i>	7
V- N p-ance	<i>Frapance, destrempanace, corrompanace</i>	5
V –cons. N-ance	Total	620

Таблиця 2

Структурний тип моделі	Похідні іменники (приклади)	Кількість
V- N a-ance	<i>Baance, esbaance</i>	2

V- N e-ance	Abeance, areance, beance, cheance	32
V- N i-ance	Atraiance, aliance, denoiance, joiance	59
V- N u-ance	Continuance, desavouance, remuance	13
V- N o-ance	Esjoance, loance,	2
V-voi. N-ance	Total	108

ЛІТЕРАТУРА

1. Земская Е.А. О комплексных единицах системы синхронного словообразования// Актуальные проблемы русского словообразования. Ташкент, 1978. -С.29-35.
2. Манучарян Р.С. Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках. Ереван,1981.
3. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. М.:Наука, 1986.
4. Кубрякова Е.С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики //Логический анализ языка. Модели действия. - М.:Наука,1992.
5. Позднякова Е.С. Концептуальная организация производного слова // Когнитивная семантика. Ч.2. Тамбов, 2000.-С.23-27.
6. Бондарко А.В. Понятия «инвариант» и «прототип» в системе анализа грамматической семантики // Когнитивная семантика. Ч.2. Тамбов, 2000. –С.166-169.
7. Адмони В.Г. Основы теории грамматики. М.-Л.,1964.
8. Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст. Л.: Наука, 1971.
9. Лосев А.Ф. Языковая структура. –М., 1983.
10. Клименко Н.Ф. Основы морфеміки сучасної української мови. Київ,1998.
11. Милославский И.Г. Вопросы словообразовательного синтеза. М.: МГУ, 1980
12. Guilbert L. De la formation des unités lexicales // Grand Larousse de la langue française. Т.1. Paris: Larousse, 1971. –Р.IX-LXXXI.
13. Степанова М.Д. Проблемы теории валентности в современной лингвистике // Иностранные языки в школе № 6. – М.: Просвещение, 1973. –С.12-22.
14. Илюшечкина Л.А. Словообразовательная валентность в современном французском языке (на материале производных производящих основ). АКД. –М.,1983.
15. Tobler A, Lommatzsch E. Altfranzösisches Wörterbuch. 10 V. Berlin, 1915.

ЛОБОДА Ю.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЛАСТИВОСТІ УВАГИ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА В ПРОЦЕСІ ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

За останні десятиліття, в рамках психолінгвістичного підходу до вивчення перекладу, були по-новому розглянуті та осмислені його різні аспекти. Набула цілковитого обґрунтування теза про те, що дослідження психологічної основи перекладу є однією з важливих передумов пізнання його суті. Ще в кінці 70-х років минулого століття окремі вчені стали розглядати переклад не лише як мовне перекодування, а як особливий вид психічної діяльності перекладача [1:37-49].

Сучасні дослідження процесу перекладу ведуться з позицій когнітивної та експериментальної психології. Ці дослідження зосереджуються на самому процесі перекладу, мисленневих операціях перекладача, його стратегічних рішеннях для здійснення перекладацького завдання та на технічних прийомах, які використовує перекладач в процесі усного перекладу [2:3-7].

Метою нашого дослідження є один з аспектів розумової діяльності перекладача під час виконання ним усного послідовного перекладу, а саме проблема уваги, вирішення якої не ставить під сумнів кінцевий позитивний результат виконаного перекладу.

Актуальність здійснюваного дослідження зумовлена потребою комплексного підходу до вивчення процесу усного перекладу у вітчизняному перекладознавстві, а наукова новизна полягає у різноплановому вивченні уваги усного перекладача. Таке дослідження проводиться вперше.

Увага, як один із проявів психічної діяльності людини у процесі виконання нею виробничих завдань, знайшла досить повну оцінку у працях з когнітивної психології, але майже не розглядалась теоретиками усного перекладу. Так, у працях Ж.Ербера, Ж.Ф.Розана,

Д.Селескович, Р.К.Міньяр-Белоручева та інших вчених, проблема уваги усного перекладача надто узагальнюється і зводиться, як право, до необхідності її концентрації (без пояснень як саме) на окремих перекладознацьких діях [3:34; 4:15; 5:86; 6:73].

Недослідженість цієї проблеми змушує нас зосередитись, в першу чергу, на багатоплановості стану уваги усного перекладача.

Разом з тим увагу перекладача ми не розглядаємо як окремий психічний процес, оскільки, увага є результатом психічної діяльності особи і пов'язана з однією, або багатьма сторонами її професійної діяльності. Увага, стверджує П.Я.Гальперін, не має свого окремого специфічного продукту, а її результатом стає покращення будь-якої діяльності, до якої вона додається [7:7-36]. Саме такий підхід до вивчення уваги усного перекладача вбачається нам найбільш аргументованим і перспективним в теоретичному плані та результативним на практиці, адже усвідомлюючи мету своєї професійної діяльності у перекладача виникає намір бути уважним і забезпечувати постійний контроль за своїми діями. Увага усного перекладача пов'язана, в першу чергу, зі сприйняттям, мисленням, запам'ятовуванням, відтворенням почутого тексту мовою перекладу. Основними рисами уваги усного перекладача є вміння її сконцентрувати та постійно переключати з одного об'єкта на інший.

В статті, яка пропонується, ми розглянемо такі властивості уваги перекладача, як здатність до переключення, стійкість, коливання, втомлюваність уваги під час виконання перекладацьких дій.

Здатність до переключення уваги під час виконання усного послідовного перекладу є важливою рисою в роботі перекладача.

Переключення уваги полягає в довільному перенесенні її спрямованості з одного об'єкта на інший. Дослідження психологів свідчать, що зміна уваги людини може відбуватись досить швидко - протягом однієї секунди особа здатна перевести увагу 3-4 рази [8: 258].

Що стосується роботи усного перекладача, то він змушений в надзвичайно короткий проміжок часу водночас сприймати, ідентифікувати, аналізувати, трансформувати почуте, і, в разі потреби, робити необхідні записи, що, в значній мірі, веде до перевантаження уваги та її свідомого чи підсвідомого переключення на різний мовний матеріал. Переключення уваги становить невід'ємну ланку його мовно-розумової діяльності в процесі виконання усного перекладу.

Переключення уваги перекладача відбувається з перших секунд аудіювання іншомовного тексту. Мова вихідного повідомлення не є для перекладача чимось незмінним, адже йому доводиться оперувати одночасно, принаймні, двома мовними системами (іноземною і рідною мовами). Отже процес виділення смислового центру повідомлення відбувається в площині двох мов. Це стає особливо помітним під час сприйняття інформації перекладачем у процесі аудіювання вихідного повідомлення та фіксації ключових слів, що становлять смислові опори у вигляді перекладацького скоропису. У цьому випадку у перекладача виникає потреба оперувати одиницями двох мовних систем, займатись їх співставленням, швидко шукати еквіваленти, блискавично переводити свою увагу з однієї мови на іншу. Миттєве переключення уваги досягається лише досвідченими перекладачами, в той час як для починаючих цей процес проходить значно складніше і повільніше.

Необхідність часткої зміни мислення виробляє у перекладача важливий навичок – переключення уваги, який реалізується, як правило, в складних умовах постійно змінної мовленнєвої ситуації. Свідоме пристосування до неоднорідної мовленнєвої ситуації, вміння контролювати свою увагу, готовність діяти за будь-якої варіації, є тим самим перекладацьким вмінням, яке властиве висококваліфікованим усним перекладачам [6:86].

Як вже зазначалось, здатність до переключення уваги у перекладача виробляється в процесі його практичної діяльності. Переключення уваги полегшується за наявності зв'язків

між змістом попереднього і наступного повідомлення, при прогнозуванні змісту текстового матеріалу та відомими способами його подальшої обробки.

Навичок переключення з однією мови на іншу має в своїй основі утворення таких зв'язків між іншомовним словом або виразом та їх еквівалентами в рідній мові (чи навпаки), за допомогою яких вербальна реакція на дію іншомовного слова сприяє автоматичному виникненню його еквівалента рідною мовою.

Увага також має здатність до довільного переключення. Психологи виділяють декілька типів людей з різною природою нестійкості уваги. Одні дуже легко зосереджуються на завданні, іншим зробити це важко, для третіх зосередження дається з великими труднощами.

Періодичне переключення уваги необхідно для того, щоб в мозку постійно виникали будь-які здорові образи або думки у формі внутрішнього мовлення. Пам'ять може спрацювати лише тоді, коли до мозку поступають стимули. Саме тому психологи вважають, що генетично запрограмована нестабільність уваги являє собою «генератор випадкових думок і образів», періодична активізація яких підтримує роботу пам'яті. Увагу можна уявити для себе як стрілку компасу, яка чітко реагує на металеві предмети або магніт, що перебуває в зоні її дії. Якщо перекладач не здатен контролювати направленість своєї уваги, то в процесі сприйняття інформації в його уяву будуть надходити подразники із-зовні, сигнали від внутрішніх органів, або із самого мозку. В той момент коли „стрілка уваги” пересунеться на сприймання інших сигналів — процес адекватного сприйняття інформації припиниться. Слухові чи звукові аналізатори функціонують, але смисл інформації не доходить до свідомості, оскільки уява заповнена образами, що не мають відношення до цієї інформації. Саме в цьому полягає тісний взаємозв'язок уваги із запам'ятовуванням інформації, яка надходить в мозок. Швидкість і якість запам'ятовування, що є необхідною умовою роботи усного перекладача, безпосередньо залежить від стійкості уваги. В той момент коли увага відволікається – процес запам'ятовування припиняється.

В процесі виконання тривалого за часом усного перекладу може виявитись ще одна „неприємна” характеристика уваги. Коли перекладач намагається свідомо сконцентруватися і утримувати свою увагу на сприйнятті вербальної інформації впродовж значного відрізка часу, то його увага поступово починає втомлюватись. В психології це явище отримало назву „втомлюваність уваги” [9:29].

Для підвищення ефективності запам'ятовування довготривалих відрізків вербальної інформації, перекладачеві необхідно тренувати стійкість уваги, добиватися її витривалості для того щоб підтримувати стійкість уваги протягом довгого часу. Таким чином, для ефективного сприйняття та запам'ятовування великих за обсягом відрізків вербальної інформації перекладачеві потрібно постійно тренувати стійкість своєї уваги для того, щоб вона підтримувалась якомога довгий час в процесі перекладу.

Найкращим способом тренування уваги є різноманітні ментальні операції з образами в уяві. Звичайне уявлення здорових образів (так звана медитація) не вважається ефективною вправою для тренування уваги. В сучасній літературі з психотренінгу загально визнано, що найкращий ефект дає активна медитація, під якою розуміють реалізацію дій з уявними здоровими образами.

Оскільки мнемотехніка повністю базується на різноманітних операціях зі здоровими образами, то мнемонічний процес запам'ятовування і пригадування інформації і є тією активною медитацією. Саме тому використання перекладачем мнемічних прийомів запам'ятовування автоматично сприяє тренуванню уваги. Під час професійного послідовного перекладу, отримуючи від мовця значні за обсягом відрізки інформації, перекладач оперує достатньо великою кількістю здорових образів, які фіксуються в його оперативної пам'яті, або, в разі потреби, перетворюються на «технічні засоби» — опори пам'яті, які перекладач

фіксує на папері для подальшого їх декодування у вигляді готового тексту перекладу. Записи, переважно у вигляді скорочень і символів, є продуктом образної уваги і образного мислення перекладача. Чим більше перекладач буде тренуватись в запам'ятовуванні і пригадуванні почутої інформації із застосуванням уявних здорових образів, тим кращою буде стійкість його уваги і меншою її втомлюваність.

Рівень концентрації уваги кожного усного перекладача легко перевірити шляхом нескладного експерименту, а саме — за допомогою аналізу результатів запам'ятовування. Чим більший обсяг вербальної інформації зміг запам'ятати перекладач за певний проміжок часу, чим вищою була його швидкість запам'ятовування, чим меншої кількості помилок під час пригадування інформації було ним допущено, тим кращою вважається концентрація його уваги. Зниження рівня концентрації уваги перекладача відразу ж позначається на результатах запам'ятовування, а отже і на якості кінцевого продукту – перекладі.

Таким чином однією з найважливіших вимог до уваги усного перекладача в процесі виконання ним послідовного перекладу є стійкість уваги, яка виявляється у тривалості її зосередження на об'єкті перекладу. Стійка увага перекладача характеризується часом, протягом якого його діяльність зберігає свою цілеспрямованість, а тому є головною внутрішньою умовою виконання перекладу. Постійна увага до об'єкту перекладу вимагає необхідних дій від перекладача, а дія ще більше зосереджує увагу на об'єкті, що є необхідною умовою мобілізації розумових сил усного перекладача для подолання труднощів, які постійно виникають при перекладі. Помічено що помірні труднощі, які долаються в процесі роботи, посилюють стійкість уваги.

Зі стійкістю уваги перекладача пов'язано також і явище, що має назву коливання уваги. Воно виявляється в тому, що зосередженість та стійкість уваги під час роботи стають більш або менш інтенсивними. Спостереження психологів свідчать, що в звичайних умовах коливання уваги відбуваються кожні 15-20 хвилин і здебільшого приводять до мимовільного відволікання її від основного об'єкта [8:256]. Для усного перекладача, якій виконує в напружених умовах послідовний переклад протягом більш ніж 20 хвилин, коливання уваги можуть погіршити процес сприймання усної інформації та призвести до її мимовільного відволікання під час аудіювання. Відволікання уваги перекладача може бути викликано як зовнішніми подразниками, які діють у візуальному та вербальному (акустичному) просторі перекладача – шуми, репліки, вигуки, ходіння в залі, зміна джерел освітлення, фотоспалахи тощо, так і внутрішніми причинами — загальною втомою, емоційним стресом, нецікавістю матеріалу перекладу і таке інше. Чим менш стійкою у таких випадках буває увага перекладача, тим частіше вона відволікається побічними стимулами, наслідком чого є зниження ефективності його продуктивної діяльності.

Отже, завершуючи наше коротке дослідження, підведемо деякі підсумки із викладеного вище. Напруженість в роботі усного перекладача, який виконує послідовний переклад, пов'язана, перш за все, з напруженим функціонуванням його уваги. Саме від правильного функціонування уваги перекладача, її високої сконцентрованості залежить повнота, чіткість і ясність сприймання вхідної інформації. Увага перекладача при виконанні послідовного перекладу є багатоаспектним психічним явищем, адже під час здійснення цього виду перекладу, перекладач змушений не лише її концентрувати на одному об'єкті, а й постійно переключати та підтримувати на належному рівні. Ми вважаємо, що найголовнішими властивостями уваги перекладача є вміння її переключати, розподіляти, зберігати її стійкість протягом досить довгого проміжку часу. Вміння переключати увагу полягає в здатності миттєво переходити з іноземної мови на рідну або навпаки, а утримувати — у здатності зберігати її від ненавмисного відволікання на інші стимули-подразники, які діють в акустичному та візуальному просторі перекладача. Розподіл уваги вкрай необхідний

перекладачеві коли він, під час аудіювання, аналізує почуту інформацію і робить при цьому записи для кращого запам'ятовування тексту вхідного повідомлення.

Вміння концентрувати, переключати, зберігати та розподіляти увагу, не порушуючи при цьому схему процесу перекладу, виробляється у перекладача на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зимняя И.А.* Психологический анализ перевода как вида речевой деятельности // сб. науч. трудов МГПИИ им. М.Тореза – М.: 1978. № 127. С.37-49. 2. *Комиссаров В.Н.* Общая теория перевода. М.: ЧеРо, Юрайт.- 2002. - С.3-7. 3. *Herbert J.* The interpreter's handbook, second ed. L'Universite de Geneve, 1968. 4. *Rozan J.F.* La Prise de notes en inpretation consecutive. Geneve, Georg, 1956. 5. *Selescovitch D.* Langage, langues et memoire. Paris, Lettres modernes, 1975. 6. *Миньяр-Белоручев Р.К.* Последовательный перевод. М.: Воениздат. - 1969. 7. *Гальперин П.Я.* Восприятия и действия. Под ред. А.В. Запорожца. М.: Наука. - 1967. - С.7-36. 8. Психологія. Вид. третє за ред. *Ю.Л.Трофимова* К.: Либідь, 2001. - С.50-60. 9. *Зиганов М., Козаренко В. и др.* Техника запоминания иностранных слов. М.: Образование, 2002.

ЛУК'ЯНЧЕНКО М.П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА У РОМАНІ Ж.-П. САРТРА „НУДОТА” ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Урахування здобутків когнітивної лінгвістики у сучасних перекладознавчих дослідженнях зумовлює дещо відмінне від традиційного трактування метафори як стилістичного засобу. Традиційне бачення метафори ґрунтується на її розумінні як поетичної фігури мови, де відбувається взаємодія двох лексичних значень з метою створення поетичного образу. Метафора розглядається також як один із способів формування нових значень слова, що утворюються при встановленні аналогії чи подібності між означуваними сутностями [1:49].

Вивчення метафори з позицій когнітивної лінгвістики спирається на її розумінні як особливого когнітивного феномену, який є результатом процесу, що розгортається на концептуальному, розумовому рівні і є переносом інформації з однієї галузі знань в іншу [2: 58].

Актуальність теми зумовлена тим, що когнітивний підхід до розгляду перекладознавчої проблематики є новим методом дослідження, який досі рідко застосовувався в царині художнього перекладу, будучи пріоритетним в галузі когнітивної лінгвістики.

Метою даної розвідки є проаналізувати адекватність відтворення в українському перекладі найважливіших концептуальних метафор роману Ж.-П. Сартра „Нудота”.

Метафоризація належить до тих засобів пізнання та активного перетворення письменниками дійсності, котрі якнайяскравіше втілюють їхню світоглядну, художньо-естетичну та філософську позиції. У метафорі, як стверджує Н. Арутюнова, міститься протиставлення буденного бачення світу незвичайному, що виявляє індивідуальну сутність предмета. Вона відкидає приналежність об'єкта до його класу, в котрий він насправді входить, й утверджує його в категорію, до якої він не може бути віднесений на раціональній основі [3:17].

Метафоричність відіграє суттєву роль в створенні художнього простору літературного твору та у вираженні його концептуальної інформації. Тому адекватне відтворення концептуальних метафор мовою перекладу є запорукою вірної ідентифікації читачем тих прихованих смислів, концептів, які автор вніс у свій твір. Концептуальні метафори виступають вербалізованими засобами вираження концептуального змісту усього художнього твору.

Однією з основних рис художньої системи роману „Нудота” є метафоричність мовленнєвих структур. Система словесних образів вражає своєю складністю, яка відображає нескінченний потік екзистенціальної свідомості головного героя Антуана Рокантена, що безпосередньо втілює світосприйняття самого автора роману Ж.-П. Сартра. Сміслові переходи виявляються непередбачуваними, а непересічні метафоричні асоціації роману щоразу знаходять для себе точну художню мотивацію. Дещо різке, зумисно „оголене” екзистенціальне бачення світу продукує незвичність метафор, контрастність словесного зображення і загостреність неординарного стилістичного малюнку, що значно посилює концептуальність текстового простору роману.

Концептуальні метафори Ж.-П. Сартра виявляють жорстку обумовленість цілим текстом, в ізоляції від якого словесний образ не тільки втратив би свою емоційну силу і виразність, але й навіть здатність виражати найелементарніший смисл, перетворюючись на незрозумілий ребус. Загалом, усі метафоричні лінії, що пронизують художній простір роману, повсякчас переплітаючись і взаємодоповнюючи одна одну, все ж підпорядковані, у своєму розвитку, головній ідеї твору – випадковості й абсурдності буття та розкриттю сутності існування. У складній, багатогранній системі художнього цілого, кожна концептуальна метафора динамічно розгортає своєрідний мікросюжет, який являє собою самостійну художню цінність. Беручи до уваги усе вищесказане, слід ще раз підкреслити: усі оригінальні стилістичні засоби повинні знайти своє адекватне відтворення в перекладі з метою досягнення того естетичного впливу на читача перекладу, що його відчуває читач оригіналу.

Роман „Нудота” виявляє кілька фундаментальних метафоричних спектрів, де в якості концептуальних референтів (концептів чи концептуальних комплексів, які ідентифікуються за допомогою метафори) виступають взаємопов’язані концепти „екзистенційна тривога” → „усвідомлення існування речей” (як початкова ланка усвідомлення існування взагалі) → „усвідомлення існування” → „екзистенційна нудота”, а також концепт „світ” (т.з. „буття-між” у категоріях екзистенціалізму), що „не лише тероризує людину зовні, але й проникає у її свідомість в’язким, липким, аморфним туманом, сюрреалістичною масою слизу” [4: 460], і концепт, співзвучний з базовим концептом повісті „Сторонній” А. Камю – відчуження окремої людини.

У процесі аналізу роману ми спробували вибудувати моделі кількох найбільш значущих метафоричних спектрів з метою виявлення концептуальних корелятивів (концептів чи концептуальних комплексів, що застосовані для порівняння) вищеназваних базових концептів роману „Нудота”, та розглянути способи їхнього відтворення в українському перекладі.

Екзистенційна тривога = страх:

„*Voilà : je glisse tout doucement au fond de l’eau, vers la peur*” [5:19] – „Тим-то й ба – я непомітно опускаюся на дно назустріч своєму страхові” [6:11].

Концепт „усвідомлення існування речей” (антропоморфне їх бачення) передається в основному за допомогою дієслівних метафор, які, як правило, формуються на базі понять, безпосередньо пов’язаних з людськими емоціями або ж виникають на основі слів, що називають конкретні дії чи процеси:

„*Le loquet (дверна ручка) = un objet froid qui retenait mon attention par une sorte de personnalité*” (Sartre, 13) – „холодна річ, що привернула мою увагу своєю індивідуальністю” (Сартр, 7);

„*les objets...me touchent*” (Sartre, 22) – „речі...беруть мене за живе” (Сартр, 13);

„*un vernis doré qui attire d’abord les yeux par une apparence de gaieté*” (Sartre, 27) – „золотавий лак...аж вбирає очі своєю позірною веселістю” (Сартр, 17);

„les bretelles...m'agacent par leur entêtement de moutons” (Sartre, 34) – „шлейки драбують мене своєю баранячою впертістю” (Сартр, 22);

„le jardin...me souriait” (Sartre, 63) – „парк посміхався мені” (Сартр, 43);

„les maisons me regardaient fuir, de leurs yeux ternes” (Sartre, 113) – „будинки стежили за моєю втечею своїми похмурими очима” (Сартр, 81);

„la chambre avait son air paternel de tous les jours” (Sartre, 138) – „кімната зберігала свій повсякденний, трохи солодкавий вигляд” (Сартр, 10);

„par ses fenêtres ouvertes une maison m'offre son coeur noir <...> ce grand logement de briques jaunes qui s'avance en hésitant, en frissonnant et qui s'arrête tout d'un coup en piquant du nez” (Sartre, 176) – „ось будинок крізь розчинені двері й вікна розчахнув свою чорну душу <...> оцей величезний дім із жовтої цегли, що, нерішуче тремтячи, напливає на мене й ураз спиняється, клюнувши носом” (Сартр, 130);

„le marronnier se pressait contre mes yeux” (Sartre, 182) – „цей каштан уперто ліз мені в очі” (Сартр, 133);

„la souche tout entière me donnait à présent l'impression de rouler un peu hors d'elle-même, de se nier, de se perdre dans un étrange excès” (Sartre, 183) – „стовбур весь вивертається на виворот, сам себе заперечує, губиться в незбагненному надмірі” (Сартр, 135).

Використовуючи метафоричні дієслівні конструкції, Сартр робить зображуване живим, переконливо виразним і максимально динамічним. В українському перекладі якнайточніше відтворено оригінальні метафоричні комбінації із застосуванням аналогічних дієслівних сполучень.

Дуже цікавим у романі є втілення концепту „світ”, який уявляється автору то у вигляді всепоглинаючого, аморфного туману, то круговерті кольорів, то безконечної драглистої присутності:

„j'étais entouré, saisi, par un lent tourbillon coloré, un tourbillon de brouillard, de lumière dans la fumée” (Sartre, 33) – „повільна кольорова коловерт з туману й світла, що просотувалась крізь тютюновий дим... ураз схопила й закрутила мене” (Сартр, 21);

„je voyais tourner lentement les couleurs autour de moi, j'avais envie de vomir” (Sartre, 33) – „довкола мене барви водили невпинне коло і мене потягло на блювоту” (Сартр, 21). Авторська метафора є дещо прихованою, абстрактною, в перекладач конкретизує її. Подібне метафоричне оновлення в перекладі виразно інтенсифікує зображуване, що значно освіжає читацьку рецепцію. З прийомом конкретизації метафори стикаємося і в наступному прикладі:

„Le brouillard avait envahi la pièce, pas le vrai brouillard, qui s'était dissipé depuis longtemps – l'autre, celui dont les rues était encore pleines, qui sortait des murs, des pavés. Une espèce d'inconsistance des choses” (Sartre, 111) – „справжній туман вже давно розсіявся, це ж було якесь оманливе марево, що після туману висить у повітрі вулиць між бруківкою й мурами будинків і наштавхує на думку про неспроможність речей” (Сартр, 80). У перекладі знаходимо своєрідну експлікацію поняття „l'autre” – „оманливе марево”, що є, безумовно, вдалим перекладацьким рішенням.

Концепт „світ” передається ще в інших образах:

„cette énorme présence... était là, posée sur le jardin, dégringolée dans les arbres, toute molle, poissant tout, toute épaisse, une confiture... Ça montait jusqu'au ciel, ça s'en allait partout, ça remplissait tout de son affalement gélatineux” (Sartre, 189) – „ця величезна присутність...була тут, вона нависла над парком, стікала по деревах, в'язка, липуча, густа, як конфітюри...Увесь простір із землі до неба був вивпнений ним, все скуто цією драглистою пригніченістю” (Сартр, 139);

„ce gros être absurde” (Sartre, 139) – „ця вгодована абсурдна істота” (Сартр, 139);

„cette larve coulante” (Sartre, 139) – „ця мінлива личинка” (Сартр, 139).

Наведені приклади ілюструють цілковите співпадіння концептуальних образів оригіналу та перекладу.

Важливе місце у романі посідає концепт „відчуження” окремої особистості іншими людьми. Його фіксація найчастіше відбувається за допомогою тропів, зокрема метафор, які виникають не випадково і виконують важливу смислову функцію:

„*je restais tout près des gens, à la surface de la solitude*” (Sartre, 18) – „я зоставався біля людей, лише на поверхні самотності” (Сартр, 11);

„*j’ai perdu mon apparence d’homme et ils ont vu un crabe qui s’échappait à reculons de cette salle si humaine. A présent l’intrus démasqué s’est enfui...*” (Sartre, 175) – „я миттю скинув з себе людську подобу, і вони побачили краба, який, рачкуючи, тікав з цієї, такої наскрізь людської зали. Тепер, коли самозванця викрито і він утік...” (Сартр, 129). У даному прикладі нашу увагу привертає слово „l’intrus”, яке означає „непроханий гість”. „стороння особа”, що імплікує відчуження, зайвість людини в цьому світі. Український варіант перекладу адекватно передає смисл цього слова, адже навіть складові слова „самозванець” говорять самі за себе: „той, що сам себе позвав, прийшов без запрошення”. Обидва наступні приклади демонструють повну відповідність зображуваного.

„*J’avais senti, quelques instants plus tôt, passer sur nous comme un souffle de cruauté*” (Sartre, 229) – „ще раніше над моєю головою війнув подих жорстокості” (Сартр, 168);

„*je savoure cet oubli total où je suis tombé*” (Sartre, 237) – „я смакую своє суцільне забуття, в яке мене кинуто” (Сартр, 173).

Особливе місце у романі належить двом взаємопов’язаним концептам – „усвідомлення існування та „екзистенційна нудота”, що виступають зв’язувальними ланками в багатогранному художньому світі роману, неодноразово вербалізуючись в концептуальних метафорах.

Усвідомлення існування = думка:

„*devant moi, posée avec une sorte d’indolence, il y avait une idée volumineuse et fade...je ne pouvais pas la regarder tant elle m’écoeura*it” (Sartre, 15) – „просто мене, недбало вивернувшись, манячила якась величезна й знебарвлена думка... не міг дивитися на неї – така вона була мені огидна” (Сартр, 8). Друга частина цитати ілюструє поєднання концептів „у. і.” та „е. н.”, останній втілює також відразу, огиду до буття.

„*L’idée est là, cette grosse masse blanche qui m’avait tant dégoûté alors*” (Sartre, 57) – „ДУМКА була на тому самому місці, бовваніла величезна біла маса, якою я так збридився тоді” (Сартр, 39);

„*il y a encore cette idée, devant moi, qui attend. Elle s’est mise en boule, elle reste là comme un gros chat ; elle n’explique rien, elle ne bouge pas et se contente de dire non*” (Sartre, 57) – „ота думка не дає мені спокою. Вона згорнулася клубочком, як гладка кішка, нічого не прояснює, лише вдовольняється тим, що заперечує мені” (Сартр, 39);

„*l’idée est toujours là, l’innommable. Elle attend paisiblement*” (Sartre, 60) – „Думка, невимовна думка нікуди не поділася. Вона спокійно чекає своєї черги” (Сартр, 41).

Втілення в оригіналі концепту „усвідомлення існування” у таких поняттях, як „думка”, „ідея”, та аналогічне їхнє відтворення в перекладі не тільки „не затемнює” образу, але й робить його концептуально насиченим, підпорядковуючи якнайповнішому досягненню кінцевого художнього результату.

У романі вищезгаданий концепт виражається також за допомогою інших понять. Зокрема, усвідомлення існування = смисл, сенс:

„*l’ensemble s’est animé pour moi d’un sens très fort et même farouche, mais pur*” (Sartre, 17) – „цей випадок за вікном мав для мене якийсь гострий, дикий і водночас цілком ясний сенс” (Сартр, 10);

„une espèce de sens affreux, lourdement posé sur les choses et qui aura l'air d'attendre” (Sartre, 223) – „моторошний сенс, який заліз у всі речі й чогось чекає” (Сартр, 164).

Ще однією неординарною концептуальною асоціацією виступає у Сартра втілення аналізованого концепту в образі безконечного чорного провалля. Цей лейтмотив неодноразово зустрічається в романі у різноманітних модифікаціях. Ефект, що він справляє на читача, є беззаперечним: мабуть кожен, навіть затятий скептик, відчує якийсь підсвідомий страх, щось на кшталт екзистенційної тривоги.

„J'entre dans le trou noir <...>...des épaisseurs de noir... <...> Ici, il n'y a que du noir <...>...je suis gagné par la pureté de ce qui m'entoure ; rien ne vit...” (Sartre, 42) – „Я ступив у чорне провалля <...>...за чорною густою темрявою...<...> Тут – сама темрява <...>...я весь поглинутий доволлишньою стерильністю, тут усе мертве...” (Сартр, 29).

Український варіант перекладу концепту „le trou noir” – „чорне провалля” створює, безумовно, стилістично піднесеніший, а відтак глибший метафоричний концептуальний образ, ніж в оригіналі.

Для експлікації концепту „екзистенційна нудота” автор роману застосовує метод феноменологічного опису, використовуючи вказівні займенники, які в даному випадку виступають в ролі своєрідних „евфемізмів” (пом'якшення реального відчуття). Адже не важко здогадатися, що займенник „ça” означає не що інше, як відчуття екзистенційної нудоти, яку насправді відчував філософ-екзистенціаліст Сартр і разом з ним головний герой роману Антуан Рокантен у процесі усвідомлення існування.

„Ça s'est installé sournoisement...ça n'a plus bougé, s'est resté coi... Et voilà qu'à présent cela s'épanouit” (Sartre, 13) – „а коли це вповзло в мене, то причаїлося, пришикло на самому споді... І ось тепер це буває в мені на повну силу” (Сартр, 6);

„Ça coule en moi, plus ou moins vite” (Sartre, 17) – „це тече в мені то швидко, то повільно” (Сартр, 10). Як не важко помітити, перекладач не відступає від авторської інтенції, використовуючи відповідні українські вказівні займенники.

У тексті роману зустрічаємо також й іншу заміну: (Ж.-П. Сартр зумисне уникав називати речі своїми іменами, оскільки вважав, що слова зовсім не розкривають сутності речей, а накладаються на них без будь-якої логіки):

„...la chose m'attend...” (Sartre, 82) – „...воно чекає мене...” (Сартр, 57) ;

„...il reste quelque chose dans la chambre tiède” (Sartre, 140) – „...у моїй теплій кімнаті лишилося щось інше” (Сартр, 102) ;

„la chose, qui attendait, s'est alertée, elle a fondu sur moi, elle se coule en moi, j'en suis plein” (Sartre, 141) – ця річ чигала на мене, і тільки-но на вернулася нагода, як вона завалилася на мене, вона тече в мені, я повний нею” (Сартр, 103). Дані приклади ілюструють певну перекладацьку асиметрію: „la chose” – іменник (в оригіналі) – „воно” – займенник (у перекладі).

Особливе місце у романі „Нудота” належить концептові „людина-річ”, що уособлює ідею заперечення автором традиційного гуманізму, який стверджував, що в людині все прекрасне. Наведемо кілька прикладів:

обличчя – „la chose grise vient d'apparaître dans la glace” (Sartre, 30) – „у люстрі з'являється щось сіре” (Сартр, 19), „une chair fade qui s'épanouit et palpète avec abandon” (Sartre, 30) – „дрижить і спроквола розібгується безбарвна плоть” (Сартр, 20), „une carte géologique en relief” (Sartre, 30) – „рельєфна геологічна карта” (Сартр, 20), „ce monde lunaire” (Sartre, 30) – „ця місячна поверхня” (Сартр, 20), „un immense halo pâle” (Sartre, 31) – „величезна біла пляма” (Сартр, 20), „des taches d'or pâle” (Sartre, 78) – „тьмяно-золоті плями” (Сартр, 55), „un masque de carton” (Sartre, 102) – „картонова маскара” (Сартр, 73) ;

око (очі) – „l'orbite s'ouvre sur un globe blanc, sur une chair rose et saignante” (Sartre, 31) – „стягується нижня повіка, виступає біла опуклість і рожева, в кров'яних

прожилках, плоть” (Сартр, 20), „*des globes de feu*” (Sartre, 54) – „завогнені очі” (Сартр, 38). В останньому прикладі іменникове словосполучення „*des globes de feu*” відтворено в перекладі за допомогою оригінального епітета „завогнені” ;

рот – „*sous le nez, un petit trou obsène se fronçait dédaigneusement*” (Sartre, 226) – „нижче носа був невеличкий страмний отвір. що кривився в презирливій гримасі” (Сартр, 166) ;

рука(и) – „*un éclair rougeaud couvert de poils blancs*” (Sartre, 34) – „густо-червоний відблиск, облямований білим волоссям” (Сартр, 22), „*des taches blanches*” (Sartre, 36) – „білі плями” (Сартр, 23), „*ces deux bêtes qui s’agitent au bout de mes bras*” (Sartre, 141) – „ці два звірки, що воруються на кінцях моїх рук” (Сартр, 103), **долоня** – „*une bête à renverse*” (Sartre, 141) – „якась звірючка, що завалилася горлиць” (Сартр, 103);

людина (люди) – „*un paquet tiède*” (Sartre, 33) – „тепла маса” (Сартр, 22), „*grande échine noire courbé sur le jeu*” (Sartre, 35) – „довгий чорний карк схилиється над картами” (Сартр, 23), „*les colonnes noires*” (Sartre, 63) – „чорні вервечки” (Сартр, 44), „*trois taches noires sur le miroitement de l’asphalte*” (Sartre, 77) – „три чорних крапки на лискучому асфальті” (Сартр, 54), „*deux épaves sans mémoire*” (Sartre, 97) – „корабельні уламки, позбавлені пам’яті” (Сартр, 69), „*j’eus l’impression pénible d’être un bloc de glace enveloppé de feu, une omelette surprise*” (Sartre, 163) – „уламок криги в огні, схожий на окату яєчню” (Сартр, 120). Український переклад якнайточніше реалізує смисл індивідуального авторського образу людини-речі, що доводять розглянуті вище приклади.

Варто також розглянути метафоричні пейзажні замальовки роману „Нудота”, які, хоч і не мають прямого ідейного наповнення, служать для підсилення загального концептуального тла художнього твору. Такі метафори є психологічно вмотивованими, вони несуть в собі відбиток певного моменту психічного життя їхнього творця. Смысловое навантаження „пейзажної” метафори Сартра стає переконливо зрозумілим при врахуванні художньої цілісності роману. Так, наприклад, при змалюванні картини ночі автор не стільки точно відтворює сам об’єкт, скільки передає те враження чи почуття, ті емоції, які вона викликає. Вважаємо, що саме в цьому глибоко суб’єктивному екзистенційному баченні криється сила метафоричного зображення.

„*La nuit est entrée, douceuse, hésitante*” (Sartre, 39) – „до зали увійшла ніч – солоденька, нерішуча” (Сартр, 26);

„*on respire dans l’air quelque chose d’épais : c’est elle*” (Sartre, 40) – „повітря ніби загуло – це вона” (Сартр, 26-27);

„*une nuit sans présages, qui lui offrait pêle-mêle ses richesses monotones*” (Sartre, 62) – „ця ніч не дарувала ніяких приквіток, а лише пропонувала йому свої нудні принади” (Сартр, 43).

Дуже часто у романі зустрічаються описи сонця та неба:

„*un soleil froid blanchit la poussière des vitres...il dore vaguement de sales brumes blanches, suspendues en l’air au-dessus du chantier, il coule dans ma chambre, tout blond, tout pâle, il étale sur ma table quatre reflets ternes et faux*” (Sartre, 27) – „порох на шибках під холодними сонячними променями став білий...його паруси кладуть важку позолоту на брудний туман, що завис над будівельним майданчиком. Жовтаві, бліді, вони проникають до моєї кімнати й лягають на стіл чотирма збляклими оманливими відблисками” (Сартр, 17). У перекладі констатуємо заміну поняття „сонце” поетичним образом зотавих парусів, що, власне кажучи, не було властивим Сартрові – він, як письменник-екзистенціаліст, зумисне унікав будь-якої поетизації зображуваного.

„*Le soleil était clair et diaphane : un petit vin blanc*” (Sartre, 78) – „сонце було ніжне й прозоре, як біле вино” (Сартр, 54). Даний приклад ілюструє нам заміну в перекладі оригінальної метафори на порівняння.

„*J’aimais tant le ciel d’hier, un ciel étroit, noir de pluie, qui se poussait contre les vitres, comme un visage ridicule et touchant*” (Sartre, 27) – „учора я милувався небом. Чорне від дощу,

воно низько нависло над землею, смішне й зворушливе, зазірало мені в вікно” (Сартр, 17). Тут оригінальне порівняння „comme un visage ridicule et touchant” змінено на два епітети, що дещо обіднило переклад.

„Le ciel roule lentement de belles images noires” (Sartre, 103) – „в небі повільно плінуть гарні чорно-білі кадри” (Сартр, 74).

Підведемо деякі підсумки: не можна не помітити того незаперечного факту, що метафоричні образи письменника-екзистенціаліста Ж.-П. Сартра служать не тільки засобом вираження яскравої індивідуальності головного екзистенціального героя роману, а разом з ним і самого автора, але й виступають вагомим чинником виявлення письменником найважливіших істотних властивостей і граней зображуваного. Характерною особливістю стилістики роману „Нудота” є її предметність і наочність, які підвищують її зображальну силу. Очевидним є той факт, що усі концептуальні метафори роману виконують не лише емоційно-смыслову, але й філософсько-естетичну функції. Вважаємо, що український переклад адекватно передає найважливіші концептуальні образи роману і загалом не поступається за своєю виражальною силою оригіналові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Овчарук Т.В. Сетевая модель концептуальних метафор: обозначение понятия „деньги” (на материале современного английского языка // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Вип. 11. – Черкаси. – 1999. – С.49-57. 2. Павкин Д.М. Антропоцентрическая концептуальная метафора в текстах жанра „фэнтези” (на материале произведений Дж. Толкиена) // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Вип. 7. – Черкаси. – 1998. – С. 58-65. 3. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. М., 1990. – С.10-22. 4. Білоцерківець Н. Післямова // Сартр Ж.-П. Нудота. Мур. Слова. К.: Основи, 1993. – С. 459-463. 5. Sartre J.-P. La Nausée: Etude et notes de George Raillard. Agrégé des lettres. – Paris, 1966. 6. Сартр Ж.-П. Нудота. Мур. Слова / Перекл. з французької В. Борсука та О. Жупанського. – К.: Основи, 1993.

МІТРЮХІН О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПЦІЯ ФРЕЙМІВ У ПЛОЩИНІ СИНХРОННОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ З КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕМАТИКИ

Актуальність дослідження. Сучасні моделі синхронного перекладу мають загальний характер і призначені для опису і пояснення функціонування перекладу усіх без винятку усних текстів. Однак на нашу думку, синхронний переклад текстів з наукової, зокрема комп'ютерної тематики потребує окремого підходу, оскільки вони характеризуються не лише лексичними особливостями, але і відмінною структурою, що не може не вплинути на процес перекладу.

Мета дослідження – запропонувати свою модель синхронного перекладу, використовуючи концепцію фреймів. На нашу думку, фреймовий підхід до синхронного перекладу сприяє розумінню аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики як семантичного цілого, що складається з більш базових, елементарних смислів.

Ось тому ми звернулися до вельми слушної, на наш погляд, концепції німецької дослідниці К.Райс, яка, розглядаючи синхронний переклад аудіомедійних (усних) текстів, твердить про існування своєрідного інваріантного фрейму, яким характеризуються певні вузькоспеціалізовані аудіомедійні тексти, у першу чергу, природничого та технічного спрямування. За К.Райс, інваріант фрейму усних текстів є своєрідною макроструктурою, де здійснюється абстрактний семантичний опис узагальненого змісту тексту [1].

Однак К.Райс не є винахідницею поняття «фрейму», цей термін вперше зустрічається в праці Ч.Філмора «Фреймова семантика». За Ч.Філмором, фрейм - це певна структура даних для опису стереотипних ситуацій, що в ній відображені набуті в результаті попереднього

досвіду знання про певну ситуацію [2:14]. Пізніше розробка поняття “фрейму” велася в царині когнітивної психології та лінгвістики Е.-А.Гутом [3], Б.Мальтом [4], Р.Бартшем [5], Дж.Алвудом [6], та ін. Спільним для різних теорій фрейму є його розуміння як організації уявлень, які зберігаються у пам’яті людини і організація процесів обробки інформації, що надходить до мозку людини.

Фрейм є наріжним поняттям у теорії тексту саме через те, що об’єкти розумової та об’єктивної дійсності, процеси та дії, що реально чи віртуально співіснують у свідомості перекладача, організуються в вигляді віртуальної рамки, яка містить інформацію про стандартні чи рекурентні ситуації – фрейм. Фрейм утворюється шляхом узагальнення позамовної дійсності.

Під час активації фрейму за синхронного перекладу, тобто відкриття його свідомістю та виводу з свідомості певних образів та структур знання, - не всі концепти, що входять до його складу вербалізуються, однак це не означає, що неактивовані концепти зникають – вони віртуально присутні разом з вербалізованими концептами [2:43].

Ми погоджуємося з К.Райс, що в процесі синхронного перекладу стовідсоткова відповідність перекладу оригіналу в текстовому і в функціональному аспекті відступає на задній план, натомість головну роль відіграє пристосування збереженого в свідомості фрейму та конкретного тексту до мови перекладу з урахуванням мовних особливостей оригіналу відповідно до “внутрішньомовних інструкцій та до внутрішньотекстових концептів” [1:123-126].

Ми вважаємо, що змінювати інваріант фрейму усного тексту є стратегією перекладача-синхроніста, яка має сприяти функціональній організації інформації за наступних умов:

- обмеження часових рамок, в яких відбувається процес синхронного перекладу;
- структурування об’єму інформації, яку перекладач-синхроніст має проаналізувати на стадії сприйняття;
- планування, виконання та контроль перекладачем-синхроністом висловлювання мовою перекладу тощо.

Організація інформації в фреймі є, певною мірою, ієрархічною. За кожним типовим контекстом ситуації синхронного перекладу усного тексту закріплений набір можливих фреймів, які у свою чергу, задають параметри варіювання в комунікативній ситуації за множиною:

- функцій;
- позицій;
- властивостей та відношень.

Соціальна, мовна та мовленнєва взаємодія в процесі синхронного перекладу сприяє утворенню епістемічних фреймів з метою їх подальшого перетворення на стратегію та ефективний засіб структурування потоку інформації при сприйнятті та відтворенні усних текстів. При цьому інформація, що надходить, не лише організується перекладачем-синхроністом, але й, імовірно, одночасно розподіляється у мікроструктури на кількох рівнях. Така послідовність дій перекладача-синхроніста може розглядатися як одна загальна дія, для характеристики якої має значення лише потрібний результат – переклад.

Макроредукція відбувається завдяки конвенційному знанню, що входить до складу фрейму. Воно визначає, які розумові дії, за яких умов та в якій послідовності асоціюються з тими, що зберігаються в свідомості й можуть підлягати редукції відповідно до такого інваріантного фрейму синхронного перекладу аудіомедійного тексту з комп’ютерної тематики:

ФРЕЙМ СИТУАЦІЇ СИНХРОННОГО ПЕРЕКЛАДУ АУДИОМЕДІЙНОГО ТЕКСТУ з комп'ютерної тематики

СЦЕНАРІЙ	ЕПІЗОД
обстановка (час, місце)	подія
умови фізичного контексту (інструменти, техніка)	учасники (доповідач, слухачі, перекладач)
умови соціального контексту (спеціалізоване спілкування на тему комп'ютерних технологій)	наслідки процесу комунікації

У запропонованому нами фреймі обов'язковими й, відповідно, інваріантними є такі складові:

- події, тобто інформація, що викладається (доповідь на науковій конференції з комп'ютерної тематики);
- учасники (доповідач, цільова аудиторія та перекладач-синхроніст);
- перформативна інформація (переклад).

Серед варіативних складових такого фрейму ми виділяємо наступну інформацію:

- обставини, супутні подіям;
- тло, що пояснює події;
- оцінка учасниками події;
- інформація, що співвідносить науковий дискурс з подіями тощо.

Для інтерпретації запропонованого нами інваріантного фрейму ми виділяємо низку оптимальних правил:

- 1) принцип інтеграції, який означає, що весь розумовий простір фрейму має бути заповнений, а його елементи інтегрованими навколо певного елемента чи елементів – основного концепту;
- 2) принцип сплетеності: фрейм має містити “павутинку” семантичних зв'язків та взаємодіяти з іншими фреймами;
- 3) принцип прозорості: фрейм має бути “зрозумілим” - тобто він повинен передбачати реконструкцію семантики вихідних та проміжних розумових просторів, з яких він був утворений;
- 4) принцип когнітивної топології, який означає, що проєкції між розумовими просторами мають співвідноситися між собою, мати рівноцінні відповідники;
- 5) принцип обґрунтованості: якщо частини висхідних розумових просторів у фреймі будуть рівноправними, то встановлюється той, який, виходячи із принципів релевантності, є виділеним;
- 6) принцип обмеження розумової проєкції: у фреймі зменшується розумова відстань між неспорідненими концептуальними категоріями завдяки наявності хоча б одного спільного елемента, який зближує різнопланові поняття.

Запропонована нами модель фрейму-інваріанту аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики стосується наукових текстів, які, як відомо, мають багато підтипів, видів й підвидів, в залежності від галузі знань та призначення. Серед них виділяються, передусім, так звані спеціальні тексти, розраховані на професійну цільову аудиторію та науково-популярні, орієнтовані на пересічну особу, на непрофесіоналів.

Запропонований нами фрейм-інваріант враховує як функцію повідомлення наукового тексту, так і його орієнтацію на логічно послідовний, об'єктивний та доказовий виклад змісту.

Зазначимо, що в нашому баченні синхронного перекладу аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики має місце самоусунення доповідача – переважним чином вченого – як адресанта. Ця стратегія наукового дискурсу пояснюється спробою якомога об'єктивнішого викладу інформації. Однак, постать доповідача є завжди імпліцитно присутньою у запропонованому нами фреймі-інваріанті.

Одним з аспектів когнітивної обробки синхронного перекладу аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики у рамках наукового дискурсу ми вважаємо передачу знань, оперування знанням особливого гатунку і, головне, створенням і донесенням нових знань перекладачем-синхроністом, який творчо відтворює інформацію мовою перекладу, “зняту” з висхідного фрейму в мові оригіналу.

З вищенаведеного можна зробити висновок, що синхронний переклад аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики яскраво акумулює у собі мовні, концептуальні та позамовні категорії разом з прагматичними, комунікативними, соціокультурними та іншими чинниками, де особистісний фактор є другорядним, або взагалі відсутнім.

Такий переклад дає уявлення про цілісний фрагмент вузькоспеціальної, спеціалізованої дійсності, дозволяючи не лише співвідносити його структурні параметри зі специфічними умовами ситуації перекладу, але й структурувати потік інформації при виголошенні перекладу в її взаємодії з фоновими знаннями, що складають спільний досвід усіх учасників комунікації, враховуючи при цьому контекстуальні, текстуальні та когнітивні особливості процесу комунікації.

На нашу думку, аналізуючи синхронний переклад усного тексту з комп'ютерної тематики слід враховувати:

- роль та спосіб вирішення соціальних задач, на які спрямовано переклад;
- розподіл та обробку інформації в інформаційному потоці конкретної ситуації наукового дискурсу;
- профілювання інформації та фокусування на її релевантних частинах;
- спосіб вирішення перекладацьких завдань.

Як ми зазначали, мовленнєва діяльність адресанта та адресата у ситуації синхронного перекладу аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики моделюється у вигляді низки прототипових фреймів та їх різновидів – когнітивно-семантичних структур, що лежать у основі наукового дискурсу та спрямовують поведінку учасників комунікації.

Фреймова ситуація формується уявленнями про певну типову ситуацію включно з її складовими – слотами, які мають фіксовані ролі та положення, створюючи умови для появи інваріантного фрейму аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики. Ці фрейми розглядаються нами як комунікативно інтегровані та соціально детерміновані моделі фрагментів концептуалізації та комунікативної взаємодії в ситуації дискурсу, що протікають за допомогою мови і є пов'язаними зі спеціалізованим науково-технічним сегментом як мовної, так і концептуальної картини світу.

Аналіз аудіомедійних текстів з комп'ютерної тематики наукового дискурсу показує, що в даному типі текстів знаходять своє відображення такі інваріантні концептуальні схеми – фрейми:

- “комп'ютерна програма”;
- “розробка *hard-wear*”;
- “продаж і дистрибуція *soft-wear* і *hard-wear*”
- “захист авторських прав *soft-wear* і *hard-wear*”

Слід, однак, зауважити, що запропоновані нами фрейми не є ізольованими розумовими одиницями, а часто виступають у тісному взаємозв'язку між собою, утворюючи вузли перетину завдяки спільним семантичним елементам. Таким чином виникає семантико-концептуальний міжфреймовий простір аудіомедійних текстів з комп'ютерної тематики, що характеризуються спільною пропозиційною сіткою та спільністю текстових топіків (термін [2]).

Так, зокрема, когнітивна структура топіків усного тексту з комп'ютерної тематики містить такі концепти, як:

- “комп'ютерна програма”;
- “комп'ютер”;
- “програміст”;
- “мультимедійні технології як предмет продажу”
- “фірма розробник” тощо.

Запропоновані нами топіки належать до базового рівня концептуалізації й активуються у свідомості перекладача-синхроніста у процесі перекладу.

Активация топіків аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики у процесі синхронного перекладу, на наш погляд, проходить наступні фази:

- репрезентаційну вербальну, коли лінгвістичні сигнали збуджують мовні структури;
- репрезентаційну невербальну, коли невербальні сигнали збуджують картини чи образи;
- асоціативну, коли збудження образів чи концептів спричиняє активує в пам'яті різні асоціації.

Концептуальні топіки є одним із тих феноменів, що зазнають впливу процесу концептуальної інтеграції, результатом якого є “зрощення”, до числа яких й можна віднести конекційні зв'язки топіків у запропонованому нами фреймі-інваріанті.

На наш погляд, конекційні зв'язки топіків породжують розумове зрощення через низку передумов, а саме:

- вони є базовими механізмами концептуалізації;
- їхні механізми передбачають розумові відображення;
- їхні мовні прояви мають високий ступінь рекурентності, тощо.

Ментальні відображення є широко вживаним конструктом у когнітивній лінгвістиці, існування яких на експериментальному рівні обґрунтовується функціями відображень, які виникають у нейронних мережах у мозку людини. Завдяки їхній дії, перекладач-синхроніст концептуалізує невідоме через вже відоме, створює онтологічні та епістеміологічні відповідності між концептуальними структурами та схемами організації знання, робить його доступним для концептуальної обробки інформації та подальших ментальних операцій з ним.

Висновки. Запропонований нами фреймовий підхід до синхронного перекладу сприяє розумінню аудіомедійного тексту з комп'ютерної тематики як семантичного цілого, що складається з більш базових, елементарних смислів, оскільки фрейм описує як концептуальний об'єкт, так і риси цього об'єкту.

Фрейми ідентифікуються та активуються за посередництвом ключових слів, які асоціюються з відповідними концептами чи ситуаціями, чи окремо взятими елементами цих ситуацій. Реконструювати фрейм можна завдяки лексичним одиницям, які вводять та викликають з довгострокової пам'яті відповідні фрейми та концептуальні семантичні категорії. Активуючись в усному тексті, фрейми виявляються перекладачем-синхроністом у ході когнітивної обробки, сприйняття тексту оригіналу.

Таким чином, ми припускаємо, що в основі концептуальних моделей – фреймів – аудіомедійних текстів з комп'ютерної тематики лежить певна віртуальна рамка, схема,

певний семантичний фільтр, що відбирає та організовує інформацію у характерний для даного типу текстів спосіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Reiss, K.* Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. München, 1971. 2. *Fillmor Ch.* Frame Semantics// Linguistic Society of Korea. Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin, 1982 – 111-38. 3. *Malt B.* From cognitive psychology to cognitive linguistics and back again: The study of category structure//Cognitive Linguistics in the Redwoods. – Berlin, NY: Mouton de Gruyter – 1996. 4. *Gutt, E.-A.* Translation and Relevance. Cognition and Context. Cambridge (Mass.), 1991. 5. *Bartsch R.* Dynamic Conceptual Semantics. A Logico-Philosophical Investigation into Concept Formation and Understanding. – Stanfords, California: CSLI, 1998 – 296. 6. *Allwood J.* Semantics as Meaning Determination. – Cognitive Semantics. Meaning and Cognition. – Amsterdam/Philadelphia: Johns Benjamins Publishing Company, 1999 – 1-15.

ОЛІЙНИК Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОСПЕКТИВНА ФУНКЦІЯ ФІНАЛІ У СИНТАГМАТИЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

За останні десятиріччя роль письма у сучасному суспільстві зросла. Цей процес зумовлений передусім тим, що писемна форма мови стає все більш актуальним засобом спілкування. Орфографія французької мови виникла як графічний аналог усного мовлення і пізніше, розвиваючись за своїми законами, дуже змінилася.

До цієї пори орфографія залишається найменш вивченою галуззю у лінгвістиці. На сучасному етапі розвитку французьку орфографію можна представити у вигляді ряду синхронічних правил, кожне з яких може бути пояснене у діахронічному аспекті та, незважаючи на це, різноманітна фіксація на письмі звукового мовлення спричинює громіздкість та нераціональність французької орфографічної системи.

У французькій мові не все, що зображено графічно, має фонетичний еквівалент [1:83]. Поряд із написаннями, які відповідають вимові, з'явилися інші – неадекватнофонемні [2:5], тобто ті, які у написанні розійшлися з вимовою. Таким чином, можна говорити про наявність у мові „німих” літер, що не мають звукового відповідника.

Характерна риса французької орфографії – її глибокий зв'язок з усним мовленням – зумовила поділ графічних слів на ініціали та фінали, значущі одиниці, які стоять на порядок вище орфограм.

Кожну окрему словоформу у французькій орфографії можна розглядати як мікросистему початкової та кінцевої частини – ініціалі й фіналі, що виділяються на основі структурно-графічної специфіки кожної з них [1:75].

Формальною основою парадигматичної підсистеми є ініціаль – відрізок графічної словоформи перед фіналлю. Ініціаль, аналог звукового слова, несе фонетичну та семантичну інформацію. Фіналь – кінцева літера або група літер, що не вимовляються [3:73] у парадигматиці. Вона доповнює граматичну або семантичну інформацію ініціалі та є формальною основою синтагматичної підсистеми. Взаємовідносини ініціалі та фіналі – це прояв синтагматичних характеристик у системі французької орфографії [4:66].

Графічна фіналь є явищем, характерним саме для французької орфографії. Розглядаючи цей феномен тільки як графічний атрибут слова, що пов'язаний з історико-етимологічними причинами розвитку французької мови, ми би порушили систему, яка є органічним цілим. За допомогою фіналі графічне слово набуває характеру семантико-граматико-фонетико-графічного цілого. В усному мовленні фінальна частина слова не має звукового відповідника, що значно ускладнює процес написання. За певних умов фіналь може озвучуватися і, таким чином, перетворюватися на фонограму.

Фінальна частина слова, яка у парадигматичному плані не має фонетичного еквівалента як такого, може набувати у синтагматиці обумовлену, проспективну звукову відповідність. Тут ми маємо змогу прослідкувати ще одне явище, характерне для французької мови – зв'язування (*liaison*), яке полягає у вимові останньої літери, що звичайно не вимовляється, перед наступним словом, яке починається з голосної.

Метою статті є: проаналізувати проспективну функцію фіналі у синтагматичній підсистемі французької мови. Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- встановити залежність прояву проспективної функції від міри синтагматичної цілісності речення, словосполучення;

- розглянути дві особливості прояву проспективної функції у фіналі;

- виявити фонетичні зміни, які відбуваються у фінальній частині слова.

Багато цінних розробок здійснено різноманітними вченими у галузі вивчення французької орфографічної системи: Н. Каташ, К. Грюаз, А. Мартіне, П. Фуше, П. Анкреве, В.Г. Гак, Г.Г. Крючков, І.В. Ситдикова, А.В. Новикова та ін. Лінгвісти намагаються об'єктивно підійти до вивчення усіх її аспектів.

У своїй сучасній формі французька графічна система нерозривно пов'язана з фонетичним рівнем, зокрема, фінальна частина слова, яка набуває звукового відповідника та впливає на фонетичний склад ініціалі. Проте, це може відбуватися лише у синтагматиці, коли фіналь виконує проспективну функцію.

Проспективна функція фіналі – це озвучування кінцевої невимовної фінальної частини графічного слова у синтагматичній підсистемі французької мови.

У залежності від міри синтагматичної цілісності, ймовірність зв'язування, а отже, і можливість фіналі набути фонетичного відповідника, зростає або падає. Між двома ритмічними групами ця можливість, як правило, дорівнюватиме нулю. У середині ритмічних груп вона може змінюватися у залежності від сили зв'язку між їхніми елементами.

Так, наприклад, окрему ритмічну групу при запитанні становить інверсія, а тому у цьому випадку зв'язування не відбувається і фіналь має нульовий фонетичний еквівалент:

Toutes les tortues vont-elles / être femelles?

(Ça m'intéresse, 76)

Те ж саме стосується і прикметника, що стоїть після іменника, який набуває додаткового наголосу у мовленні:

Le robot / anglais de 60 cm de diamètre, baptisé Beagle², comme le bateau de Darwin, tentera le 25 de se poser sur Mars, sans case.

(Ça m'intéresse, 59)

Allons-nous / invalider les constructions théoriques de Galilée, d'Aristote, de Newton, de Darwin ou de Copernic ...?

(La Recherche, 6)

У переважній більшості випадків окремі ритмічні групи становлять односкладові слова або слова-цитати (ізольовані елементи):

des / "ah"

des / "oh"

les / "huit"

les / "onze"

У цих випадках *huit* та *onze* є відокремленими членами, хоча у таких структурах, як *dix^{huit}*, *vingt^{huit}* фіналь озвучується, а, значить, маємо прояв проспективної функції фіналі.

У групах, де перший елемент (означений / неозначений артикль або прикметник) майже завжди стоїть з другим (іменником або займенником), існує сильний зв'язок. Тому фіналь першого слова є фонограмою:

- у словосполученнях: *les [z] élèves, un [n] étudiant, nos [z] amis, quelles [z] émotions, grand [t] événement, dernier [r] atout, bon [n] époux, accent [t] aigu, long [k] usage, plus [z] utile;*
- у реченнях:

Quand nos^autos ne recracheront^-elles que de l'eau?

(Ça m'intéresse, 64)

Que deviennent nos vieux^écrans?

(Ça m'intéresse, 66)

C'est très^important dans notre histoire, dit-il, dans la mienne en particulier.

(Le monde, 7)

Le "mur de la honte" sera détruit peu après son^érection.

(Ça m'intéresse, 88)

Nous^avons quasiment doublé notre génération de trésorerie en trois^ans.

(Le monde, 6)

Sous^un prétexte futile, Scipon Emelien donne l'assaut et emporte la ville, maison par maison.

(Ça m'intéresse, 56)

Les^oeufs parasites sont ensuite repoussés à la périphérie du nid.

(La Recherche, 18)

Depuis la guerre, c'est la troisième fois seulement que les^avocats se lancent, avec l'ensemble de leurs^organisations représentatives, dans^une grève nationale.

(Le monde, 4)

У певних випадках відбувається не лише озвучування німої фіналиї, а деякі зміни у її вимові.

У фразеологічних зворотах та сталих виразах (разом з географічними та власними назвами) існує міцний зв'язок між фіналлю та ініціаллю наступного слова:

1) сталі вирази:

Qu'il ne gâche pas la chance qu'il repréante, et qu'il laisse de temps^en temps digérer le mamouth.

(Le Nouvel Observateur, 4)

Tout^à coup elle (voiture) a explosé et ma voiture a été projetée contre un arbre", a raconté Hammad Jassem, 30 ans, blessé au visage par des éclats de vitre.

(Le monde, 3)

Il a ajouté que la sécurité serait de plus^en plus confiée à la police irakienne, dont les effectifs à Bagdad doivent atteindre 10 000 hommes d'ici à mai et 19 000 d'ici à février 2005.

(Le monde, 2)

Sauvé de la destruction et de l'oubli il y a dix ans, le sanctuaire est à présent voué à "l'Auguste Parenté", c'est^-à-dire toute la famille du Christ.

(Le monde, 5)

Ce désintéret explique peut^-être le retard pris dans le dépistage des affections graves causées par l'amiante et le plomb, à l'origine du saturnisme.

(Le monde, 2)

2) власні та географічні назви:

Face à l'aggravation de la crise politique en Haïti, les Etats^-Unis tenaient visiblement a réaffirmer leur position.

(Le monde, 2)

Sa dernière apparition (France Delahalle, comédienne) sur scène remonte à 1998 dans Albertine en cinq temps de Michel Tremblay au Studio des Champs^-Elysées.

(Le monde, 8)

Rouch l'a (son ami) fait engager aux Ponts^et Chaussées.

Коли зв'язок між елементами синтагми слабшає, зменшується й імовірність появи фонетичного еквівалента фіналі першого елемента у мовленні та прояву проспективної функції.

Таким чином, проспективна функція проявляється тоді, коли фінальна частина слова впливає на фонетичний еквівалент ініціалі. Фіналь, яка у парадигматичному аспекті залишалась німою, у синтагматичній підсистемі набуває реального звукового відповідника. Наприклад, у парадигматичному плані:

étonnant, mauvais, beaucoup, vieux, grand, dernier, nos;

та порівняймо у синтагматичному плані:

vingt^ans; des^astronomes; premier^état; allez^-y; nos^aventures.

Слід відзначити дві особливості прояву цієї функції фінальної частини слова:

1) графічна фіналь під впливом ініціалі наступного слова має у синтагматиці фонетичний еквівалент, що збігається з основним звуковим еквівалентом даної фонограми у парадигматиці (*trop^aimable, le premier^amour, allez^-y*);

2) ініціаль наступного слова впливає на попередню фіналь таким чином, що вона набуває додаткового звукового еквіваленту монограми (*ces^hommes [z], long^usage [k], un grand^écrivain [t]*).

До першої групи належать фіналі:

n – *rien^à dire, certain^intérêt;*

p – *trop^aimable, beaucoup^aimé;*

t – *voit^elle, petit^enfant;*

q – *les cinq^élèves;*

r – *le premier^autobus, le premier^étage;*

z – *chez^elle, venez^ici.*

До другої групи належать фіналі:

d → [t] – *le grand^écrivain; entend^-on*

g → [k] – *le long^usage;*

c → [k] – *le franc^étrier;*

s → [z] – *les^affaires;*

x → [z] – *dix^ans*

До другої групи ввійшли ті фінальні частини слова, які не відповідають тому звучанню, що вони мають у парадигматичній підсистемі. Вони або стали глухими як у випадку із фіналями *g, c, d*, або дзвінками: *s, x*. Це можна пояснити або правилами читання, коли глуха приголосна стоїть між двома голосними (*s, x*), або впливом носового *n* на наступну приголосну (у випадку *g, c, d*):

Des^employés de bureau des quartiers de Jebel Amman et Shmeissani, dans la capitale, sont sortis dans les rues.

(Le monde, 6)

La cérémonie de remise des Grammy Awards, les récompenses de l'industrie musicale américaine, s'est déroulée sans^accroc, dimanche 8 février, au Staples Center de Los Angeles.

(Le monde, 7)

Cette année, six^autres élèves voilées n'auraient pas été admises dans ce collège de Bron.

(Le monde, 4)

Інколи фінальна частина слова може впливати на ініціальну. Це перш за все стосується слів чоловічого роду на *-er, -ier*, де закритий [e] змінюється на відкритий [ε] при зв'язуванні. Причому це може траплятися тільки в однині, у множині таких змін не відбувається. Порівняймо:

Le 1er mai 2004, l'Union européenne, premier^espace au monde à avoir initié une intégration continentale, rassemblera 25 pays et 453 millions de citoyens.

(Ça m'intéresse, 11)

La Cour a ordonné à l'Etat de mettre sa décision en application à compter du 17 mai, ce qui ferait du Massachusetts un de premiers états américains à ouvrir le mariage aux couples gays.

(Le monde, 6)

Таким чином, взаємозв'язок ініціалі та фіналі виявляється на стику цих орфографічних одиниць, коли одна з афонограм останнього складу стає реальною фонограмою.

Властивість фінальної частини слова набувати фонетичного відповідника залежить від міри синтагматичної цілісності речення чи словосполучення. Фіналь у синтагматичному плані виконує обумовлену проспективну функцію.

Отже, у французькій орфографії фіналь стає реальною фонограмою та змінює таким чином фонетичний склад ініціалі у синтагматичній підсистемі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Крючков Г.Г.* Современная орфография французского языка. – К.: Вища школа, 1987. 2. *Селезнёва Л.Б.* Мотивация написания и графическая норма в современном русском языке // Язык и письмо. Межвузов. сборник научных трудов. – Волгоград: ВолГПИ. – 1991. – С.5-19. 3. *Крючков Г.Г.* О принципах систематизации графической формы основной лексики французского языка по финалям // Вестн. Киев. ун-та. Сер. романо-герм. филология. – К.: Изд-во Киев. ун-та. – 1980. – №14 – С. 72-75. 4. *Крючков Г.Г.* Функція фіналі у синтагматичній підсистемі французької орфографії // Вестн. Киев. ун-та. Сер. романо-герм. филология. – К.: Изд-во Киев. ун-та. – 1981. – Вып.15 – С. 66-67. 5. *Catach N.* L'orthographe. Que sais-je? – P.: Presses Universitaires de France, 2003.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Le Monde 9.02.04, 10.02.04, 11.02.04, 13.02.04. 2. La Recherche №365 juin 2003, № 367 septembre 2003. 3. Le Nouvel Observateur septembre 1997. 4. Ça m'intéresse №270 août 2003, №274 décembre 2003.

ПИЛИПЕНКО Р.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРОСТОРУ

Мета статті – виділити основні дискурсивні характеристики концептуальної системи простору.

Наукова новизна статті полягає у визначенні й систематизації поглядів на мовну природу простору.

Об'єктом статті є дискурсивні підходи до концептуальної системи простору.

Предметом статті є граматичні процеси актуалізації простору в економічному контексті.

Розвиток дискурсивної парадигми в лінгвістичних дослідженнях сприяв удосконаленню методів сучасного дискурсивного аналізу. Такі методи й підходи можна розрізнити за ідеологічними й національними критеріями, які характеризують певну лінгвістичну школу, наприклад Бірмінгемську школу Дж.Сінклера, М.Култгарда, англо-американську традицію аналітичної філософії з теорією мовленнєвих актів Дж.Остіна, голландську школу лінгвістики тексту Т.Ван-Дейка, німецький конверсаційний аналіз Г.Генне й Г.Ребока тощо. Ці та інші традиції лінгвістики широко репрезентовано в сучасних дискурсивних дослідженнях. Так, Т.Ван-Дейк розглядає дискурс через тексти, усні й писемні, які обслуговують певну сферу комунікації. Дискурс учений визначив як певну комунікативну подію чи засіб мовлення в соціокультурному контексті. Базовим завданням

цих досліджень є аналіз структури тексту, когнітивних процесів, які відбуваються при побудові тексту, а також при мовній маніфестації соціальних і культурних цінностей.

Вагомий внесок у систематизацію дискурсивного знання про окремі мовні дисципліни зробили М.Галідей та представники Бірмінгемської школи лінгвістики. Значна увага в цих дослідженнях приділяється аналізу взаємодії дискурсів і граматики текстів, які обслуговують відповідну певному дискурсові сферу комунікації. Перевага віддається семантичним і функціональним зв'язкам між реченнями в тексті, наприклад при аналізі його когерентних чи інформативних структур. Граматичний напрямок розвитку дискурсивних досліджень значною мірою сприяв формуванню дискурсивно-функціонального підходу. Об'єктом дослідження, репрезентованим цим підходом, є усна, писемна й семіотична мова, що використовується людьми в процесах фахової комунікації. Сфера комунікації розглядається як первинний простір існування граматичних явищ. Однак ця сфера виступає не тільки як простір, у якому відбивається мова, але і як джерело формування граматичних явищ [1:1].

У граматиці мови віддзеркалюється багатство форм мислення людини. Кожна мова по-своєму втілює суб'єкти мовлення у граматичних категоріях. Це розмаїття граматичного світу часто залишається непомітним унаслідок об'єктивних перешкод, які пов'язані з опозицією властивої людині одно- чи двомовності щодо інших мов. Однак суспільна активізація міжмовного й міжкультурного діалогу сприяє поглибленню знань про іншомовні реалії. Дж.Гебсер, порівнюючи граматичні системи різних мов, стверджує: "У структурі речення віддзеркалюється частина психічної структури людини. Так, у мовах народів Старої Європи суб'єкт відіграє провідну роль. У більшості речень людина оцінюється як винятковий чи первинний суб'єкт референції, на який орієнтуються решта елементів висловлення. Зовсім інший спосіб осмислення суб'єкта в порівнянні з європейськими мовами репрезентує китайська мова. У китайській акцент робиться на синтаксисі з вилученим суб'єктом. До того ж цей суб'єкт указує на вторинну чи паралельну послідовність розміщення різних граматичних елементів. Так, у більшості мов Старої Європи спосіб граматичного оформлення спрямований на людину. Однак у багатьох неєвропейських мовах, наприклад у китайській, кожна думка передається інакше. Вона містить у собі цілий світ або космос" [2:9]. За логікою дослідника, граматична система виступає умовним метадзеркалом, яке відбиває космос свідомості людини. Граматичні дослідження в межах дискурсивно-функціонального підходу сприяють поясненню механізмів соціокультурної реалізації граматичних явищ. Велику увагу вчені приділяють дослідженню граматичних категорій у соціальному контексті. Так, П.Гопер зосереджує свою увагу на природі займенника. Учений ставить питання: чому саме займенник, який є в усіх мовах світу, має такі різні значення й форми в різних мовах? Питання про розмаїття граматичних форм у межах дискурсивно-функціонального підходу розкриваються й у когнітивному аспекті. Його суть полягає у виявленні когнітивних потенціалів граматичних ресурсів під оглядом інтерактивного вживання й сприймання мови мовцями. Кожне концептуальне уявлення про категорії мови, за допомогою яких ми мислимо, оповідаємо чи аргументуємо, ніби "ховається" за граматичними категоріями мови. На феномен цього "переховування" істотних концептів мови за граматичними категоріями вказує А.Вежбицька. Дослідник виділяє первинні концепти, наявні в кожній мові світу, але різні за значенням і граматичним утіленням. Такі первинні концепти в лінгвістичній літературі кваліфікуються як "атомарні сутності" чи "примітиви". Характерно, що ці терміни запозичено з природничих наук, що лише підкреслює намагання науковців уникнути багатозначного тлумачення універсальних категорій мови. Особливу увагу А.Вежбицька приділяє їх ролі в організації мовних систем. Однією із центральних категорій мов у контексті "атомарних сутностей" виступає категорія простору, яка є важливою не тільки для мовознавства, але й для решти наук.

Актуалізація концептуальних уявлень про простір у сучасних лінгвістичних дослідженнях виявляється в багатьох лінгвістичних напрямках і традиціях: у комунікативній граматиці, у теорії комунікації, у соціолінгвістиці, у загальній риторичній, у семіотиці тощо. Аналіз мовної природи простору дає нам уявлення переважно про вербальний характер цієї істотної категорії лінгвістики. Концептуальна система простору досліджується в лінгвістиці як за допомогою результатів нелінгвістичних наук, зокрема соціології та психології, так і завдяки дискурсивному аналізу. Спільний характер цих досліджень полягає в пошуках соціального контексту, який імпліцитно чи експліцитно міститься в соціальній пам'яті індивідуума і суспільства. Важливі концептуальні уявлення про простір містяться в історії філософії, у психології, у соціології, у семіотиці культури й у сучасних інформаційних дисциплінах.

Не була винятком є концептуальні уявлення про простір у граматиці. Граматика нерідко розглядається як певний різновид умістища, через яке “реалізується” мова. Важливим джерелом граматичних змін стають динамічні процеси в лексиці й синтаксисі, що сприяють модифікаціям у граматичній системі мови. Так, в останні десятиріччя в німецькій мові часто вживаються субстантивовані прикметники (особливо в мові реклами, наприклад, *das Neue, das Moderne*) або субстантивовані дієприкметники. Ці процеси пов'язані зі зростанням динамізму в мові й суспільстві, зокрема в мові економіки та права:

- *Insolvenzvorrechte zugunsten der Schuldverschreibungsgläubiger einer oeffentlich-rechtlichen Kreditanstalt, die ihren Sitz in einem anderen Mitgliedstaat der Europaeischen Union, in einem anderen Vertragsstaat des Abkommens ueber den Europaeischen Wirtschaftsraum oder in der Schweiz hat, sind in einem inlaendischen Insolvenzverfahren anzuerkennen* [3:2061].

Серед сучасних філософських дисциплін, які справляють вплив на дослідження граматичних концептів, помітну роль відіграють постструктуралістські теорії. Ж.Делез та Ф.Гатарі розглядають простір як складну багатовимірну субстанцію. Тому культура в лінгвістичній інтерпретації нерідко аналізується в контекстуальному уявленні “вільного простору” (*Freiraum*), тобто певного культурного середовища, у якому через мову передаються важливі для людини і суспільства багатозначні культурні цінності. Однак, незважаючи на визначення важливих взаємозв'язків між мовою й культурою, чому сприяли останні постструктуралістські теорії, у широкій мережі культурних просторів, як виявилось, за словами Апеля, легко втратити мову [4:7]. На думку вченого, у багатьох наукових колах ще з часів Р.Декарта виникла спокуса соліпсистського пізнання світу, що в сучасних наукових традиціях виявляється в концепціях феноменології на кшталт учення Е.Гуссерля. К.-О.Апель пише, що саме Е.Гуссерль закликає до того, щоб кожний чесний мислитель виступав з позицій методичного соліпсизму. Тобто людина має самостійно конструювати фрагменти реальності, певні конструкти-простори, що, на думку К.-О.Апеля, є неможливим, оскільки в соціальному світі існує безліч ситуацій, які через їх комплексність і через незавершеність багатьох суспільно-історичних процесів недоцільно розв'язувати лише на суб'єктивному рівні за допомогою будь-яких готових “універсальних” моделей [5]. Недосконалість методології досліджень у галузі взаємодії мови й культури також пов'язана із значним теоретичним дефіцитом обґрунтування культурної специфіки граматичних явищ у межах дискурсивної парадигми. Однак перехід до застосування методології суспільних наук у лінгвістиці визрівав тривалий час. “Міждисциплінарне входження” в соціальний контекст було спричинене потребою подолати обмеженість методів лінгвістики як суто формальних методів, про що писав О.Потебня. Треба було визначити легітимні для лінгвістичного дослідження міждисциплінарні підходи. Справжній прорив у застосуванні

міждисциплінарних підходів у лінгвістиці відбувся в середині 20-го століття [6:1]. Так, істотний вплив на розвиток концептуальних досліджень в англо-американській традиції лінгвістики мала психологічна теорія “семантичного простору” К.Озгуда. Учений розвинув основи концептуальної семантики, зокрема концептуальний аналіз у лінгвістиці. К.Озгуд проаналізував семантичні характеристики істотних категорій науки за так званими наближеними й віддаленими значеннями, що нагадує про семантичні роздуми О.Потебні [7:114].

Іншим важливим джерелом збагачення концептуальних уявлень про простір вже тривалий час відбувається завдяки результатам соціології. Одне із центральних уявлень про простір у соціології пов'язане з теорією “соціального простору” [8:197], яка пояснює механізми соціальної взаємодії індивідуумів. Залежно від сфери вживання соціологічні теорії соціального простору дозволяють виокремити належні певним соціумам концептуальні значення. Теоретичною базою цих уявлень було вчення німецького соціолога Е.Дюркгайма. Учений диференціював категорії простору за змістом у географічній і соціальній реальності. Важливе доповнення до концепції Е.Дюркгайма робить П.Бордьє: “У соціальній дійсності ми знаходимо комплекс непомітних зв'язків, які у своїй багатоплосковій взаємодії визначають певний соціальний простір” [9:138]. Ці зв'язки виявляються в соціальній діяльності окремих індивідів, колективів та інституцій. Орієнтація лінгвістики на соціологічні методи аналізу соціального простору розширила уявлення лінгвістики про соціальний контекст. Цей контекст містить уявлення про важливі екстралінгвістичні фактори, зокрема ситуативні контексти, які впливають на мовну поведінку мовців при виборі ними відповідних мовних засобів.

У соціокультурній традиції значний вплив на дослідження мовної та позамовної характеристики концептуальних уявлень відбувається також у семіотиці. Так, Т.Ван-Дейк стверджує, що особливий вплив на семіотичні напрямки дискурсивного аналізу мала семіотична концепція У.Еко. Учений виокремив новий аспект дослідження дискурсу, зокрема “ідеологічний простір” мови. Ідеологія простору увиразнюється у формі інституцій, потрібних для виконання тих чи тих соціальних замовлень. Однією з важливих форм ідеологічної презентації, на думку У.Еко, виступає архітектурна презентація. Саме в архітектурних формах утілено важливі семіотичні форми суспільної свідомості [10:340]. У.Еко пише, що форми будов утілюють соціальні потреби індивідуумів і спільнот відповідно до належних їм форм існування. Так, у семіотиці розрізняються інтровертивні й екстравертивні будови [11:57]. Перші своєю формою звернені до себе і мають суто функціональне призначення, другі - утілюють ідеологічно насажені символічні змісти. Наприклад, будова Німецького федерального банку має суто функціональне призначення, тоді як архітектурні форми Європейського центрального банку відбивають певну ідеологію [12:21]. Важливим атрибутом європейської економічної ідеології є поняття європейського простору як міжнаціонального простору Європи (Eurora-Raum) і як грошового простору Євросоюзу (Euroraum). Семіотичне втілення обох понять реалізується через поєднання національної символіки країн Євросоюзу та їх спільного економічного символу - грошової одиниці євро - у мові архітектури. Цю графічну символіку репрезентовано також на текстовому рівні, наприклад у різних типах багатомовних паперових і електронних текстів, які обслуговують Європейській центральний банк (ЄЦБ). Іншими компонентами семіотичного збагачення ідеологічного метатексту є аналіз трансформації ідеологічних змістів сучасного багатомовного “архітектурного тексту” [13:40], а також соціокультурний вплив на текстову діяльність полілінгвів. Ю.Кристева вказує на взаємозв'язок між формами презентації метамови мистецтва і принципами побудови текстів - усних і писемних [14:7].

В умовах високого розвитку інформаційних систем у дискурсивному аналізі важливе місце посідає дослідження інформаційно-технічного впливу на граматичну систему мови.

Інформатика - джерело безлічі штучних електронних просторів, у яких відбувається комунікація. Такі простори в сучасному інформаційному суспільстві розглядаються як "інформаційні простори". О.Йарен навіть убачає в інформативних аспектах комунікативних просторів комплексні соціокультурні феномени. Учений розглядає їх також як соціальні фактори, стверджуючи, що "комунікативний простір" є насамперед соціальним середовищем, у якому формуються комунікативні норми та стратегії учасників спільної комунікативної діяльності [15:560]. Ф.Роннебергер додає до цього, що іншою властивістю комунікативного простору є те, що він може виступати як форма існування комунікації, яка впливає на створення інших інформаційних просторів [16:339]. Домінантним типом сучасного комунікативного простору виступає інформаційний простір, відомий сучасному мовцеві як світова мережа Інтернету. Мова і шрифт - найважливіші носії інформації. Тому знання семантики й семіотики багатьох концептів виступає важливою передумовою сучасної комунікації. Від користувачів Інтернету вимагається керування кодами, знаками й значеннями при створенні та інтерпретації комплексних інформаційних структур. Зрозуміло, що вживання мови не обмежується лише інформаційним аспектом, тобто поглядом на комунікативну природу мови лише в контексті транслявання інформаційних змістів чи опанування інформаційних просторів. Суспільно-історичний фон комунікації є досить складним. Кожен простір у соціальному контексті має свої межі, які визначаються складовими різних наук. Безумовно, ці міждисциплінарні дослідження концептуальних уявлень про простір дозволяють визначити й класифікувати мовні та екстралінгвістичні фактори, які впливають на формування сучасних типів комунікативного простору. Дискурс у даному випадку виступає універсальною одиницею операційного аналізу, за допомогою якої можна виявити міжтекстові зв'язки в соціокультурному контексті. Цей напрямок дослідження взаємодії дискурсивних факторів є особливо перспективним з погляду інтердискурсивності. Термін "інтердискурсивність" набув ваги в літературознавстві. В останні роки він активно вживається в мовознавстві. Під інтердискурсивністю розуміються такі комунікативні явища, які актуалізують соціальні контексти, де семантично перетинаються декілька спеціальних дискурсів. Тема інтердискурсивності вважається достатньо новою, хоч імпульс її дослідженню дали ще праці М.Бахтіна про взаємодію текстових систем і культурних кодів. Інтердискурсивність відбиває складний комунікативний процес, що сприяє утворенню текстових структур із багатошаровою тематичною взаємодією панівного дискурсу з іншими. Так, важливим типом сучасного простору в економічному дискурсі виступає простір економічний, який у фаховій літературі репрезентований переважно значенням "ринок". Комунікативний характер економічного простору відбито в орієнтації суб'єктів економічної діяльності на досягнення певної локративної мети, а також на стратегічне керування економічними просторами, зокрема ринками. Розуміння цих та інших просторових категорій економіки значною мірою залежить від інтердискурсивних (неекономічних) факторів впливу. До провідних серед них належать політичний і юридичний дискурси. Важливою просторовою категорією політичного дискурсу виступають "організаційні форми просторів влади" [17:237], наприклад країни, адміністративні одиниці тощо. З другого боку, самі економічні об'єкти, зокрема фінансові простори, виступають важливими факторами політичного впливу. Наприклад, у сучасній політичній риториці активно використовується термін "простір європейської грошової одиниці". Важливою просторовою категорією юридичного дискурсу є термін "правове поле", який також постійне фігурує в економічних законах і міжнародних договорах.

Розгляд міждисциплінарних та інтердискурсивних факторів впливу на важливі мовні категорії простору дає можливість диференційовано досліджувати сучасні дискурси згідно з їх тематичними характеристиками. Аналіз кожного окремого дискурсу у відповідному соціальному контексті завжди дозволяє виокремити домінуючий дискурс. Важливим

завданням лінгвістики є розв'язання питання про те, якими мовними засобами забезпечується тематична спільність сучасних текстів та їх дискурсів, які "приходять" до своїх мовців через потреби суспільних формацій. Значну роль у відповіді на це питання відіграє лінгвістичний та міждисциплінарний аналіз суттєвих категорій мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hopper, P.: Emergent grammar and the a-priori grammar postulate. In D.Tannen (ed.), *Linguistics in Context: Connecting, Observation, and Understanding*. Norwood, NJ: Ablex, 117-134.
2. Gebser, J.: *Der Grammatische Spiegel. Neue Denkformen im sprachlichen Ausdruck*. Verlag Oprecht Zuerich, 1941.
3. BGBI-Gesetz, Art. 11a vom 21. Juni 2002.
4. Apel, K.-O.: *Die Erklären: Verstehen-Kontroverse in transzendentalpragmatischer Sicht*. Frankfurt am Main, 1979.
5. Apel, K.-O.: *Karl-Otto Apel im Interview mit Sic-et-Non, Sic et Non 1997* (Online-Text), <http://www.cogito.de/sicetnon/artikel/> (Download: 19.09.03).
6. Osgood, C., Suci, G., Tannenbaum, P.: *The Measurement of Meaning*. Urbana, University of Illinois Press, 1957.
7. Потебня А.А. *Мысль и язык. Эстетика и поэтика*. Москва: Искусство, 1976.
8. Teckenberg, W.: *Die soziale Wirklichkeit und die Wirklichkeit der Diskurse*. *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*. Jg. 51, S. 197-202.
9. Bourdieu, P.: *Sozialer Raum und symbolische Macht*. In: Ders. (Hg.) – *Rede und Antwort*. Frankfurt, 1992. S. 135-154.
10. Eco, U.: *Einfuehrung in die Semiotik*. Muenchen, 1972.
11. Laswell, H.: *Zeichen, Signale, Symbole*. In: Otto Walter Haseloff (Hrsg.): *Kommunikation (Forschung und Information. Schriftenreihe der RIAS-Funkuniversitaet)*. S.54-62. Berlin, 1969.
12. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* vom 23.08.2002.
13. Nadin, M.: *Von Sprache zu Sprachen - Multimedia und Design*. In *Formdiskurs 2, I/1997*. Wuppertal University Press. S. 40 – 60.
14. Kristeva, J.: *Language – the unknown: An initiation into linguistics*, (transl. by A.M.Menke). New York: Columbia University Press, 1989.
15. Jarren, O.: *Kommunikationsanalyse. Ein Beitrag zur empirischen Kommunikationsforschung?* In: Manfred Bobrowski / Wolfgang R. Langenbuecher (Hg.): *Wege zur Kommunikationsforschung*. Muenchen, 1987.
16. Ronneberger, F.: *Entwicklungsstraenge des Raumverstaendnisses in der Medien-kommunikation*. In: Walter Hoemberg/Michael Schmolke (Hg.): *Zeit, Raum, Kommunikation*. Muenchen, 1992.
17. *Avebarius, H.: Kleines Rechtswoerterbuch*. Boon, 1989.

ПОПОВА Н.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІДІОСТИЛЬ КОРОЛЯ ІСПАНІЇ ХУАНА КАРЛОСА І ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ОБРАЗУ СУЧАСНОЇ ІСПАНІЇ У СВІДОМОСТІ КОЛЕКТИВНОГО АДРЕСАТА

Вибір засобів формування певних образів та ключових концептів тих типів дискурсу, які звернені до колективного адресата зумовлюється як прагматикою дискурсу, його змістом, стратегіями впливу на формування громадської думки, поглядів та переконань, так і індивідуальним стилем адресанта, якому належить основна частина мовленнєвої дії.

Поглибленню теоретичних положень пов'язаних з ідіостилем мовної особистості та дослідженню особливостей дискурсу окремих видатних діячів присвячена значна кількість сучасних лінгвістичних досліджень (роботи Т.Винокура, С.Воркачова, Г.Жуковець, Ю.Караулова, Т.Кочеткової, Є.Падучевої, Т.Радзівської, Р.Розіної, І.Смущинської, А.Ткаченко, О.Фоменко, Д.Хаймса, Н.Хомського, А.Шайкевича, Н.Шмарової та ін.).

Актуальність вивчення особливостей дискурсу окремої особистості зумовлюється інтересом лінгвістів до способів та засобів формування семантико-прагматичного змісту дискурсу, особливо тих його типів, які звернені до широкої аудиторії і де основна частина мовленнєвої дії належить мовцю, який враховуючи фактор колективного адресата може передбачати та певним чином програмувати перлокутивний ефект.

У вивченні лексико-граматичних та композиційних засобів побудови промов визначних особистостей, дискурс яких впливає на формування важливих суспільно-політичних процесів у суспільстві полягає **новизна** даного дослідження.

Ми ставимо за **мету** визначити особливості формування семантико-прагматичного змісту промов короля Іспанії Хуана Карлоса І, дискурс якого, завдяки соціальному статусу та авторитетності мовця, а також завдяки його діяльності та володінню мовною і комунікативною компетенцією формує оцінну інтерпретацію концептуального образу сучасної демократичної Іспанії та місця у ній інституту конституційної монархії у свідомості

громадян Іспанії, що мають різні релігійні, політичні, національні, моральні переконання, але є об'єднаними спільною історією, національно-культурними процесами у країні, фоновими знаннями.

Опозиція індивідуального та колективного, світогляд адресанта та обмеження, що накладаються традиціями, необхідністю, естетичними та літературними нормами знаходить вираження у стилі мовної особистості. Введення поняття „мовна особистість” у сучасну лінгвістичну парадигму спричинило появу такого поняття як „індивідуальний стиль” або „ідіостиль” („ідіолект”), яке походить від грецького *idios* – свій, особливий, власний.

Індивідуальний стиль адресанта кваліфікується як „ідейно-художня, мовностилістична творчість” [1:7], це безпосередній відбір і синтез виражальних засобів. В індивідуальному стилі чітко знаходить своє вираження позиція мовця щодо тих чи інших проблем, вибору виражальних засобів, тобто риси його мовотворчої індивідуальності.

Джерелом розуміння стилю дискурсу, на думку І.В.Смуцинської, є встановлення необхідної відповідності між концепцією характерів (цілі автора, його однодумців, власне сприйняття; погляди аудиторії та необхідність привернути її увагу і прихильність) як змістовною стороною дискурсу, та парадигмою лексичних засобів як стороною формальною [2:38]. У поєднанні з загальним змістовим контекстом дискурсу, така відповідність дозволяє говорити про індивідуальний мовний стиль адресанта.

Таким чином, індивідуальний стиль мовця, на відміну від дискурсу як феномену, що існує поза суб'єктом, це цілеспрямовані стратегії мовленнєвої діяльності адресанта, які зумовлюються його глобальним уявленням про засоби ефективного комунікативного процесу: рівнем сформованості комунікативної компетенції, здатністю аналізувати мовленнєвий потік, ефективно моделювати мовленнєву діяльність, адекватно та актуально обирати мовні одиниці та конструкції.

Ідіостиль складається із співвідношення індивідуального та загального. Його основою є словесний матеріал, що отримує у дискурсі невластиві йому можливості і перетворюється на певний образ, який може включати в себе кілька смислів. Лексична одиниця у дискурсі, набираючи нового змісту, стає елементом ідіостилю. Нові смисли виникають у результаті актуалізації словникових значень. Цей процес передбачає не лише використання смислового потенціалу словникових одиниць, а й виникнення нових змістових прирошувань, детермінованих семантичними зв'язками у синтагматиці, які формуються під впливом ситуації та контексту.

Факторами, що змінюють первинне значення слова є індивідуальний стиль мовця, стилістичні умовності типу дискурсу та вимоги даної епохи до стилю.

Виокремлення елементів ідіостилю висвітлює мовні моделі та засоби, за допомогою яких формуються ключові концепти дискурсу, здійснюється вплив на аудиторію, адже „організація мовних засобів максимально відповідає функції керування поведінкою іншої людини” [3:29].

Поняття індивідуального стилю включає в себе елементи різних рівнів мови, так званих „маркерів ідіостилю”, які мають дуже високу концентрацію в дискурсі однієї людини. До індивідуальних прийомів можуть належати лексичні одиниці – улюблені слова та звороти, які застосовуються мовцем. Також до компонентів ідіостилю можна віднести одиниці стилістичного рівня мови – метафори, порівняння, гіперболи, епітети тощо. У дискурсі комунікант проявляє себе як мовна особистість, а отже, демонструє свою мовну та комунікативну компетенцію, відображаючи свої знання про світ, уявлення, ідеї, концепти, систему цінностей, які можна назвати „одиницями когнітивного рівня” [4:15], що утворюють ідіостиль особистості та посідають вагоме місце у структурі її свідомості.

До засобів формування ідіостилю в іспаномовному дискурсі суспільно-політичної комунікації необхідно також віднести елементи позамовного характеру, такі як зовнішність,

манера одягатися, жестикуляція, кінетика, міміка, поведінка, швидкість та гучність говоріння, тембр, інтонація тощо.

Таким чином, індивідуальний стиль особистості на пряму пов'язаний з рівнем сформованості мовної та комунікативної компетенції мовця. Він характеризується вибором стратегій комунікації, лексико-граматичного оформлення повідомлення, засобів аргументації, вмінням проявити себе у дискурсі як за допомогою мовних, так і позамовних засобів комунікації. На формування ідіостилю значною мірою впливає соціальний статус адресанта, що формує характер його мовленнєвої поведінки, певні навички мовленнєвої діяльності. При аналізі сучасного іспаномовного суспільно-політичного дискурсу, виокремлення елементів ідіостилю мовців допомагає виявити ефективні засоби та сформувати моделі, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований комунікативний вплив на численну аудиторію у цій сфері комунікації.

Невід'ємним компонентом сучасного іспаномовного суспільно-політичного дискурсу є дискурс короля Іспанії Дона Хуана Карлоса. Саме у ньому розвиваються концепти, що сприяють як формуванню суспільно-політичних процесів у країні, так і створенню образу сучасної іспанської монархії, що відображається у таких головних концептуальних полях королівського дискурсу як встановлення і підтримка зв'язку з громадянами; демократизація суспільства, орієнтована на європейські моделі; об'єднання іспанських земель з визнанням права кожного індивіда на самовизначення; відродження національних цінностей усіх націй, що формують населення країни; покращення економічного стану; розвиток співробітництва з міжнародною спільнотою.

Дискурс короля значною мірою уособлює ідіонаціональний варіант сучасного іспаномовного суспільно-політичного дискурсу. Саме в його промовах існуючі в іспанській мові лексичні одиниці на позначення пріоритетних напрямків розвитку країни набувають статусу аксіологем (лексичних одиниць зі значенням оцінки, які виражають універсальні загальнолюдські, соціальні і політичні цінності [5:46]) і стають складовими досліджуваного типу дискурсу.

Так, концептуальне поле *nacionalidad* на сьогоднішній день включає такі ціннісні поняття як *democracia, pluralismo, diversidad, préstamo, mentizaje, aluvión, contagio, asociación libre, integración de los individuos, ciudadanos plenamente libres, comunidad respetuosa con las minorías, comunidad abierta a cualquier hecho diferencial, práctica de las libertades, respeto democrático* (el Rey, 03.07.1995, 27.12.1979, 22.11.1975, 21.08.2003).

Напр.: *La neurótica búsqueda de antiespañoles que alimentó el nacionalismo extinto se liquidó con la práctica de las libertades y el respeto democrático* (el Rey, 03.07.1995).

Пропускаючи суспільно-політичний дискурс через власне сприйняття позамовної дійсності, власне розуміння поняття *nacionalidad*, на відміну від того, яким воно було у попередні історичні етапи розвитку суспільства, Дон Хуан Карлос вводить у дискурс лексеми, що мають негативне забарвлення у свідомості носіїв мови у зв'язку з існуванням на попередньому історичному розвитку країни націоналізму як уніфікації народу або як засобу дезінтеграції країни: *agresividad frente a reales e ilusorios enemigos, agresividad contra cualquier elemento exterior, manipulación clasista del patriotismo, unitarismo* (el Rey, 07.09.1978, 03.07.1995).

Стратегія порівняння минулої та теперішньої концепції *nacionalidad* дає можливість королю не лише створити образ сучасної Іспанії, де дане поняття містить у собі як національну ідентичність, так і різноманітність способів життя, багатство культур та релігій, але і сформувати образ сучасної монархії як вболівальника за кожного окремого індивіда, а не за володіння цілісністю земель.

Напр.: *El presente de la nación lo definen sus ciudadanos, no sus naciones; la historia de la vida, no la teología nacionalista; la convivencia integradora, no la sociedad del campanario. En la*

España de los ciudadanos, son éstos los que, día a día, diseñan la nación que desean para sus descendientes, desde la plena libertad asegurada por la Constitución (el Rey, 03.07.1995).

Лейтмотивом дій монарха, що відображається у його промовах, є поняття *solidaridad*, яке описує шлях розвитку усіх сфер суспільного життя Іспанії. Це поняття стосується також створення образу сучасної монархії, яка намагається зменшити межу між масами та елітою, наблизитися до громадян, зробити Іспанію країною, у якій співіснують найрізноманітніші типи відносин, культур, способів життя. Використовуючи дане поняття як лейтмотив, король перетворює його на ціннісний концепт, який стає засобом досягнення таких прагматичних цілей як переконання аудиторії у необхідності прикладання спільних зусиль для розвитку власної країни, її демократичних засад, економіки та культури.

Напр.: *La solidaridad debe convertirse, hoy más que nunca, en uno de los valores prevalecientes de las modernas democracias europeas* (el Rey, 22.11.2001). *Solidaridad es saber respetar los derechos de la persona humana* (el Rey, 18.11.2000). *Hablar de solidaridad es hablar sobre el eje central de las preocupaciones sociales y personales de nuestro tiempo* (el Rey, 23.02.2000).

Пріоритетні напрямки розвитку країни у дискурсі короля постійно співвідносяться з завданнями, які він ставить перед собою. Це простежується у використанні ціннісних політичних та національних концептів для опису інституту монархії. Наприклад, завданням сучасної монархічної системи Іспанії є: *devolver la soberanía al pueblo español, solidarizar a los españoles, unir a individuos, familias y pueblos, armonizar sus intereses, alentarles en la tarea común de vivir y convivir en la Patria común* (el Rey, 24.12.1978). Таким чином, відбувається моделювання концепту сучасної монархії у свідомості народних мас.

Дискурс короля Іспанії орієнтується на загальнолюдські та національно-специфічні цінності, що втілюються у поняттях *felicidad, prosperidad, vida humana, reto intelectual y moral, tolerancia, paz, responsabilidad, apoyo, conciencia democrática*. Стратегія використання позитивних цінностей дає можливість сформуванню у адресата позитивну оцінку концепту, що розгортається у дискурсі чи того явища, про яке говориться.

Напр.: *Nos plantea a todos un reto intelectual y moral de primera magnitud* (el Rey, 05.03.2002). *...nos encamine por la senda de la paz y la tolerancia* (el Rey, 13.01.2002).

Формування образу нації та ролі монархії у її становленні є неможливим без звертання до суспільно-політичних процесів, що відбуваються у країні. Тому у дискурсі Дона Хуана Карлоса значне місце займають аксіологеми зі значенням розвитку, оновлення суспільства, вирішення його соціальних, економічних, культурних проблем: *la evolución constitucional, estado de derecho, sociedad posindustrial, reformas estructurales, estabilidad monetaria y presupuestaria, cohesión europea, modernización tecnológica, crecimiento económico*.

Напр.: *El texto sienta las bases de un Estado social y democrático de derecho, recogiendo la evolución constitucional...* (el Rey, 17.07.2001).

З метою посилення впливу на аудиторію або надання оцінки певному факту, його опис часто відбувається за допомогою використання аксіологічних одиниць не лише з позитивним значенням, а й з негативним. Таке протиставлення робить дискурс насиченим експресивно та виказує власне ставлення мовця до сказаного, його емоції і переживання.

Напр.: *El autoritarismo, el egoísmo, la intolerancia, la negación del interés ajeno, son males ante los que ninguna sociedad está definitivamente libre* (el Rey, 24.10.2001). *...evitando la peligrosa tentación del ensimismamiento* (el Rey, 15.03.2001).

Дон Хуан Карлос не використовує промісивів, а намагається спонукати до дії аудиторію. Висловлюючи своє переконання у чомусь, він схвалює ту чи іншу діяльність, підштовхуючи цим адресата до її продовження. Важливою причиною вибору такої стратегії є авторитетність короля у сучасному іспаномовному суспільстві, яка не стільки завдячує його титулу, скільки діяльності та переконанням монарха. Сподівання, надії, наміри та почуття

короля передаються дієсловами *esperar, querer, creer, estar seguro de que, suponer, tener el convencimiento*. Будучи засобами дискурсивної модальності, вони вказують на характер особистісного відношення мовця до явищ об'єктивної дійсності і саме так інтерпретуються адресатом, для якого важливим аргументом є авторитетність джерела інформації.

Напр.: *Estoy seguro de que ellos comparten con nosotros la admiración...*(el Rey, 16.11.2001). *A ello estoy seguro que dedicaréis vuestros esfuerzos* (el Rey, 15.06.2001). *Tengo el convencimiento de que las tareas...serán de la mayor relevancia para mantener su contribución esencial al desarrollo* (el Rey, 24.02.2000).

Характерною рисою ідіостилю монарха є новітність у сприйнятті сьогоденної реальності, що втілюється у дискурсі за допомогою прикметника *nuevo*, який має лексичне значення новизни, та використання дієслів у *presente de indicativo, pretérito perfecto compuesto*, що співвідносять події чи їх результативність з теперішнім часом.

Напр.: *Esta nueva realidad ha llevado a asumir una mayor responsabilidad en la lucha internacional contra la pobreza y el subdesarrollo en las sociedades del Tercer Mundo* (el Rey, 12.02.2001). *Los recientes acontecimientos que han conmocionado al mundo son ciertamente el preludeo de una nueva época* (el Rey, 28.03.2001). *...para resolver las dificultades que los tiempos nuevos y los nuevos sistemas de convivencia plantean* (el Rey, 24.12.1978).

Дискурс Дона Хуана Карлоса наповнений оптимізмом, що передається за допомогою прикметників з позитивним конотативним забарвленням, які часто використовуються у найвищому ступені порівняння. Головним завданням передачі оптимістичного настрою у дискурсі є необхідність викликати у реципієнта позитивну оцінку явища чи процесу.

Напр.: *Es para mi especialmente grato darles la bienvenida esta noche a lo que va a ser la clausura de una jornadas de trabajo intensas y, estoy seguro, fructíferas* (el Rey, 15.03.2000). *La perspectiva del siglo XXI es optimista...* (el Rey, 12.09.2000). *... de que gracias a estos trabajos el sistema político más noble que haya inventado el espíritu humano se robustezca y extienda* (el Rey, 12.02.2000).

Підметом речення виступає, переважно, лексична одиниця, що позначає не особу, а національні цінності, цілі, прагнення – те, на чому адресант хоче зосередити увагу аудиторії: *globalización, España, fase de fuerte crecimiento económico, participación, estos valores y principios*. Така безособовість робить дискурс категоричнішим і, водночас, об'єктивнішим. Окрім того, вона репрезентує монарха як людину глобального мислення, яка опікується загальнонаціональними інтересами суспільства.

Напр.: *La inevitable globalización, controvertida a veces, y llena de nuevas incertidumbres, desajustes y tensiones, está siendo también fuente de progresos e innovaciones* (el Rey, 30.11.2001). *España, que hoy se configura como una democracia abierta, pujante y desarrollada, desea participar en este proceso con la fuerza y el entusiasmo* (el Rey, 30.11.2001).

Характерною особливістю ідіостилю монарха є використання звертань як виражальних мовних засобів, що несуть у собі як естетичне, так і прагматичне навантаження. Кількаразове повторення звертань через певні проміжки часу є не лише засобом вираження ввічливого ставлення та засобом актуалізації уваги, але і способом наблизити реципієнта до проблематики дискурсу, змусити його сприйняти його глибше, подолати відстороненість.

Напр.: *Queridos compatriotas* (el Rey, 09.10.2001), *Señoras y Señores* (el Rey, 15.10.2001), *Sras. y Sres. Congresistas* (el Rey, 24.02.2002), *Señor Presidente, Señora Primera Dama* (el Rey, 24.10.2001), *Excmo. y Magnífico Sr. Rector, Señores magistrados* (el Rey, 16.10.2001).

Вираження своєї радості та вдячності від можливості спілкування з аудиторією на початку промови є ефективним засобом зближення з адресатом. Така організація дискурсу дає можливість налаштувати аудиторію на подальше позитивне сприйняття особистості мовця. Окрім того це спосіб подолати межу зверхності королівського сану над широкими народними масами.

Напр.: *La Reina y yo queremos manifestaros nuestra satisfacción por encontrarnos entre vosotros* (el Rey, 24.10.2001).

Muchas gracias, señor Rector, por esta distinción que tanto me honra y que me vincula a partir de ahora con lazos de amistad y afecto a esta Universidad (el Rey, 25.10.2001).

Es un gran honor y una satisfacción personal visitar este Tribunal que constituye del Derecho y de la justicia Internacional (el Rey, 24.10.2001).

Заключна частина королівських промов, за усіма правилами риторики, є найекспресивнішою у емоційному плані. А її особливістю є не посилання на власну особу чи досягнення своїх однодумців, як це роблять політики, а використання безособових конструкцій, посилань на увесь іспанський народ чи на найголовніші концепти промови. Причиною цього є завдання королівського дискурсу – заклик до єдності заради досягнення спільних цілей.

Напр.: *Su grandeza para los años venideros hablará de democracia, de unidad, de desarrollo y de convivencia entre hombres y mujeres que tendrán en la libertad de elegir la garantía suprema de su felicidad y prosperidad* (el Rey, 25.10.2001). *Hay muchos españoles y españolas que hacen que la imagen de España, fuera de nuestras fronteras, sea una imagen de profesionalidad, eficacia* y (el Rey, 24.10.2001).

Таким чином, ідіостиль Дона Хуана Карлоса характеризується використанням мовних одиниць, які моделюють концептуальний простір ментального образу сучасної демократичної Іспанії та місця у ній інституту конституційної монархії. Такими лексемами є одиниці на позначення політичних, національних та загальнолюдських цінностей, позитивно забарвлених у свідомості мовців економічних та демократичних процесів. Індивідуальна своєрідність проявляється у способах семантико-прагматичного та естетичного відтворення виражальних мовних засобів, найпоширенішими з яких є формування відповідних концептів за допомогою аксіологічних одиниць, вираження власної точки зору через використання дієслів з відповідною семантикою, наголошення на ключових концептах дискурсу в кінці промови у реченнях, де вони є головними членами, використання багаторазового звертання як засобу актуалізації уваги та як способу змусити реципієнта сприймати сказане близько до серця, як те, що явно і безпосередньо стосується саме його. Основними рисами ідіостилу короля Іспанії Хуана Карлоса I слід вважати оптимістичність, категоричність, підкреслення адресованості, повторення звертання як елемента структурування дискурсу, що має прагматичне навантаження. Усі ці характеристики відіграють чималу роль у розвитку суспільно-політичного дискурсу, який завдяки монарху Іспанії перейшов від авторитарної до демократичної форми, що яскраво відображається у тих характеристиках і оцінках, які отримує сучасний концептуальний образ країни у дискурсі короля.

Подальші дослідження з даної проблематики варто зосередити на аналізі розвитку королівського дискурсу від авторитарного до демократичного типу, екстралінгвістичних факторах та мовних структурах, що дали можливість монарху отримати підтримку свого народу та відновити авторитет королівської родини у іспаномовному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щербачук Л.Ф. Загальномовна та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара) // Автореф... канд. філол. наук: 10.02.01. – Дніпропетровськ: ДДУ. – 2000.
2. Смуциньська І.В. Індивідуальний стиль письменника та проблеми семантичного перетворення слів у його мовній системі // Вісник КНУ. Іноземна філологія. – Вип. 30. – К.: КНУ. – 2000. – С. 38-41.
3. Ейгер Г.В., Рапопорт И.А. Язык и личность. – Харьков: ХГУ. – 1991.
4. Кочеткова Т.В. Языковая личность в лекционном контексте. – Саратов: Из-во Саратовского ун-та. – 1998.
5. Жуковець Г.Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії // Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К.: КНУ. – 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <http://www.casareal.es> Промови представників королівської родини Іспанії 2000-2002 рр. 2. Las palabras del Rey: 1976-1995 // Cortazar F. G. – Barcelona: Ediciones B, S.A. – 1996.

ТЕРЕХОВА Д.І.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ АСТРОНІМУ УКРАЇНЦЯМИ ТА РОСІЯНАМИ

Об'єктом психолінгвістичних досліджень останнього десятиліття стає образ світу, який існує у свідомості носіїв певної культури. Ми поділяємо думку Н.В.Уфимцевої, що образ світу – це універсальний механізм адаптації етносу до оточуючого світу, тому що він задає ту систему координат, у якій буде діяти представник певної етнічної культури.

У процесі розвитку етносу образ світу може змінюватися, але незмінними залишаються структуроутворюючі елементи етнічного несвідомого – етнічні константи, що належать колективному несвідомому [1: 6].

На думку О.О.Леонтьєва, саме в єдності й одночасно діалектичному протиріччі “когнітивного” і “комунікативного” аспектів значення реалізується антологія мови як єдності двох модусів його існування, які не збігаються, - як засоби спілкування та як засоби узагальнення, тобто побудови “образа світу”. Мовне, вербальне значення – це лише один із феноменологічних проявів єдиної категорії значення. У такому випадку мова виступає перш за все як система інваріантних значень, спільних для певного етносу (або взагалі одного соціуму) [2: 151].

Сучасні психологи під образом світу розуміють відбиття в психіці людини світу речей, опосередковане предметними значеннями та відповідними когнітивними схемами, а також яке піддається свідомій рефлексії.

Світ репрезентується окремій людині крізь систему предметних значень, які начебто накладені на сприйняття цього світу. Людина не “номінує” чуттєві образи предметів – предметні значення суть компонентів цих образів, те, що їх цементує для людини, те, що робить можливим саме існування цих образів.

Образ світу є багатовимірним, як є багатовимірним і самий світ [3: 268-269].

Образ світу тісно пов'язаний з мовною свідомістю людини і є об'єктом вивчення багатьох психолінгвістів сьогодення. Частина з них звернулася до вивчення образу людини в мовній свідомості носіїв певної мови (Акімова, 1997; Апресян, 1995; Богуславский, 1995; Гайнетдинова, 1997; Дмитрюк, 1997; Иванова, 1995; Казакова, 1994; Лавров, 1984; Розина, 1991; Сорокин, 1994; Уфимцева, 1993, 1996, 1998, 2000 тощо). Кожен дослідник розглядає людину під власним кутом зору, використовуючи різноманітні методики.

Наше дослідження спрямовано на вивчення образу людини, а саме її внутрішнього світу, у мовній свідомості носіїв східнослов'янських мов. Ще В.фон Гумбольдт зазначав, що індивідуальність людини є аналогічною індивідуальності мови завдяки тому, що джерело впливу на них одне й те саме. Саме тому ретельне вивчення мови повинно включати в себе все, що історія та філософія пов'язують із внутрішнім світом людини.

Отже, матеріалом дослідження є асоціації на групу слів, пов'язану із внутрішнім світом людини (подана українською, російською та білоруською мовами), одержані при проведенні вільного асоціативного експерименту в Україні, в Росії та в Білорусії в 1999-2000 роках. Загальна кількість реципієнтів – 300 (по 100 представників кожного народу).

У цій статті подано зіставлення асоціативних полів слова-стимулу *ЗІРКА / ЗВЕЗДА* в українській та російській мовах з метою виявлення загальних та специфічних рис асоціювання в носіїв зазначених мов.

На подане слово було наведено таку кількість асоціатів: у групі реципієнтів-українців (У) – 42, у групі реципієнтів-росіян (Р) – 37.

Зіставимо найчастотніші реакції на цей стимул:

(У) <i>ЗІРКА</i>	(Р) <i>ЗВЕЗДА</i>
<i>небо (21)</i>	<i>небо (18)</i>
<i>світло (7)</i>	<i>Солнце (11)</i>
<i>Сонце (4)</i>	<i>ночь(6)</i>
<i>яскрава (4)</i>	<i>Луна (5)</i>
<i>планета (3)</i>	<i>свет (5)</i>
<i>космос (3)</i>	<i>планета (3)</i>
<i>ніч (3)</i>	<i>космос (3)</i>
<i>полярна (3)</i>	<i>счастье (3)</i>
	<i>символ (3)</i>

Найчастотнішими реакціями асоціативних полів української та російської мов є асоціації *небо (21) / небо (18)*, що трохи відрізняються частотністю. При порівнянні ядер асоціативних полів *ЗІРКА / ЗВЕЗДА* (перших за частотністю п'яти реакцій) бачимо збіг також наступних асоціатів:

(У) <i>світло (7)</i>	(Р) <i>свет (5)</i>
<i>Сонце (4)</i>	<i>Солнце (11)</i>
<i>планета (3)</i>	<i>планета (3)</i>
<i>космос (3)</i>	<i>космос (3)</i>
<i>ніч (3)</i>	<i>ночь (6)</i>

Таким чином, в асоціативних полях української та російської мов збігається шість асоціатів ядра з певними розбіжностями в частотності, які свідчать про ступінь актуальності цих понять для представників даних народів та розбіжності в процесі асоціювання.

Окрім ідентичних асоціатів, до ядер асоціативних полів поданих слів належать і відмінні:

(У) <i>яскрава (3)</i>	(Р) <i>Луна (5)</i>
<i>полярна (3)</i>	<i>счастье (3)</i>
	<i>символ (3)</i>

Саме вони є виявом специфіки сприйняття слова *ЗІРКА / ЗВЕЗДА* українцями та росіянами.

Завжди цікаво порівняти результати експерименту з даними асоціативних словників. Але в “Словнику асоціативних норм української мови” Н.П.Бутенко [4] не подано слова *ЗІРКА* серед розглянутих слів-стимулів.

“Русский ассоциативный словарь” [5: 64-65] подає стимул *ЗВЕЗДЫ*, реакції на який відрізняються певною мірою вже тому, що слово-стимул представлено в іншій граматичній формі, у множині. Отже, асоціації на слово *ЗВЕЗДЫ*: *яркие (8)*; *на небе, небо (7)*; *падают (6)*; *в небе, ночь (5)*; *говорят, мерцают, эстрады (4)*; *горят, далеко, планеты, светят (3)*; *далекие, космос, красиво, ночью, сияют, солнце, холодные (2)*; *астронавт, бездна, бездна (черная), белые на небе, бесконечность, видны, голубое, гореть, дискотек, кремлевские, кружатся, луна, милой Родины (Дунаев), много, на погонах, Наташа Гулькина, не светят, неба, небо и мечты, недостижимые, неподвластны, огни, падают с неба, погасли, поют, прекрасные, пылают, с неба хватать, сверкают, светятся, сиять, слов, спорта, тают над Москвой, телевизор, туча, упав, хватать с неба, холодно, ясные*. Як бачимо, найчастотнішою асоціацією є характеристика якості зірок - *яркие (8)*. На другому місці й далі

– асоціації, пов'язані з небом: *на небе, небо (7); в небе, ночь (5); неба* тощо. Велика кількість реакцій характеризує космос, різноманітні астрономічні об'єкти, наприклад: *планеты (3), космос (2), солнце (2), астронавт, бездна, луна* і подібні. Серед характеристик зірок знаходимо такі: *далекие, холодные (2); белые на небе, недосягаемые, прекрасные, ясные* тощо. Спостерігаємо також певну кількість реакцій на слово *ЗВЕЗДЫ*, вжитому в переносному значенні, які стосуються певної професії, роду діяльності людини: *эстрады (4), дискотек, на погонах, спорта*. Такі асоціації, як *кремлевские, милой Родины (Дунаев), тают над Москвой*, є проявом сформованих у носіїв мови стереотипів суспільно-політичного життя, а також вказують на специфічність асоціювання росіян.

Отже, при порівнянні даних експерименту, проведеного серед реципієнтів-росіян, та даних, що подає “Русский ассоциативный словарь” [5], спостерігаємо в основному збіг найголовніших напрямів процесу асоціювання на симули *ЗВЕЗДА* і *ЗВЕЗДЫ*, а саме: небо; космос та астрономічні об'єкти; характеристики зірок; при сприйнятті стимулу в переносному значенні – професія, рід діяльності людини. Указуючи на відмінність, зауважимо, що слово-стимул *ЗВЕЗДА* має значно більшу кількість асоціатив-астрономічних об'єктів, а також пов'язується реципієнтами з певними почуттями, народними звичаями і традиціями.

Подальший аналіз асоціативних полів проведено за допомогою запропонованого А.М.Новіковою “семантичного гештальту” [6:227-231] – структури, яка відтворює для певної культури модель референта, що відповідає стимулу. Структуру гештальту побудовано на причетності кожної реакції до певної стереотипної властивості певного референта в даній мові. Концепцію “семантичного гештальту” в структурі асоціативного поля створив Ю.М.Караулов [7]. Ця концепція відповідає системно-рівневному опису мови і розглядає асоціативне поле як з лінгвістичних, так і з когнітивних позицій.

Таким чином, у семантичному гештальті “ЗІРКА / ЗВЕЗДА” визначено наступні типи:

1. Небо:

(У) 1 асоціат, 21 реакція <i>небо</i> (в небі)(21)	(Р) 2 асоціата, 19 реакцій <i>небо</i> (в небе, на небе)(18) <i>небосвод</i>
---	--

2. Астрономічні об'єкти:

(У) 13 асоціатів, 26 реакцій <i>Солнце (4)</i> <i>планета (3)</i> <i>космос (3)</i> <i>полярна (3)</i> <i>небесне світило (2)</i> <i>Місяць (2)</i> <i>сузір'я (2)</i> <i>світило</i> <i>Всесвіт</i> <i>метеорит</i> <i>галактика</i> <i>сонечко</i> <i>Луна (рус.)</i>	(Р) 12 асоціатів, 31 реакція <i>Солнце (11)</i> <i>Луна (5)</i> <i>планета (3)</i> <i>космос (3)</i> <i>Сириус (2)</i> <i>світило</i> <i>Альтаир</i> <i>созвездие</i> <i>Вселенная</i> <i>Юпитер</i> <i>Орион</i> <i>“по имени Солнце”</i>
---	---

3. Природні явища, характеристики зірки, просторові характеристики її місцезнаходження:

(У) 14 асоціатів,	(Р) 10 асоціатів,
-------------------	-------------------

27 реакцій	23 реакції
<i>світло (7)</i>	<i>ночь (6)</i>
<i>яскрава (4)</i>	<i>свет (5)</i>
<i>ніч (3)</i>	<i>луч (2)</i>
<i>маленька (2)</i>	<i>блеск (2)</i>
<i>далечінь (2)</i>	<i>огонь (2)</i>
<i>сяє</i>	<i>сияние (2)</i>
<i>велика</i>	<i>упала</i>
<i>спалах</i>	<i>светит</i>
<i>далеко</i>	<i>черная</i>
<i>відстань</i>	<i>здесь</i>
<i>сяйво</i>	
<i>далека</i>	
<i>холодна</i>	
<i>далеч</i>	

4. Почуття, пов'язані із зіркою:

(У) 4 асоціата, 4 реакції	(Р) 4 асоціата, 8 реакцій
<i>надія</i>	<i>счастье (3)</i>
<i>яскрава надія</i>	<i>пленительного счастья (2)</i>
<i>щастя</i>	<i>желание (2)</i>
<i>мрія</i>	<i>надежда</i>

5. Народні звичаї, обряди, традиції:

(У) 4 асоціата, 4 реакції	(Р) 3 асоціата, 6 реакцій
<i>подарунок</i>	<i>символ (3)</i>
<i>дорога</i>	<i>елка (2)</i>
<i>знак</i>	<i>медаль</i>
<i>таємниця</i>	

6. Персоналії, особи, зірки естради:

(У) 4 асоціата, 4 реакції	(Р) 2 асоціата, 2 реакції
<i>Тамара</i>	<i>Света</i>
<i>співачка</i>	<i>Stella</i>
<i>співак</i>	
<i>дівчина</i>	

7. Речі, предмети, форма предметів:

(У) 1 асоціат, 1 реакція	(Р) 2 асоціата, 2 реакції
<i>айстра</i>	<i>пятиконечная</i>
	<i>треугольник</i>

Наочно видно, що усі виділені типи гештальту присутні в асоціативних полях української та російської мов. Це є свідченням універсальності людського мислення, наявності переважної більшості загальних рис процесу асоціювання в представників даних народів.

Разом із тим, слід зазначити різну наповненість деяких типів гештальту. Так, наприклад, спостерігаємо переважну кількість реакцій реципієнтів-росіян у типі “Астрономічні об’єкти”, хоча кількість асоціатів майже однакова (12 і 13). Росіяни пов’язують

слово *ЗВЕЗДА* здебільшого з назвами конкретних зірок: *Солнце, Сириус, Альтаир, Юпитер, Орион*, а українці з більш узагальненими поняттями. Інший тип гешталту – “Природні явища, характеристики зірки, просторові характеристики її місцезнаходження” – більш повно представлений в українській мові наявністю й асоціатив, і реакцій. *ЗІРКА* асоціюється в реципієнтів-українців насамперед з просторовими характеристиками та місцезнаходженням: *далечинь, далеч, далеко, відстань, далека*, а в росіян – з характеристиками та властивостями об’єкту: *свет, луч, блеск, огонь, сияние, светит*. Тип “Персоналії, особи, зірки естради” тільки в українській мові представлені асоціаціями *співачка, співак*, що не виявилось в межах експерименту в реципієнтів-росіян. У типі “Народні звичаї, обряди, традиції” відбито зв’язок даного стимулу з подарунками, певним знаком, таємницею в українців та зі святом Нового року, символом, нагородою в росіян. Саме ці розбіжності вказують на домінанту певних понять у представників даних народів, на напрям і особливості процесу асоціювання при сприйнятті слова.

Тип гешталту, зберігаючи сталість у межах однієї структури, має універсальні характеристики, міжкультурна тотожність яких дозволяє проводити зіставлення й виявляти національні особливості семантичного гешталту. На основі семантичного гешталту можна будувати класифікацію асоціацій, яка буде базуватися на певній сукупності лінгвістичних, когнітивних та психологічних принципів [8: 230]. Мабудь, саме такий вид класифікації найбільш повно зможе відобразити складність і різноманітність асоціацій.

Таким чином, семантичний гешталт допомагає структурувати асоціативні поля, є ефективним при виявленні універсальної частини типів гешталту та його національно-специфічних рис.

У подальшому дослідженні будуть проаналізовані асоціативні поля виучуваних слів-стимулів для з’ясування загальної картини специфіки процесу асоціювання носіїв близькоспоріднених мов, а також з метою побудови нової, найбільш повної класифікації асоціацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уфимцева Н.В. Языковое сознание и образ мира славян // Языковое сознание и образ мира. М.: Ин-т языкознания РАН, 2000. – С. 207-219.
2. Леонтьев А.А. Психолінгвістика // Тенденции развития психологической науки. – М.: Наука, 1989. – С. 144-154.
3. Леонтьев А.Н. Образ мира // Избранные психологические произведения. В 2-х т. – М., 1983. – Т. 2. – С.251-261.
4. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів: Вища школа, 1979.
5. Русский ассоциативный словарь Книга 3. Часть 2. / Ю.Н.Караулов, Ю.А.Сорокин, Е.Ф.Тарасов, Н.В.Уфимцева, Г.А.Черкасова. – М.: «ИРЯ РАН», 1996.
6. Новикова А.М. “Семантический гешталт” в структуре ассоциативного поля. – М., 1998. – Деп. в ИНИОН РАН, №53741.
7. Караулов Ю.Н. Ассоциативный анализ: новый подход к интерпретации художественного текста // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ, Братислава. М.,1999. – С. 151-186.
8. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. – Харьков; Изд. группа «РА - Каравелла», 2001.

ТРИФОНОВА О.Е.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАД „ТЕКСТУ В ТЕКСТІ” АБО ЩЕ РАЗ ПРО ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ

В контексті нагромадження, переосмислення та синтезу слів, значень та понять, сучасна наука перекладу переживає один із, так би мовити, рубіжних періодів свого розвитку. В царині постмодернізму, розвитку сучасних комп’ютерних та інформаційних технологій, а також „суспільстві під лаштованого під споживача [1]” транслятологія переживає часи „перевинайдення” та відповіді на питання смислу професії перекладача – людини.

Українські вчені-філологи здійснили „солідні напрацювання в цій галузі за більш ніж піввіковий інтенсивний її розвиток [2]”, але теорія ще ніколи не обходилася без практики, яка може як підтвердити, так і спростувати здобутий доробок світової науки. Мовний потенціал є надзвичайно місткий та різноплановий, що його однозначно охарактеризувати чи класифікувати, а, значить, і застосувати неможливо. Так, відомі філологи-перекладачі користувалися класичною схемою поділу мовних анналів на такі розділи як фонетика, морфологія, граматики, лексика, стилістика, фразеологія, прагматика. Переклад має усі ці особливості врахувати, що вимагає від перекладача як його суб'єкта неабиякої гнучкості та варіативності, щоб не потрапити у пастку крайнощів або перекладати літерально або вільно. Перекладач перш за все повинен бути вдумливим інтерпретатором: перш за все – досягти золотієї середини і об'єктивно відображати вихідний матеріал, не спотворюючи його стиль, і до того ж вірно спрогнозувати його прагматичний ефект [3:32].

Саме в руслі надзвичайно потужного розвитку сучасних інформаційних технологій, з'явився так званий *інтертекст* – присутність в одному тексті кількох текстів, що виявляються на рівні фрази, уривку, або цілого тексту у формі прямих і непрямих цитат та алюзій. За стилістичною характеристикою вони наближаються до стилістичних фігур – носіїв асоціативної конотації [4:63]. Під *інтертекстуальністю* ІТ розуміють особливу якість постмодерністського менталітету, відчуття полоненого культури, якою зараз є сучасна людина.

Незважаючи на той факт, що різноманітні прояви інтертекстуальності відомі ще з сивої давнини, поява відповідних терміна та теорії саме до останньої третини 20 сторіччя є досить невинуватим. Зросла доступність творів мистецтва масової комунікації та розповсюдження масової культури, що, в свою чергу, призвели до семіотизації нашого життя, а також до відчуття того, що, як висловився польський парадоксалист Станіслав Єжи Лец: „Говорили вже про все. На щастя, не про все ще подумали” [5].

Подібно до того, як семіотика – наука про загальні властивості знакових систем – формувалась шляхом поширення на них результатів дослідження природної мови, теорія інтертекстуальності складалася здебільшого в ході вивчення інтертекстуальним зв'язків в художній літературі. Однак, насправді сфери її існування – набагато ширші. По-перше, вона притаманна усім словесним жанрам, а не лише витонченій словесності. По-друге, інтертекстуальність має місце не тільки в текстах у вузькому значенні, тобто, словесних (вербальних), але і в текстах, побудованих не мовними засобами. Можна говорити про візуальну („Кримінальне читиво”) та звукову інтертекстуальність (тексти, орієнтовані на інші органи почуттів, зустрічаються доволі рідко, але, аж ніяк не рідко можна натрапити на музичні, образотворчі, сюжетні, балетні та інші цитати та алюзії тощо.

Корні поняття інтертекстуальності сягають часів появи ідеї діалогізму М.Бахтіна. у 1924 році вчений писав, що художник в процесі творіння знаходиться у постійному діалозі з попередньою та сучасною літературою. Цю ідею підхопила Ю.Крістева, сподвижниця Р.Барта, яка назвала інтертекстуальністю „діалог між текстами”. На рівні художньої практики можна виявити множину конкретних проявів інтертекстуальності. Наприклад, соприсутність в одному творі двох або більше текстів (цитата, алюзія, навіть плагіат); паратекстуальність, тобто взаємозв'язок твору з його заголовком, передмовою, післямовою, епіграфом; пародіювання, жанрова традиція, що її автор реалізує в тексті.

Інтертекстуальні посилання в будь-якому виді тексту здатні виконувати різноманітні функції за класичною моделлю Р.Якобсона 1960 року. Експресивна функція інтертексту проявляється тією мірою, у якій автор тексту за допомогою інтертекстуальним посилань доносить до читача свої культурно-семіотичні орієнтири, а в ряді випадків, і про його прагматичні установки, на основі яких здійснюється посилання тощо. Підбір цитат, характер алюзій – є значною мірою неабияким елементом авторського самовиразу.

Точне вказання, розпізнавання інтертексту, а також його елементів є досить складною проблемою. Ще складніше перекладачеві відтворити ці асоціативні зв'язки в тексті перекладу. На думку В.Коптілова, недоліком цього явища є його „розпливчастість, яка виявляється, коли ми залишаємо теоретичні верховини й переходимо до практичного застосування його. Тут виявляється, що виявити в тексті згадані лише різновиди інтертекстуальності спроможний лише читач-ерудит” [6:54] . Тому пильність та достатнє фонове знання за тексту – запорука успіху фахівця, оскільки йдеться про передачу як відомих в культурному ареалі фрагментів тексту, так і невідомих (що потребує додаткових знань та умінь). Основними труднощами інтерпретації тексту через інтертекст полягає в тому, що попередні тексти потребують коментар, що містить інформацію про ті прояви інтертексту, що їх використовує автор „вторинного тексту”: сюжет, колізії, ситуації, герої, художні деталі, конкретні цитати тощо. Коментарі можуть бути самостійними та йти попереду у зносках до тексту та в розгорнутих завданнях. Розгорнуте завдання складає з інформативної частини, що носить навчальний характер та готує читача до відповіді на питання, і власне, до самого питання.

Інтертекстуальність, або діалог чи взаємодія між текстами можна виявити як в межах художнього, публіцистичного твору, так і в ораторському виступі, рекламному тексті, вивісці, назві газетної статті чи туристичного буклету. Вона, ніби уривки культурних кодів, риторичних структур, фрагментів соціальних ідіом, приховує в собі певну небезпеку, кидає виклик перекладачу-професіоналу, бо розмиває саме поняття тексту як індивідуально неповторну, унікальну одиницю, вносячи безодню, втрату центру сюжету, хаос.

Поняття інтертекстуальності, будучи аж ніяк не інновацією впродовж віків, набуло, так би мовити, якостей комерціалізації останнім часом; і як вважає автор електронного форуму „CNWB” Марк Стюарт: „інтертекстуальність є ніщо інше, як маркетинговий інструмент, спосіб просування товарів у незайняті ніші читацької аудиторії переконуючи, що вона – чудовий прийом постмодернізму” [7]. Рекламодавці, вмівши використовувати прийоми інтертекстуальності, часто доходять до таких абсурдів, що посилаються на високі витвори мистецтва, для того, щоб збути продукцію, яка неуспішно продається: «Храм Спаса на ро-V: шампунь» [8:198]. В.Пелевін присвятив мистецтву складання „влучного” рекламного ролику свій роман „Покоління П”. У вирі Інтернету, можна постійно натрапляти на всілякі інтертекстуальні орієнтири: баннери, назви веб-сайтів, статей, форумів; та й саме світове павутиння - суцільний інтертекст, що спершу був породжений так званим гіпертекстом – множиною текстів, сукупністю документів, особливістю яких є не ієрархічна організація, а встановлення зв'язків – гіперлинків (гіперпосилань), які, шляхом натискання, ведуть читача як у закритій книзі до усе нових сторінок цієї сукупності. Швидкість передачі інформації у цьому „линковому” просторі дозволяє читачеві миттєво реалізувати потрібну відсилку.

Стосунки тексту та інтертексту є двохсторонні, тобто не лише сам текст можна інтерпретувати за допомогою інтертексту, а й навпаки – інтертекст нерідко є насиченим новими смислами в результаті його включенні до „вторинного” тексту[9].

В сучасному мистецтві інтертекстуальність є свідомою установкою автора - художника; відбувається стирання меж творчого акту та рефлексії про нього, написання та читання. Так, багато творів будуються як процес читання уже створених раніше, як обігрування чужих образів, сюжетів і т.д., інакше кажучи, автор ніби живе у другій реальності, в тексті культури, в просторі того, хто означає, а не означуваного. Не випадково й саму теорію інтертексту супроводжує поняття гри, що є майже синонімом вільної творчості. Як вважає В.Воєводська, перекладач як перший з майбутніх читачів іншомовної спільноти є головним аналітиком і відтворювачем між текстових зв'язків. У досвідченого перекладача простір аналізу співпадає з інтертекстуальним простором твору. Його інтерпретація залежить, по-перше, від інтертекстуальної компетенції, від вміння відчутти присутність в

тексті іншого тексту, визначити інтертекст та експліцитні інтертекстуальні зв'язки, по-друге, від того, наскільки важливими він вважає різні маркери ІТ, наявні в тексті.

Алюзії та цитати, як основні позначки інтертекстуальності є найпоширенішими. Алюзія, що може виступати як ремінісценція, з'являється як запозичення деякого елемента з іншого тексту, яке служить посиланням до тексту - джерела, воно є знаком ситуації і функціонує як засіб ототожнення певних фіксованих характеристик. Звідси, алюзія, є інтертекстом, елементом існуючого тексту, що включається в створюваний текст. В той же час інтертекстуальність, в першу чергу, пояснює саму можливість взаємного проникнення текстів, факт існування їх в об'єднаному просторі у вигляді єдиного тексту, яким є вся людська культура. Щоб зрозуміти і вірно відтворити в перекладі авторську алюзію, перекладач повинен володіти різномірним фоном знанням, зазначає І.Трищенко [10:470]. Цитата ж, вживається для підкріплення викладеної думки авторитетним висловлюванням, як точнішого за змістом формулювання; для критики цитованої думки; в якості ілюстрації – як цінний фактичний матеріал. Цитати коливаються між літературними запозиченнями та адаптаціями, що можуть бути просто не поміченими, якщо точно не вказати звідки вони [11:531]. В силу деяких обставин, цитати служать коментарем, поясненням, засобом спілкування. Відомі деякі рекомендації щодо відтворення цитат: звертатися до перекладів цитованого автора, якщо ж перекладу не існує – перекладати цитату самостійно [12]. Інтертекст, як і метафора і метонімія не знають меж якоїсь однієї мови (пор. гру слів на прямих та зворотніх перекладах у В.Набокова), якогось одного способу та засобу художнього вираження як власне всередині мови.

З авторської точки зору, інтертекстуальність – це (на додаток до встановленню стосунків з читачем) також спосіб породження власного тексту та затвердження через вибудовування складної системи стосунків з текстами інших авторів. Це можуть бути відношення ідентифікації, протиставлення чи маскуванню. Формальні показники інтертекстуальним зв'язків самі можуть входити до складу тропів та стилістичних фігур. У порівняннях та метафорах частіше всього виступають власні назви, що слугують концентрованим „згустком” сюжету тексту, що входить в літературну історію. Ліричний герой чи ототожнюється із біблейським (класичним) прототипом, як у прикладі із Рут у романі Дж. Вінтерсон „*Oranges Are Not the Only Fruit* [13]” чи Калібаном із Шекспірівської „Бурі” у іншому романі письменниці „*Тайнопис плоти* [14]”.

Стає очевидним той факт, що інтертекстуальна активність мобілізується саме тоді, коли перекладач не в змозі розгадати мовну та дискурсивну аномалію тільки на рівні системи метафоричних та метонімічних переносів мови, а також просто на рівні орфографічних, узгоджувальних, пунктуаційних правил та словотворчих мовних моделей. В цьому випадку і відбувається „вибух лінеарності” (Л.Женні [15]) тексту: перекладач намагається знайти джерело семантичного перебудування даного мовного висловлювання, що „видається з правил” не в мовній системі, а в сфері „індивідуально створеного смислу”, вже відлитого у форму претексту. Марковані інтертекстуальні зв'язки можуть проявлятися на різноманітних рівнях, у тому числі й на рівні композиції (роман Дж.Вінтерсон “*The. Powerbook* [16]”, що побудований на імітації послідовного процесу роботи комп'ютера), загальної системи побудови тексту та характеру комунікативного акту. За умов такої перебудови тексту, як перекладу, так і наслідування, постає питання про збереження чи незбереження комунікативної заданості тексту-джерела (Т1) та отриманого тексту (Т2), збереженні використаних задля цього мовних засобів [17]. Коротченко Н.В розглядає проблеми відтворення інтертекстуальних маркерів в рамках поділу на внутрішню та зовнішню інтертекстуальність [18]. З точки зору зовнішньої інтертекстуальності, текст являє собою незначну низку зовнішнього мовленнєвого оформлення. Щодо внутрішнього його оздоблення, то авторка зазначає, що „зазвичай одиниці екстралінгвістичної інформації

присутні у вигляді реалій. М.Венгрєнівська у своїй статті „Чи потрібно перекладати рекламу? [19:114]” детально аналізує деякі переклади рекламних текстів та рекомендує можливі варіанти збереження реалій а також апелятивної функції інтертекстуального оригіналу в цьому комерційному контексті:

La montre que l'on montre: Seiko

Годинник, на який звертають увагу: “Сейко”.

На перекладі реалій детально зупинявся О.Федоров [20].

Висновки:

- інтертекстуальність включає в себе не лише „діалог між текстами [21]”, але й зв'язок тексту з усім культурним досвідом людства, і, зокрема, з культурною традицією, що склалася на момент створення певного тексту;
- інтертекстуальність грає вирішальну роль як у зовнішній, так і у внутрішній організації тексту; тобто визначає форму і зміст (сміслову структуру) тексту;
- смислові інтертекстуальні вставки оформлені у вигляді алюзій, цитат, ремінісценцій, плагіату а також реалій.
- переклад інтертекстів становить значні труднощі для перекладача, оскільки вимагає значних знань затексту, умінь використовувати перекладацькі відповідники маркерів інтертекстуальності в тексті, а також вірно тлумачити експліцитні та імпліцитні компоненти культури для передачі „тексту в тексті”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Kincinaitis* Virginijus Interpretacijos. Postmodernizmas, vizualine kultura, daile. Siauldai: “Saulės delta”, 2001. 2. Бархударов Л.С. Язык и перевод.- М., 1975; Комиссаров В.Н. Теория перевода.- М., 1990; Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М., 1974; Федоров А.В. Основы общей теории перевода: лингвистические проблемы. – М., 1983, Чердиченко О.І, Коваль Я.Г. Теорія і практика перекладу. – К., 1995, Швейцар А.Д. Теория перевода. – Nida E. Toward a Science of Translating. - L.; N.-Y., 1993; Карабан В.І. Translation from Ukrainian into English. – Vinnitsa., 2003. 3. Васильєва Н.В. Що несла бабусі Червона Шапочка або прагматична адаптація перекладу.- К., Вісник №34-36, 2003; 4. Воеводська В.С. Інтертекстуальність і переклад.- К, 2001. 5. Леу С. Е.Непричесанные мысли / СПб.: Академический проект, 1999. 6. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К., 2002. 7. <http://cnwb.typad.com/cnwb/2003/05/intertextuality.html>. 8. Пелевін В. Generation «П» Рассказы. – М.,2002. 9. Яценко І.І. Інтертекст как средство интерпретации художественного текста (На материале рассказа В.Пелевина «Ника»). – М., 2001. 10. Трищенко І.В. Особливості вживання алюзій в творах А.Крісті. - К, 2001. 11. Weisgerber, J. The Use of Quotations in Recent Literature. CL.22, 1970. 12. Чердиченко О.І., Коваль Я.Г. Теорія і практика перекладу. Французька мова.- К,1995. 13. Winterson Jeanette, Oranges Are Not the Only Fruit, - London, 1985. 14. Winterson, Jeanette, Written on the Body. – N.Y., 1992. 15. Jenny L. La stratégie de la forme // Poétique. – 1976, № 27. 16. Winterson, Jeanette The Powerbook. – London, 2000. 17. Смирєнський Б.Б. Поэзия интертекста и глубина гипертекста. – М, 1999. 18. Коротченко Н.В. Інтертекстуальність комедії Шекспіра „Мера за меру”. – Тюмень, 2002. 19. Венгрєнівська М.А. Чижик Г.Л. Чи потрібно перекладати рекламу.- К, 1993. 20. Федоров А.В. Основы общей теории перевода: лингвистические проблемы. – М., 1983. 21. Kristeva J. Bachtine, le mot, le dialogue et le roman // Critique, 1967, № 23

ХАРЧЕНКО О.В.

Київський Міжнародний Університет

СПОНТАННИЙ ДИСКУРС АНГЛОМОВНИХ ПІДЛІТКІВ

Метою даної статті є дослідження головних компонентів спонтанного дискурсу американських та британських підлітків, а саме мотиви, інтенції, комунікативні стратегії, лексико-синтаксичні, стилістичні, прагматичні та невербальні маркери їх дискурсу.

Предметом дослідження є ряд діалогів сучасної молоді США та Великобританії які взяті із сучасних англомовних фільмів.

У сучасній лінгвістиці дискурс визначається по різному, та досить поширеним є визначення дискурсу як тексту, що постає перед думкою інтерпретатора [1:116]. Сучасні лінгвісти виділяють різні види дискурсу: політичний, рекламний, юридичний, академічний побутовий, виробничий та інші [2:143]. За типом відносин між учасниками комунікативного

діалогу виділяють між особистісний, публічний, масовий та організаційний дискурс [3:83]. Дискурс, типово, складається з набору речень або їхніх фрагментів, а зміст дискурсу часто, хоча і не завжди, концентрується навколо концепту тексту. Під концептом тексту Красних В.В. розуміє глибинний зміст, максимально й абсолютно згорнуту смислову структуру тексту, що є втіленням мотиву, інтенції комунікатора, що призвели до створення тексту [4:213]. Деякі лінгвісти, як наприклад А. МакКабе, замість цього терміна вживають термін макропропозиція як головна пропозиція тексту [5:280]. Зміст окремих речень — компонентів дискурсу — називається пропозиціями, які також можна охарактеризувати як основні одиниці зберігання значущої інформації в довгостроковій пам'яті. Пропозиції, так само як і концепти, з яких вони складаються, поєднуються різноманітними синтаксичними зв'язками (узгодження, керування, прилягання, тощо), семантичними зв'язками (гіпер-гіпонімія, меронімія, еквонімія, тощо), в основі яких лежать певні логічні зв'язки (частина-ціле, включення, координації, тощо).

Розглянемо три спонтанних побутових діалоги підлітків в яких головною комунікативною метою є знайомство. Усі вони представлені у літературному транскрипті.

Перший діалог взятий з фільму *Freaky Friday* (Чумна п'ятниця) знятого режисером Марком Вотерс на кіностудії Дісней в 2003 році. Характеризуючи ситуативний контекст, зазначимо, що місце і час події – сучасна американська школа, ролі комунікаторів – 15 річна школярка Анна, та 19 літній співробітник школи – Джек, форма спілкування-бесіда, подія - розсипані речі Анни, тема бесіди – музика, батьки та мотоцикл.

Jake, "Excuse me. Is it yours?" (Вибач це твоє?)

Anna, "Thanks." (Дякую).

"Tenor medium... So what do you play?" (Медіатор...(Піднімає) То, на чому ти граєш?).

"I play my Dad's old Telecaster." (Я граю на старій гітарі „телекастер” мого батька).

"Nice. Cute shirt." (Чудова. (Дивиться на сорочку). Приваблива сорочка).

"Thanks." (Дякую).

"So you're in a band?" (То, ти в групі?)

"Sorta." (Десь так).

"What do you mean 'sorta'?" (Що ти маєш на увазі коли кажеш: „Десь так?”)

"Oh, we are still stuck in our garage phase." (О, ми застряли на нашій гаражній фазі).

"Ah, okay. If you ever get out of your garage, let me know." (А, добре. Якщо ви коли не будь виберетесь з вашого гаражу, повідом мене).

"Yes, certainly." (Добре, звісно).

"Yeah, totally. You can come check me out, I mean the band. I'll be there if you want to come check. I'm Anna." (Добре, безумовно. Ти можеш прийти подивитися на мене, я маю на увазі групу. Я буду чекати, якщо ти захочеш прийти подивитись).

"Do you want a ride?" (Ти хочеш проїхатися?)

"Yeah. I'd like that." (Да, я цього хотіла б).

"Here you go. You can wear my extra helmet." (Йди сюди. Можеш одягнути мій запасний шолом).

"Oh, I just realized. I have to meet my friends. They are waiting for me." (О, я тільки зараз згадала. Мені треба зустрітися з друзями.)

"Your mom would kill you." (Твоя мати вбила б тебе).

"So dead, and so grounded." (Така мертва та така приземлена).

"No, I get it. Moms and motorcycles." (Ні я розумію це. Мама та мотоцикли).

"So see you around." (То, побачимось якось).

"Anna so listen. You like the Hives?" (Анна. Слухай. Тобі подобається група Хайвз?)

"They're awesome." (Вони незвичайні).

“Look, I’ve got this import. I was thinking if you wanted we could check it out.” (Дивись, у мене є імпортований диск. Я подумав, якщо б ти схотіла ми могли б перевірити який він).

“One second...” (Одну секунду).

Головна комунікативна мета цього дискурсу двох підлітків, або її ще можна назвати згідно з П.Сопером конкретна мета — знайомство. Другорядними цілями, або загальними цілями, є визначення ставлення до музики, батьків та мотоциклів, а також естетичний вплив один на одного. Стиль спілкування неформальний.

Другий діалог знайомства американської дівчини Дафнії та британського хлопця Яана взятий з фільму *“What a girl wants”* (Чого хоче дівчина) американського режисера Денні Гордона знятого на кіностудії Ворнер Бразерс в 2002 році. Ситуативний контекст: 1) місце і час події — сучасний лондонський дешевий готель, ролі комунікантів — 17 річна американська школярка Дафнія, та 17-18 літній співробітник готелю та музикант — Яан, форма спілкування-бесіда, подія — запис Дафнії в готель, тема бесіди — запис в готель та музика. Дафнія чує як Яан грає на гітарі та підходить.

Daphne, “That`s not it. It sounded really good. Is that Gibson J200?” (Це не те. То звучало дійсно добре. Це гітара Гібсон Дж200?)

Ian, “Yeah. Are you a musician?” (Так, ти музикант?)

“No, but I live with one back home. My Mom.” (Ні, але я живу з одним вдома. Моєю матусею).

“Oh. So you are checking in?” (О, То ти записуєшся в готель?)

“Day job?” (Денна робота?)

“Yeah, one of many. You know, life of a struggling musician. Come on. I’ll show you around. So the kitchen through there. Common room’s down the hall. I should warn you that dog and bone is on the blink, and we’ve no lift here.” (Так. Одна з багатьох. Ти знаєш, життя музиканта, що бореться за виживання. Пішли. Я проведу тебе. То, кухня ось там. Загальна кімната внизу у холі. Я повинен попередити, що труби хана, а підйомника у нас немає.)

“Ah?” (А?)

“Phone broken. Elevator, none.” (Телефон поламаний, ліфта немає).

“Loo`s free.” (Лу (мається на увазі туалет) вільний).

“Who is Lou?” (Хто такий Лу?)

“We’d better take it slowly.” (Ми краще будемо сприймати це повільно).

Головна комунікативна мета цього дискурсу двох підлітків — знайомство, оскільки Дафні не знала, що Яан відповідальний за реєстрацію нових клієнтів. Але імена друг друга вони назвали тільки в наступному діалозі. Другорядними цілями, або загальними цілями, є розміщення в готелі, визначення ставлення до музики, а також естетичний вплив один на одного. Стиль спілкування неформальний.

Третій діалог взятий з того ж самого фільму „What a girl wants?” Ситуативний контекст: 1) місце і час події - сучасний Лондон, берег Темзи, регата студентів Кембриджу та Оксфорду, ролі комунікаторів — 17 річна американська школярка Дафні, та 18 літній студент Кембриджу Армистед, форма спілкування-бесіда, подія - регата студентів Кембриджу та Оксфорду, тема бесіди — регата, Яан- хлопець Дафні та Клариса - дівчина Армистеда.

Armistead, “The race is that way.” (Регата-ось там).

Daphne, “Aren’t you supposed to escort Clarissa?” (Хіба ти не повинен супроводжувати Кларису?)

Armistead, “What, and leave you to fend for yourself? Or are you suffering from delusion that some non-talent commoner will do it for you?” (Що, та полишити тебе, щоб доглядала сама себе? Або ти страждаєш від ілюзії, що якийсь не талановитий звичайний хлопець, зробить це за тебе?)

Daphne, “*You know I really wish you’d pull your lip over your head and swallow it.*” (Ти знаєш, я дійсно бажаю щоб ти розкатав свою губу а потім відкусив її).

Armistead, “*Despite myself I find your American vulgarity intensively attractive. So forget about car parking, mixed race mongrel and give me that kiss you’ve been longing to give me since we first met.*” (Попри себе, я знаходжу твою американську вульгарність дуже привабливою. Тож забудь про автостоянку, хлопця дворнягу із змішаною кров’ю, та дай мені поцілунок який ти давно палко бажала дати мені після того як ми вперше зустрілись).

“*You’re right. I’ve been longing to do it.*” (Ти правий. Я давно палко бажаю це зробити).

“*Wow.*” Армистед падає у воду, коли Дафні штовхає його.

“*Don’t you ever pucker your lips, you arrogant jerk.*” (Ніколи не тягни свої губи, чванливий дурень).

Головна комунікативна мета цього дискурсу двох підлітків – більш близьке знайомство друг з другом. Дафні знає Армистеда лиш в обличчя. Другорядними цілями, або загальними цілями, є визначення ставлення один до одного, а також естетичний вплив Армистеда на Дафні. Стиль спілкування неформальний.

Розглянемо головні компоненти підліткового дискурсу, а саме інтенції, комунікативні стратегії, вербальні та невербальні маркери дискурсу. В якості головних інтенцій цих трьох діалогів можна виділити 1)обмін інформацією; 2)зміна емоційного стану партнера по комунікації; 3) акціональна інтенція, яка присутня в першому діалозі(Джейк пропонує Анні проїхатися на його мотоциклі), в другому (Яан пропонує пройти по готелю) та в третьому діалозі (Армистед хоче щоб його поцілували). Комунікативна стратегія в третьому діалозі – авторитарний тиск Армистеда та захист своїх переконань зі сторони Дафні. В першому та другому діалогах – неформальний обмін думками.

Для реалізації комунікативної мети та здійснення своїх стратегій, комуніканти використовують різні лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби:

1) Серед лексико-синтаксичних маркерів найбільш помітними є наступні:

а) Короткі прості речення, та короткі неповні речення, короткі прямі та спеціальні запитання, короткі неправильні запитання, такі як “*I have to meet my friends. Your mom would kill you. So dead, so grounded. Phone broken. Elevator, none*”. Використання коротких та неповних речень комунікантами та відсутність мітигаторів свідчить про неформальність спілкування та порушення норм ввічливості. Еліптичні розповідні речення, відсутність складних конструкцій, в перших двох діалогах, свідчать про простоту, спонтанність та неформальності спілкування, що межує з грубістю.

б) Короткі прямі та неповні запитання, такі як: “*Is it yours? Do you want a ride? You like the Hives? So, you’re in a band? Are you a musician? So you are checking in? Aren’t you supposed to escort Clarissa?*” Запитання такого типу також порушують правила ввічливості. Вони також свідчать про неформальність та спонтанність спілкування, поряд з цим вони свідчать про високий рівень інформативності діалогів.

в) Прикметники, що виражають особисту оцінку, такі як *awesome* (незвичайний), *dead* (*мертві*), *grounded* (приземлені). Типово, емоційно забарвлені оцінні прикметники дескриптори свідчать про занадто велику увагу комунікатора до власних суджень та про певну категоричність суджень.

в) Займенник першої особи однини І. У першому діалозі він вживається 9 разів. Це досить часто і це свідчить про надмірну увагу мовців до себе та про їх певний егоцентризм. У другому та третьому діалогах він вживається лише 3 та 2 рази відповідно. Це навпаки є показником досить високого рівня екстровеертності комунікантів в цих діалогах.

г) Підлітковий анолектизм - жаргонізм *sorta* (в деякій мірі), в першому діалозі підкреслює неформальність спілкування та належність до культури американської молоді.

д) Лондонський сленгізм, що належить до Cockney rhyming slang, “*dog and bone*,” у другому діалозі, що рифмується з *telephone* і означає телефон, має за мету вразити та навіть збентежити американську дівчину. Вживання іншого британського сленгізму “*mixed race mongrel*” у третьому діалозі має за намір образити людину (Яана), підсилити категоричність суджень Армистеда та підкреслити його „вищість”. Американський сленгізм “*jerk*”, що вживає Дафні має ту саму ціль- образити комуні канта Армистеда.

г) Британські колоквиалізми “*loo*” (туалет) та “*on the blink*” (не працює), у другому діалозі, підкреслюють неформальність спілкування, разом з британським “*lift*” (замість американського “*elevator*”) вони є лексичними маркерами британського дискурсу. Крім того, їх вживання указує на певну гордість Яана с приводу того, що він лондонець з Великобританії.

2) Серед стилістичних маркерів можна виділити:

а) Іронію до батьків зі сторони обох комунікаторів, “*Your Mom would kill you*” (Твоя мати вбила би тебе (мається на увазі їзда на мотоциклі), “*So dead, so grounded*” (Така мертва, така приземлена).

б) Нестандартні словосполучення, такі як *garage phase*, підкреслюють неформальний стиль з одного боку, а з іншого є елементом гумору.

в) Буквалізм. Як вербальний стилістичний маркер підліткового дискурсу буквальна відповідь на запитання свідчить, про щирість комунікантів та відсутність двозначності в перших двох діалогах. Щодо третього діалога то тут буквалізм свідчить про явну грубість.

г) Гіпербола. Мати яка є *dead* (мертва), мається на увазі черства до потреб дівчини, це також є прикладом гіперболи. Гіпербола вживається до посилення експресивності повідомлення.

д) Вживання літературного стилю в ряді речень 3 діалогу: “*What, and leave you to fend for yourself? Or are you suffering from delusion that some non-talent commoner will do it for you?*” Такі речення підкреслюють соціальний статус Армистеда, що він студент Кембриджу.

3) Серед прагматичних засобів можна виділити:

а) Комплімент у першому діалозі. “*Cute shirt*” (Приваблива сорочка). Ілокутивна мета компліменту - зробити приємне для адресата, або сподобатися адресату.

б) Директиви у першому діалозі. “*Look, I’ve got this import*” (Подивись, у мере є цей імпортований диск). У другому діалозі: “*Come on. I’ll show you around.*” У третьому діалозі: “*So forget about car parking...and give me that kiss you’ve been longing to give me since we first met.*” Наявність директивів свідчить з одного боку про бажання домінувати та здивувати, з іншого про неформальність спілкування.

в) Кон’юнктиви, або як їх називав Серль — декларативи, тобто речення, типу „якщо... то”. Наявність двох кон’юнктивів у першому діалозі свідчить про невпевненість як першого так і другого комунікантів.

г) Інтерогативи, які є не тільки прагматичними але й синтаксичними маркерами дискурсу, ще свідчать про бажання отримати більше інформації друг про друга (розширення інформованості). 7 запитань на перший діалог, 6 запитань на другий та 3 на третій це досить багато особливо для першого та другого діалогів. Інтерогативи підкреслюють велику зацікавленість комунікантів один до одного.

д) Експресиви. Вираз “*They are awesome!*” (Вони чудові!), несуть не тільки оцінку чогось, в даному випадку рок групи, але й показують піднесений емоційний стан Анни.

е) Менасиви та інвективи у третьому діалозі. “*Don’t you ever pucker your lips, arrogant jerk! You know I really wish you’d pull your lip over your head and swallow it!*” Ці прагматичні маркери мають за ілокутивну мету зруйнувати позитивне обличчя партнера по комунікації, образити та залякати його.

Характеризуючи невербальні компоненти підліткового дискурсу, особливо його психологічного компоненту, можна відмітити що міміка (сяючі посмішки, палаючі очі), відверті, емоційні жести та ненапружене положення тіл комунікаторів у перших двох діалогах свідчать про неформальність та розкутість їх поведінки. У третьому діалозі довгий погляд Армистеда із відхиленою назад головою, що характеризує зверхній погляд, та стиснуті губи Дафні свідчать про спробу психологічного тиску один на одного та боротьбу обох комунікантів за домінування у діалозі. Соціальний фактор відзначається рівним соціальним статусом комунікаторів, у перших двох діалогах, та більш високий статус Армистеда у третьому, оскільки він виховувався як представник британського істеблішменту а Дафні як звичайна американська дівчина. Культурний фактор характеризується - однаковою культурною приналежністю комунікантів та дотриманням комунікативних норм американського дискурсу у першому діалозі та крос культурними відмінностями (британський менталітет проти американського) у другому та третьому діалогах. Розглядаючи когнітивні аспекти першого діалогу, треба відмітити те, що індивідуальні когнітивні простори комунікантів майже повністю співпадають так само як і пресупозиційні знання. Вони розуміють один одного з півслова (*on the same wavelength*). У другому та третьому діалогах відчувається значна невідповідність індивідуальних когнітивних просторів комунікантів, оскільки Дафні незнайома з багатьма культурними реаліями Великобританії та має інші цілі у житті особливо у порівнянні з Армистедом. Тому перша пара комунікантів найбільш гомофільна оскільки вони мають високий ступінь подібності у поглядах, освіті та статусі. Третя пара комунікантів найбільш гетерофільна, оскільки рівень відмінності по освіті, поглядах та статусі досить високий. Терміни гомофільний та гетерофільний вживає Серажим К. у своїй роботі „Дискурс як соціолінгвальне явище” [3:85] і ми вважаємо їх доцільними. Десь посередині знаходиться друга пара комунікантів, але їх все ж таки можна більше охарактеризувати як гомофільну пару, хоча при наявності когнітивного дисонансу та різниці в освіті, вони мають подібний соціальний статус та однакові погляди. Крім того, треба зазначити, що в усіх трьох діалогах спостерігається такі когнітивні викривлення як дихотомія мислення, коли усі події в першому та другому діалогах сприймаються дуже позитивно, а в третьому діалозі дуже негативно, та довільний умовивід, коли бездоказові умовиводи становляться домінуючими (візьмемо оцінку батьків в першому діалозі”*dead and grounded*,” оцінку Дафні яку вона дає Армистеду “*arrogant jerk*,” а Армистед поведінці Дафні “*American vulgarity*” в третьому діалозі).

Розглядаючи категорію зв'язності в наведених трьох діалогах треба зазначити, що зв'язність досягається посиланнями (в першу чергу займенником *you*), або референцією, на інші частини тексту, що стосується сполучників “*and*” та “*or*,” то вони виступають у ролі синтаксичних конекторів лише в третьому діалозі. Рекурентність, нумеративні конектори типу *firstly*, класифікуючі конектори типу *emotionally*, *friendly*, відсутні. Це свідчить про те що перші два діалоги тексти слабо зв'язані мовними засобами. Що стосується третього, то він зв'язаний у більшій мірі за рахунок вживання Армистедом синтаксичних конекторів, що пов'язують довгі речення.

Щодо категорії цілісності, під якою ми традиційно розуміємо внутрішню смислову організацію тексту яка сприймається реципієнтом як осмислена доцільна єдність [6:18-20], то з нашої точки зору, перші два діалоги є досить сумбурними, і рівень цілісності в них досить низький, комуніканти перескакують з однієї теми на другу декілька разів в першому діалозі (музика, сорочка, музика, мотоцикл, група Хайвз), та декілька разів у другому діалозі (музика, робота Дафні, запис у готелі, робота Яана, готель). При цьому маркери зміни теми (*topic-shift markers*) [7:263-70] за виключенням “*so*,” що вживається один раз в першому діалозі та один раз у другому, фактично відсутні. А між двома суміжними частинами тексту, які мають дві різні мікротеми, бажано вживання таких маркерів.

Але назвати ці тексти повністю розірваними та не цілісними ми не можемо, бо головна комунікативна мета - знайомство, незважаючи на спонтанність та сумбурність діалогів все ж таки досягається. В третьому діалозі комуніканти (Дафнія та Армистед) зайняті виявленням взаємовідношення один до одного та до коханих один одного, тому цей діалог є значно більш цілісним ніж перші два. Можна ще додати, що незважаючи на певну сумбурність діалогів, репертуар тем все ж таки є упорядкованим. Як пише Т.ван Дейк: „Дія цих обмежень настільки сильна, що нас рідко цікавить вибір тем у відповідних ситуаціях...репертуар тем є упорядкованим, існує певна ієрархія тем, що визначається в термінах вірогідності або наслідування”[8:53].

Підсумовуючи усе вищесказане, можна стверджувати, що спонтанний побутовий дискурс підлітків США та Великобританії характеризується застосуванням різноманітних вербальних засобів: 1) лексико-синтаксичних маркерів, а саме: вживання коротких простих та неповних речень, коротких прямих та неправильних запитань, оцінні прикметники, часте вживання займенника першої особи однини, підліткові анолектизми (до складу яких входять жаргонізми та сленгізми), загальні колоквиалізми та сленгізми; 2) стилістичних маркерів: іронія, нестандартні словосполучення, гіпербола, буквалізм, оказіональне вживання літературного стилю; 3) прагматичні засоби: директиви, менасиви, інвективи, експресиви, компліменти, кон'юнктиви, інтерогативи. Вживання даних вербальних засобів виявляє певні риси психологічного профілю комунікантів. З одного боку спостерігається високий рівень неформальності, простоти, спонтанності спілкування та бажання значно розширити свою інформованість про адресата. З іншого боку простежується ігнорування норм ввічливості, певна грубість спілкування, категоричність суджень, високий рівень егоцентризму, бажання домінувати та здивувати адресата. Рівень зв'язності та цілісності дискурсу досить низький. Лексико-синтаксичні конектори майже повністю відсутні. Спостерігається сумбурний перехід від однієї до іншої мікротеми та такі когнітивні викривлення як дихотомія мислення та довільний умовивід. Невербальні засоби спілкування (міміка, жести та положення тіл) свідчать про неформальність та розкутість їх поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демьянков В.З. Интерпритация политического дискурса в СМИ.// Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования.- М.: МГУ, 2003. 2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации.- К.: Киевский университет имени Тараса Шевченко, 1997. 3. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність.-К.: Інститут журналістики,- 2002. 4. Красных В.В. Основы психолінгвистики и теории коммуникации.- М.: Гносиз, 2001. 5. McCabe A. Sentences combined: Text and Discourse: Psycholinguistics.-New York: Harcourt, 1998. 6. Масилко Н.В. Комунікативно-прагматичний підхід по вивченню цілого тексту.//Мовні і концептуальні картини світу-№6 - К.: Київський Національний Університет ім. Шевченко, 2002. 7. Maynard D.W. Placement of topic changes in conversation.-London: Semiotica 1980. 8. Ван Тейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация.- М.: Гносиз, 1989. 9. Крючкова П.Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови). Автореф. дис.канд.філол.наук.- К., 2003.

ЧАЛА Ю.П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЕРТИКАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Розуміння будь-якого твору як оригінального, так і перекладного передбачає розуміння читачем контексту, оскільки, кожне висловлювання, чи воно обумовлене ситуативно чи тією або іншою філологічною традицією, завжди реалізується в „контексті” [1:5].

Але йдеться не про відомий всім „горизонтальний” контекст твору, а про філологічний „вертикальний” контекст, поняття, яке було досить детально розроблено російською

дослідницею І. В. Гюббенет [1]. Її визначення формулюється так: „Вертикальний контекст – це філологічна проблема, це питання про те, як і чому той чи інший письменник передбачає у своїх читачів здатність сприймати історико-філологічну „інформацію”, об’єктивно закладену у створеному ним літературному творі” [1:8]. Урахування вертикального контексту є дуже важливим для того, аби процес читання, особливо творів класичної літератури, не зводився до поверхневого сприйняття більш або менш цікавої фабули. Якщо ж розглянути всі елементи структури вертикального контексту (цитати, алюзії, ремінісценції, топоніми та антропоніми), можна зробити висновок, що процес сприйняття тексту не може обмежуватись тільки їхнім упізнанням в тексті художнього твору. Тому вважається необхідним ввести термін більш широкого змісту – „глобальний вертикальний контекст” певного літературного напрямку. **Актуальність теми** даної статті зумовлена тим, що питання глобального вертикального контексту розглядалося поки що на філологічному рівні, але воно є важливим і для розвитку перекладознавства, оскільки, на нашу думку, для того, щоб художній твір був адекватно сприйнятий читачем іншої країни або епохи, перекладач має відтворити весь соціальний устрій, усі поняття, уявлення, погляди соціального прошарку, який є предметом зображення, тобто елементи глобального вертикального контексту. Але насправді, саме в перекладах художніх творів нерідко проявляється недостатня обізнаність перекладача з цими аспектами. Так, Ю. Абизов у статті „А чи суттєві ці суперечки?” зазначає: „...це нове та молоде плем’я відрізняється дивовижною відсутністю почуття історизму, в результаті чого вони бачать у перекладному творі тільки лінгвістичний матеріал, текст, як такий, без будь-якого союсу, погано розрізняють, де в цьому тексті змінюються еманції різних епох чи десятиріч, де за одними й тими ж словами стоять різні традиції, різний мовленнєвий етикет, різні вірування та різні лозунги”. І далі: „...в області перекладної літератури... зміщуються якщо не такі показові, незламні поки що реалії, то мовленнєві жести, відношення до речей, ціннісні категорії, можливими стають стилістичні „анахронізми”, де через невірні інтонації виникає зовсім інша атмосфера” [2:14]. **Метою статті** є віднайти відповідь на питання: „Які саме засоби обирає перекладач для створення глобального вертикального контексту в тексті перекладу?”.

Вже давно вважається доволі обґрунтованим й безсумнівним той факт, що кожен письменник в міру свого таланту і своєї здатності бачити світ відображає у своїх творах сучасну йому дійсність. Однак є автори, творчість яких настільки злита із зображуваною ними епохою, настільки є її частиною, що чим більша кількість років відокремлює читача від цього періоду, тим складніше йому стає об’єктивно оцінити й часто просто зрозуміти такі твори.

Це автори, творчість яких можна оцінити, сприйняти і зрозуміти лише в контексті певної епохи. У Великій Британії такі „епохальні” культурні пласти асоціюються із правлінням певного монарха: елізаветинські поети, георгіанська архітектура чи вікторіанська мораль викликають в культурній свідомості англійців цілком конкретні асоціації. Відношення, що проявляється у вживанні тієї або іншої назви, предмета, явища, поняття і т.п., завжди обумовлено соціально і може бути як індивідуальним так і загальноживаним. Розглянемо у цьому зв’язку вживання прикметника *Victorian*. Якщо *Georgian* виявилось перенесеним здебільшого на архітектурний стиль, предмети обстановки, внутрішнього декору та архітектурні прикраси приміщень, художні вироби, зокрема, із срібла, то *Victorian* і до певної міри *Edwardian* розповсюдились на більш широке коло предметів, явищ і навіть суспільних відносин, характерних для періодів правління цих монархів. Якщо розглянути найчастіше повторювані словосполучення з означенням *Victorian*, то вражає як їхня кількість, так і різноманітність об’єктів, які означені цим словом: *room, face, staircase, politeness, book, fashion, attitude, house, upbringing* та багато інших.

У всіх аналогічних сполученнях поряд із загальним основним значенням „приналежний до періоду царювання королеви Вікторії (1837-1901)” розвинулось ще й значення „старомодний” (у негативному сенсі). В той же час щодо моралі, переконань, поглядів, виховання і т.і. прикметник *Victorian* набув значення „фальшивий, лицемірний, нещирий, надто дріб’язковий” і просто „відсталий”.

З плином часу відношення до минулого і всього, що з ним пов’язано, змінилося. Старі речі вже не виносилися на смітник, а навпаки, вважалися предметом зацікавленості не тільки з боку колекціонерів, але і широкого загалу. *Victorian* продовжувало зберігати своє значення „старомодний”, але вже набуло позитивної конотації (*pleasantly oldfashioned, quaint*). Разом з тим дещо змінилося й відношення до *Victorian* у значенні „фальшивий, ханжеський” і т.і. Конотація критичного засудження значно послабшала, стерлася, як це відбувається з більшістю оціночних прикметників.

Звичайно, кожна конкретна історична епоха має досить чіткі часові межі, але поступові зміни в суспільстві, що відбуваються під впливом історичних факторів, часто не вкладаються в них. Так, ще за часів правління королеви Вікторії в англійському суспільстві став помітним перегляд духовних цінностей. У 90-х роках ХІХ ст. вийшли найкращі романи Томаса Харді, „Вісті з нізвідки” Вільяма Моріса, „Портрет Доріана Грея” Оскара Уайльда, „Неприємні п’єси” Бернарда Шоу, пожвавилася робота театру, з’явилися нові літературні імена, що набули широкого визнання у ХХ столітті. До цього, починаючи з 40-60х років ХІХ ст. домінуюче положення в англійській літературі займав роман. Діккенс та його видатне оточення – Теккерей, сестри Бронте, Джордж Еліот – ось коло імен та рівень, за яким прийнято судити про англійський роман тієї доби. Цей жанр виник й формувався як епос приватного життя. У центрі уваги романістів тієї доби була людина, її ставлення до родини, того „дому”, який англійці гордо іменують своєю фортецею. Домашнє вогнище, які б драми не розігрувалися за щільно зачиненими дверима, для багатьох видавалося притулком для духовного відпочинку та підтримкою у повсякденних неприємностях. Тому вікторіанський ідеал патріархальної сімейної традиції продовжував стояти на своєму п’єдесталі.

„*Вік відходить!*” – так передано настрої, що супроводжує похорон королеви Вікторії [Голсуорсі, 598], „*старої Вікі*”, яка встановила рекорд тривалого правління (1837-1901). Сомс Форсайт асоціює зі „*зміною століття*” смерть королеви і його приховане зітхання передає відчуття „*розриву часів*”: „*Ніколи вже життя не буде таке безпечне, як при добрій старій Вікі!*” [Голсуорсі, 598].

Разом із вікторіанською епохою зникла велика кількість понять, що стали так званими культурними маркерами тих часів, але вони і зараз викликають у англійців чіткий ланцюжок асоціативних зв’язків. Наприклад: *Indian nabob, collector of Boggley Wollah, Alderman, Colonel, corporal* містять цілу низку образів, які одразу ж стануть явними для англійців і, нажаль, залишаться незрозумілими та навіть невідкритими для читачів перекладу не англійців. Так англійське “*Colonel*” не є синонімом українського поняття „*полковник*”. В Англії це військове звання означає майже титул, оскільки полковниками в цій країні могли стати лише люди заможні, які мали певний соціальний статус. Частіше за все, звичайно, це були аристократи, що належали до давніх англійських фамілій. Так, читаючи у Теккерей, Діккенса та інших “*Colonel*”, ми маємо одразу ж уявити людину заможну, обов’язково наділену високими моральними якостями, виховану відповідно ідеалам аристократії. Поряд з “*Colonel*” англійське “*corporal*” стає у Теккерей „*тільки непомітним капралом*” [Теккерей, 56]. Ті читачі, які не обізнані з політикою Англії періоду правління королеви Вікторії, не читали про колонії Британської Імперії в Індії, не зможуть уявити Джоза Седлі [4:34], який був справжнім “*Indian nabob*”, “*collector of Boggley Wollah*” [Thackeray, 22]. В цьому випадку дуже доречним є коментар перекладача, щодо реалій того часу: „*Набоб – спершу титул володарів провінцій в імперії Великих Моголів. Потім так почали називати багатих індійців і*

тих європейців, що розбагатіли в Індії”. “Collector of Boggley Wollah” – „збирач податків у Боглі-Уолагу”[4].

Недоліком же видавництва цього перекладного твору є те, що слова, які перекладач пояснює в своєму коментарі, ніяк не позначаються в тексті. І, якщо читач не здогадається спробувати знайти коментар в кінці книжки, то всі незрозумілі слова так і залишаться для нього незрозумілими.

Знову треба вітдати належне перекладачеві О. Сенюк, яка цілком вірно зрозуміла й передала в тексті перекладу значення слова “collector” – „збирач податків” [4], а зовсім не „колекціонер”, як це може здатися недосвіченому читачеві.

Автор оригінального тексту передає глобальний вертикальний контекст епохи на підсвідомому рівні. Перекладач, упізнавши в тексті, й усвідомивши всі складові частини глобального вертикального контексту епохи має відшукати засіб його передачі у своєму варіанті твору. Щоб зробити це якнайкраще перекладач має пояснити й доповнити культурно-соціальні реалії, які він зустрів в тексті оригіналу, за допомогою коментаря. Можливо також дати необхідну інформацію у передмові, або післямові. Але це не найкращий варіант, тому що читачеві зручніше буде знаходити пояснення безпосередньо в тексті перекладу в процесі читання, а не повертатися, наприклад, до передмови і перечитувати її.

На зміну вікторіанству прийшла доба правління короля Едварда VII (1901-1910). Цей короткий за часом період отримав тим не менш яскравого освітлення в творах багатьох авторів як початку століття, так і наступних років.

Така увага до „едвардіанської епохи” пояснюється тим, що вона характеризувалася не тільки катастрофою „вікторіанської” моралі, ідеалів і принципів, але і розквітом, вершиною, апогеєм, „золотим століттям” англійської аристократії та крупної буржуазії. Тому, не випадково деякі автори тепер з ностальгією називають її “the Golden Years”, “the Golden Sunset”. Слово “sunset” – „захід” вжито тут дуже влучно, тому що „золоте століття” було дійсно передвісником занепаду, втрати Великою Британією її минулих позицій, кінця її могутності як великої держави.

Англійську літературу на початку ХХ ст. цікавили, в першу чергу, процеси, що відбувалися в людській душі, а не реальні події, які їх викликали. Тому література шукала нові художні форми та засоби зображення. Британські митці перших десятиріч ХХ ст. експериментували з жанром роману. Це, передусім, роман „потoku свідомості” (Дж. Джойс, В. Вулф), також філософський роман (В. Голдінг, А. Мердок, Дж. Фаулз), роман-антиутопія (О. Хакслі, Дж. Орвел), психологічний роман, до якого можна віднести усіх названих авторів, сатиричний роман (І. Во, О. Хакслі, Дж. Кері, Дж.Б. Прістлі, М. Спарк), антиколоніальний роман (Г. Грін, Дж. Олдрідж, Д. Стюарт, Б. Девідсон, Н. Льюїс).

У творах Олдоса Хакслі відчувається дух „едвардіанської епохи”, період від початку століття до першої світової війни. Творчість О. Хакслі може бути адекватно сприйнята в іншому культурному середовищі тільки на тлі глобального вертикального контексту, для чого треба дослідити особливості, цінності, які характеризували життя англійського суспільства того часу. Тільки за такої умови читачеві буде зрозумілою сатира письменника.

Так, визначаючи вертикальний контекст О. Хакслі, можна сказати, що його відрізняє, наприклад, надзвичайна насиченість реаліями, особливо тими, що характеризують описуваний ним період. І це не випадково. Світ О. Хакслі – це в основному світ дуже обмежений, замкнений, особлива атмосфера якого просякнута специфічною рисою – Englishry, це так званий комплекс елементів, завдяки яким ми можемо упізнати англійця, а саме: спосіб життя, манера поведінки, звички, манера говорити, відношення до оточуючого світу, до роботи, до родини, хобі, взагалі все, що робить англійця англійцем.

Навіть місце дії у творах О. Хакслі саме по собі є промовистим: це частіше за все маєток за містом (country house) зі всіма його особливостями. Сфера діяльності персонажів є також вельми специфічною: вони займаються, головним чином, політикою, веденням господарства в своєму маєтку, філантропією, мисливством, риболовлею, званими вечірками, візитами, аматорськими виставами, різними салонними іграми, організацією розваг для місцевих селян, так звані village entertainments тощо.

Дуже часто в творах Олдоса Хакслі, зокрема в романі „Жовтий Кром” (“Crome Yellow”), оповіданні „Усмішка Джоконди” (“The Gioconda Smile”), ми зустрічаємо імена видатних акторів, політичних діячів, філософів, художників, поетів, письменників, упізнання яких допомагає читачеві уявити повний образ літературного персонажу. Наприклад, описуючи Прісіллу Уїмбуш [5:74] Олдос Хакслі порівнює її з „Уїлкі Бардом в ролі шансонетки” [Хакслі, 74]. Вона нагадувала саме цього актора, завдяки своїй зачісці та одягу: „на ній була пурпурова шовкова сукня з високим коміром і низкою перлів” [Хакслі, 74]. О. Хакслі гадає, що їх „не посоромилася б і королева – вдова” [Хакслі, 74]. Дарма, що вже були часи правління Едварда VII та мода значно змінилася порівняно з тою, що була за часів королеви Вікторії, Прісілла Уїмбуш, ніби-то залишилася там, серед стриманих у вираженні своїх почуттів, мовчазних та чопорних англійців епохи Вікторіанства, і продовжувала споруджувати на голові чудернацьку башту з неприродно оранжевого волосся. Ми бачимо, що не дивлячись на доволі незначну відстань у часі, на фоні нової Англії, нового світосприйняття, нової моди, нових зачісок, та появи авто – представники консервативної Англії, такі як Прісілла Уїмбуш, виглядали вже зовсім по-іншому, навіть, нагадуючи комедійних акторів. Олдос Хакслі вдається до аналогічного засобу представлення своєї героїні і в оповіданні „Усмішка Джоконди” – “The Gioconda Smile”. Порівнюючи міс Спенс із Джорджем Робі – відомим англійським комедійним актором, письменник змальовує образ смішної у своїй скаженій люті героїні, що перетворилася на „бліду, біло-зелену маску” [Хакслі, 72]. Зазначимо, що коментар перекладачки Олени Поманської є дуже доречним, оскільки широкий загаль читачів навряд чи обізнаний з англійським театральним мистецтвом тих років. До речі, нам здається, що в коментарі бракує інформації щодо років творчої діяльності цього актора.

Також, на протязі всього роману „Жовтий Кром” О. Хакслі згадує імена відомих поетів: Клементя Маро, Стефана Малларме, Ернеста Крістофера Доусона, Семюеля Т. Колріджа, Уолтера Севіджа Лендора, Вільяма Купера; художників: Караваджо, Джорджа Стабса, Вільяма П. Фріта. Це можна пояснити тим, що література початку ХХ ст. зверталася до суміжних видів мистецтва – живопису, музики, архітектури, запозичуючи притаманні цим видам мистецтва, характерні методи та прийоми, – звичайно, тією мірою, якою вони можуть бути адаптовані до художнього слова.

В романі „Жовтий Кром” письменник практикує введення в текст деформованих цитат, які час від часу вживають в своїй мові літературні персонажі. Так, Барбік’ю Сміт [5:96] перекидає слова Старого герцога з другого акту комедії В. Шекспіра „Як вам це сподобається”:

„...І тут, у глушині ми все ж знаходим
В каміннях – проповідь, в струмку бурхливім – книгу,
В деревах мову, і добро в піщині кожній”.

“How does our Shakespeare put it? “ Sermons in books, stones in the running brooks” [Huxley, 75].

У перекладі В. Вишневого:

„Як це передав наш Шекспір? „проповіді в книжках, каміння в бурхливих струмках”. – Красивим жестом він показав на вікно, але вже в ту мить, коли підіймав руку, його почало

тривожити хоч і невиразне, але настійне й неприємне відчуття, що з цитатою він щось напугав. Але в якому місці? У камінні? У проповідях? Чи в книжках?" [5:96].

Така „плутанина” з цитатою допомагає О. Хакслі намалювати портрет джентльмена, який намагається удавати з себе освічену, розумну людину, але насправді цікавиться лише окультними науками.

Головний герой роману – молодий поет Деніс теж неточно цитує рядки з вірша американського поета Генрі Лонгфелло „Ковальське селище” [5:156]. Перекладач роману на українську мову – Вячеслав Вишневий, в своєму коментарі пояснює, що в оригінальному вірші Г. Лонгфелло ідеться про каштан (а не дуб), а руки коваля порівнюються із залізними пасами.

*„Під надубом крилатим...
Він намагався пригадати, чий це віри, і не міг.
А руки в коваля,
Мов гумові паси”.*

Засіб обраний В. Вишневим для перекладу цитати, а саме: пояснення помилки в словах героя, наведення правильного варіанту цитати, називання автора уривку, або вірша – все це є своєрідною допомогою авторові роману досягти пародійного ефекту при створенні літературних образів. Олдос Хакслі, вводячи в текст деформовані цитати, підкреслював снобістське ставлення аристократів один до одного, їхнє бажання звернути увагу інших на особисту „освіченість”, „знання класичної літератури”, тобто ще раз підтвердити своє „зверхне” положення.

Не має сумніву, що не прочитавши коментар перекладача, більшість читачів не змогла б оцінити комічного ефекту, який прагнув створити О. Хакслі.

Треба зазначити, що „глобальний” вертикальний контекст не може розглядатися як результат простого складання всіх його елементів: алюзій, цитат, тощо. Його слід було б представляти у вигляді сутності, яка пронизуючи і заповнюючи собою художній твір, „висвітлює” зсередини всі елементи, надає їм форми, певних обрисів, які сприймаються читачем.

Перекладач, беручись за переклад художнього твору, має перш за все звернути увагу на глобальний вертикальний контекст епохи, ретельно дослідити його, віднайти всі засоби, які використовував автор для його створення і докласти зусиль аби відтворити глобальний вертикальний контекст мовою перекладу, зробити оригінальний твір зрозумілим для читачів перекладу на всіх рівнях, а якщо це художній твір, особливо твір класичної літератури, для широкого загалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гюббенет И.В. К проблеме понимания литературно-художественного текста (на английском материале). М., Изд-во Моск. ун-та, 1981. 2. Абызов Ю. По существу ли эти споры? // Литературная газета. – 1983. – С.14.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів. Трилогія. Пер. з англ. О.Терех /Передмова А.Лллічевського/. К.: Дніпро, 1976. – 895с. /Вершини світового мистецтва. Т.20. 2. Теккерей В.М. Ярмарок суєти: Роман без героя / З англ. пер. О.Сенюк. – К.: Вища школа. Вид-во при КДУ, 1983. – 622с., іл. 3. Хакслі Олдос. Жовтий Кром. Пер. з англ. В.Вишневий. Роман. // Всесвіт. – 1978. – №1. – С.70 – 177. 4. Хакслі Олдос. Усмішка Джоконди. Пер. з англ. О.Поманська. Оповідання. // Всесвіт. – 1999. – №5 – 6. – С.50 – 84. 5. Thackeray W. M. Vanity fair: a novel without a hero / C.Peters (introd.). – Lnd.: Campbell, 1991. 6. Huxley Aldous, Crome Yellow. – London, Chatto and Windus –/1931/. 7. Huxley Aldous, The Gioconda Smile.// The Penguin Book of English Short Stories edited by Christopher Dolley. – /1967/. – P.251 – 283.

ВПЛИВ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ НА РЕЛІГІЙНУ СВІДОМІСТЬ: ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ

Постановка загальної проблеми. В статті аналізується вплив мовної картини світу на формування концептів і релігійних смислів, а також пов'язані з цим перекладацькі проблеми та шляхи їх вирішення.

Актуальність дослідження. Оскільки за часів радянської влади в Україні українська мова майже не обслуговувала християнську культуру, цілком очевидно, що сучасна українська мова має проблеми з перекладом творів, які походять з релігійного світу, де християнство займало важливе місце в свідомості людей. Загальний високий ступінь логічної та вербальної розмитості релігійних смислів робить надзвичайно складним переклад релігійних текстів, де на перший план виходить необхідність відтворення не слів, а цілого світу, який протягом багатьох десятиріч в Україні був переслідуваний. Так, наприклад, дискусії в сучасному українському богословстві з приводу доцільності вживання церковнослов'янців в богословській термінології пов'язані, на нашу думку, з тим, що прихильники вживання церковнослов'янців вважають, що українські терміни не можуть відтворити те багатство смислу, яке натомість закладене в церковнослов'янцях. Брак таких термінологічних понять, які концентрували б у собі ціле явище, картину духовного життя “в сучасній українській богословській термінології особливо відчутний для перекладачів, які через відсутність чітко означеного узагальнюючого терміна, який містить в собі усю свою функціональну багатозначність і може використовуватися в різних контекстах (що властиво для всіх розвинених мов), змушені різними словами у різних контекстах переповідати це поняття” [1:103]. На нашу думку, це є одним з сигналів того, що українська мова, покликана до обслуговування всіх сфер людської свідомості в українському духовному просторі, поки що не спроможна задовольнити всі потреби релігійної картини світу, що, в свою чергу, може призводити до проблем у відтворенні релігійних смислів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує певна кількість наукових досліджень щодо мовних картин світу (див. роботи Ю.Д.Апресяна, Н.Д.Арутюнової, О.В.Урисон, А.Вежбицької, А.Д.Шмельова, Т.В.Булигіної, О.С.Яковлевої). В роботі “Язык и религия” Н.Б.Мечковська досліджує взаємовідносини мови та релігії як двох форм людських уявлень про світ. Лексико-семантичні особливості перекладу релігійних текстів досліджуються наразі українськими лінгвістами та богословами (М.Петрович, Л.Петрович, Н.Дзюбишина-Мельник, Г.Наконечна, В.Задорожний, Н.Бабич, С.Бібла, Н.Пуряєва, о.Петро Галадза та інші), які заторкують проблему богословської термінології та лексики в українській мові, аналізують відмінність плану змісту релігійних смислів, виражених українською та церковнослов'янською мовами. На сьогоднішній день поки що не існує праць з аналізу проблем перекладу сучасних релігійних текстів з італійської мови на українську, чим і зумовлена актуальність даного дослідження.

Наукові результати. Для розуміння проблеми необхідно, перш за все, визначитися з характером взаємодії мовної та релігійної картин світу. Грунтовне дослідження в цьому напрямку було зроблене Н.Б.Мечковською [2]. Спираючись на його результати, можна зробити деякі важливі висновки для нашого дослідження. Мова і релігія є двома формами суспільної свідомості, двома відображеннями світу в свідомості людства. В структурі суспільної свідомості знання про світ, які мають мова та релігія, займають різні місця і відіграють різні ролі. Мова є універсальною оболонкою різних форм суспільної свідомості, в тому числі й релігії. Натомість, релігійна свідомість (у Н.Б.Мечковської “міфолого-релігійна

свідомість”) – це джерело глибоких смислів суспільної свідомості. Релігійна свідомість включає теологічний (догматичний) компонент, церковну мораль, церковне право, церковну історію, тощо. Крім того, релігійна свідомість індивідуалізована і присутня в свідомості окремих членів соціуму (наприклад, світських і духовенства) в різному об’ємі.

Важливим для нас є визначення ієрархії концептів, уявлень, лексичних значень і понять в людській свідомості взагалі, і в релігійній свідомості зокрема.

Мовна та релігійна картини світу мають різний зміст. План змісту мови (мовна семантика) включає лексичну семантику і граматичну семантику, причому лексичні значення, за Н.Б.Мечковською, знаходяться між уявленнями як формою наочно-образного знання та поняттями як формою абстрактно-логічного мислення. Більшість лексичних значень – це загальні для носіїв мови (надіндивідуальні) і досить стійкі уявлення про предмети, якості, процеси і інші фрагменти світу [2:25]. Натомість поняття містять більш точне, глибоке та концентроване знання про світ. На відміну від психологічної одноплановості мовної семантики, зміст релігії за своєю психологічною природою дуже різномірний (образи, логіка, містика, ірраціоналізм). З цим і пов’язаний надзвичайно високий ступінь логічної та вербальної розмитості релігійних смислів.

Картина світу, відображена в мові (мовна картина світу), - це наївна, не научна картина світу, вона приблизна і неточна. Інформація зберігається в самій мові, але вона зберігається і за допомогою мови, оскільки ця остання обслуговує всі інші форми суспільної свідомості (релігію, мораль, право, мистецтво, ідеологію, філософію, науку, тощо). Щодо взаємовідносин мови та релігії, доказом того, що мова “знає” про світ небагато, є, наприклад, той факт, що містичні переживання, за свідощтвами містиків, надзвичайно важко передати словами.

Отже, в структурі знань про світ виділяються уявлення, лексичні значення та поняття, причому поняття є найточнішим знанням про світ. Крім надіндивідуалізованих уявлень про світ, існують ще концепти – індивідуалізовані мисленнєві образи. Оскільки релігія містить в собі не лише теоретичний (абстрактно-логічний) компонент, то цілком зрозуміло, що релігійна свідомість буде оперувати не лише релігійними поняттями. Мовна картина світу не може не впливати на релігійну картину світу в тій її частині, де людина оперує концептами (звичайно, під більшим впливом мовної картини світу знаходиться релігійна картина світу простих вірних на відміну від духовенства). Богослови можуть домовитися щодо плану змісту того чи іншого богословського терміну, богословств, але масова свідомість знаходиться під значним впливом мовної картини світу. Видається можливим припустити, що прості вірні часто оперують не стільки релігійними поняттями, скільки концептами, і на формування концепту в людській свідомості впливає саме мовна картина світу, яка цю свідомість обслуговує.

Звичайно, людина не знаходиться “в полоні” у мови, культуру створює людина, а не мова. Слушним, однак, залишається і той факт, що “мова спочатку виступає засобом пізнання, а вже потім рушієм духовності” [3:38].

З погляду когнітивістики концепт має психічну і мовну природу. У психіці – це образ, який втілює певні культурно-зумовлені уявлення носіїв мови про світ. У мові концепт має певне ім’я, оскільки реальність відображається у свідомості не безпосередньо, а саме через мову [4:244]. Процес категоризації та присвоєння назв різним класам явищ неминуче передбачає деяку штучність в тому, як люди членують явища, і, відповідно, відмінність в тому, як різні мови членують дійсність. По-різному концептуалізують реальність члени однієї сім’ї і носії однієї мови, по-різному концептуалізують реальність різні мови. Не тільки за одним і тим самим словом однієї мови можуть стояти різні концепти, а й не співпадають значення слів різних мов, навіть якщо в словниках вони подаються у відповідності одне до

іншого [5:18]. Таким чином, при перекладі використовуються відповідники, які можуть призводити до зсувів в концептуальному наповненні слів оригіналу.

Це стосується також і християнської культури, яка існує не тільки в своїй цілісності як світова, але й знаходить своє вираження в різних етно-християнських культурах. Концепт, який ніби-то має бути тотожний для всіх християнських культур, закодований в словах різних мов по-різному, і часто не може бути тотожним в різних етно-християнських культурах. В окремій культурі концепт не може бути зовсім незалежним від мови цієї культури, він- частина спадщини певної мови. Такий парадокс не є новим в історії перекладів релігійних текстів. Ще перекладачі Святого Письма зустрілися з проблемою впливу менталітету різних народів та перекладацької діяльності на подальший розвиток того чи іншого поняття в сфері християнської культури.

Через брак таких термінологічних понять, які концентрують в собі ціле явище, картину духовного життя в сучасній українській богословській термінології в деяких випадках перекладач використовує трансформаційний підхід, а саме виокремлює якусь одну складову концепту і надає в перекладі її трансформацію. В інших же випадках перекладач застосовує денотативний підхід, аналізує зміст повідомлення та надає інтерпретацію образу засобами мови перекладу.

Прикладами цих двох підходів перекладача сучасних італійських релігійних текстів можуть бути, з одного боку, відтворення термінологічного словосполучення *vita consacrata*, і, з іншого боку, відтворення словосполучення *intimità con Dio*.

Концепт *vita consacrata* є одним з центральних концептів християнської віри. Центральні концепти будь-якого суспільного інституту мають велику генеративну силу, оскільки навколо них концентрується широка смислова сфера.

Поняття *богопосвячене життя* – одне з центральних в християнській культурі, і тому велика кількість християнських текстів написана з метою поглиблення розуміння віруючими цього явища в житті Церкви та людей. Вчення про богопосвячене життя в Католицькій Церкві було сформульовано в документах II Ватиканського Собору, свій подальший розвиток воно отримало в Апостольському повчанні Папи Павла VI «*Evangelica Testificatio*», в численних документах і промовах Йоана Павла II. Один з останніх документів, в яких сформульовано вчення про богопосвячене життя, - укладене в 1996 році Апостольське повчання Йоана Павла II “*Vita consacrata*”. Воно спрямоване не тільки до єпископів, священнослужителів та богопосвячених осіб, а й до всіх вірних, причому останні менш обізнані з явищем та сутністю богопосвяченого життя, ніж богопосвячені особи. Оскільки релігійна свідомість індивідуалізована і присутня в свідомості окремих членів соціуму в різному об’ємі, то цілком слушно припустити, що, якщо в свідомості вірних релігійне поняття *богопосвячене життя* має розмиті форми, то лексичне значення композиту *богопосвячений* буде впливати на формування концепту.

Концепт має складну структуру. З одного боку, до нього належить все, що належить до будови поняття; з іншого боку, до структури концепту входить все те, що і робить його явищем культури: етимологія (вихідна форма слова), стисла до основних ознак історія (етимологія явища культури), сучасні асоціації, тощо [6:43]. Тому для аналізу концептуального змісту *vita consacrata* та з’ясування проблем його відтворення в українській мові ми проаналізували значення термінологічного словосполучення *vita consacrata* відповідно до церковних документів, етимологію слова *consacrare*, виникнення поняття богопосвяченого життя, сучасні значення *consacrare* згідно зі словниковими статтями.

Щодо української мови, то слова *богопосвячений* немає ні у Великому тлумачному словнику сучасної української мови під ред. В.Т.Бусела, ні у 4-х-томному Новому словнику української мови під ред. В.Яременко та О.Сліпушко, ні у 4-х-томному Словарю української мови під ред. Б.Д.Грінченка, хоча наявна велика кількість композитів з основою *бого-*

(типових для церковнослов'янської термінології): *богобійність, боговгодниця, богодухновенний, богомільний, богословити, богоугодний, богоспасенний, богохульствувати*, тощо. Скоріш за все, слово *богопосвячений* має в українській мові недавню історію.

В італійській мові відбулося розділення поняття *consacrare* (*fare o rendere sacro solennemente e per mezzo di riti religiosi; dedicare a Dio, al culto*) на більш чітко визначені поняття *освятити* та *присвятити*, а ще пізніше відбувається подальший розвиток поняття, і *consacrare* має вже три головні значення: *consacrare = santificare - освятити*; *consacrare = dedicare – присвятити*; *consacrare = sacrificare- пожертвувати*. Оскільки в українській мові два перших значення (*vita consacrata=santificata, vita consacrata=dedicata*) обслуговуються двома різними словами: *освятити* та *присвятити (посвятити)*, український переклад буде неминуче відображати лише одне із значень, що згодом може впливати на загублення того компоненту, який залишився невідтвореним в перекладі. Використання *consacrare* в значенні *dedicare* буде до того ж неминуче звужувати поняття до *sacrificare*: адже акт “самопосвятити” передбачає елемент віддання чогось власного, що більше вже не належить людині, а, отже, жертвування чимось. Можна припустити, що саме тому богопосвячене життя найчастіше розуміється вірними, необізнаними з богословським виміром поняття “богопосвячене життя”, як жертва, зроблена людиною для Бога.

Італійські лексикографічні джерела [9, 10] надають першими такі сучасні значення *consacrare*: 1a – *rendere sacro mediante un rito religioso*; 1b – *rendere sacro conferendo l'ordine o una carica ecclesiastica, facendo entrare in un ordine monastico, investendo con rito religioso di un'alta dignità (consacrare un sacerdote, una monaca)*. Четвертим значенням словник пропонує - *dedicare in modo completo ed esclusivo a qcn., a una causa: consacrare tutto il tempo allo studio, consacrare la propria esistenza a Dio: dedicarsi al suo culto, specialmente pronunciando i voti*. В українському відповіднику словосполучення *vita consacrata* – *богопосвячене життя*, ясно видно, що переклад відтворює четверте значення італійського поняття *consacrare*. *Consacrare* в першому значенні стало згодом вживатися, крім інших значень, у виразі *consacrare l'ostia, il pane e il vino – convertire il pane e il vino nel corpo e nel sangue di Cristo durante l'Eucaristia*. Надання святості через дію перетворення, переображення (як в випадку Переображення Дарів) є складовою концепту *vita consacrata*.

Компоненти значення словосполучення *vita consacrata* є нерівноцінними у комунікативному плані – значення *consacrare* видозмінюється в залежності від контексту та ситуативних факторів, і перекладач спирається на ту чи іншу складову концепту *consacrare* (наведені приклади взяті з Апостольського післясинодального повчання Івана Павла II “Богопосвячене життя” в перекладі з італійської греко-католицьким священиком о.Порфірієм Підручним [11]):

- *vergini, consacrate dal Vescovo* – “*посвячені Єпископом дівиці*”: відсутність вказівки на того, кому посвячені дівиці, показує, що перекладач виділив складову “освячення” (“висвячення”);
- *queste persone...consacrano la loro condizione per dedicarsi alla preghiera e al servizio della Chiesa* – “*ці особи ... посвячують свій стан життя на те, щоб віддаватися молитві та служінню Церкві*”: мовна норма як італійської, так і української мов не допускає конструкції “посвятити себе тому, щоб віддатися чомусь”, а, отже, *consacrare* вжито в значенні “освячують”;
- *i ministri sacri* – “*ті, що отримали свячення*”. “*Зі свого боку, ті, що отримали свячення, є живими образами Христа як Глави й Пастиря, який провадить свій народ, що чекає на Його прихід у славі...*” [11:21]. Таке значення *consacrare* згодом набуло в українській мові форми *висвятити* – висвятити єпископа, священика; надати людині надзвичайного, нелюдського Дару, цим Даром зробити можливість існування людини в іншій, нелюдській якості;
- *consacrando tutto nelle Sue mani* – “*віддаючи все до Його рук*” – перекладач виділив складову “присвячення”;

- *consacrati dallo Spirito Santo* – “посвячені *Святим Духом*” – перекладач виділив складову “освячення”;
- *consacrazione battesimale* – “посвята, отримана у тайні Хрещення” – виділена складова “освячення”;
- *consacrati per la missione* – “посвячені для місії” – граматична конструкція *consacrato per* говорить не про присвячення чомусь (в такому випадку було б *consacrato a*), а про висвячення для місії.

Отже, в процесі перекладу тексту перекладач актуалізував той чи інший компонент концепту (присвячення, освячення, віддавання).

Поняття *vita consacrata* містить в собі не тільки складову посвячення Богові, але й складову освячення Богом: “Alla base della vita religiosa c'è la *consacrazione*. Insistendo su questo principio, la Chiesa pone l'accento sull'iniziativa di Dio e sul diverso e nuovo rapporto con Lui che la vita religiosa comporta. *La consacrazione è un'azione divina*: Dio chiama una persona, la riserva per se affinché si dedichi a lui in modo particolare. Al tempo stesso egli conferisce la grazia in modo che nella consacrazione la risposta dell'uomo si esprima mediante un profondo e libero abbandono di tutto se stesso. Il nuovo rapporto che ne deriva è puro dono” [12]. Документ пояснює, що присвята себе Богові виникає з Божої ініціативи, більш того, термін *consacrazione* означає процес, в якому беруть участь дві особи: Бог – ініціатор процесу, та людина, яка відповідає на Божу ініціативу. Людина присвячує себе Богові у відповідь на Божу дію в ній. Поняття *vita consacrata* несе в собі значення процесу, який відбувається між людиною і Богом.

Виведення на перший план складової «самопосвяти» суперечить тому порядку, в якому компоненти концепту *богопосвячене життя* проявляються в самому явищі, адже, як зазначено в Апостольському повчанні «Богопосвячене життя», прийняття чернецтва більше, ніж просто відречення, є особливим сприйняттям тайнства Христового [11:20], і ініціатива Отця є джерелом будь-якої святості, початком богопосвяченого життя [11:29].

Отже, у випадку *vita consacrata* до сукупності основних ознак входить і освячення, і присвячення. Натомість, основною ознакою українського словосполучення *богопосвячене життя* є самопосвята, і ознака освячення від Бога, отримання в дар від Бога життя особливого, особливої благодаті, відходить на другий план, і, скоріше за все, не тільки не належить до основних ознак, а становить додаткову ознаку, актуальну лише для певної групи осіб – богопосвячених осіб. В той час як поняття *vita consacrata* несе в собі значення процесу, який відбувається між людиною і Богом, мовне вираження цього поняття в українській мові - *богопосвячене життя* - виражає результат цього процесу. Італійський термін *vita consacrata* завдяки функціонуванню слова *consacrare* в сучасній італійській мові сприймається більш комплексно, як процес, сутність якого виражена в самій мовній формі. В словосполученні *богопосвячене життя* наголос робиться на житті, яке є власністю людини, і яке людина посвячує Богові, що неминуче призведе до звуження поняття до відречення і жертви. Отже, при перекладі може відбуватися певний злам в розвитку концепту.

Якщо скористатися термінами Ю.С.Степанова “рамкові поняття” і “поняття з твердим ядром” [6:76], то можна дійти висновку, що концепт *богопосвячене життя* існує в свідомості українського вірного як “рамкове поняття”: у нього є основна, актуальна ознака, яка завдяки мовному вираженню концепту становить головний зміст концепту. Натомість, італійський концепт *vita consacrata* є “поняттям з твердим ядром”: завдяки його мовному вираженню він культурно значущий у всій його цілісності, у всій його сукупності ознак, і виділення якоїсь однієї з них в якості “рамки” концепту можливе, але становить штучну логічну процедуру. Звичайно, це не стосується існування концепту та поняття *богопосвячене життя* в свідомості самих богопосвячених осіб.

В статті “Церковнослов’янізми в богословській термінології” Л.Петрович наводить приклад церковнослов’янізму *благодарити*, який в теперішніх виданнях намагаються замінити на *дякувати*. В дискусії до статті автор пояснює, що благодарення в Євхаристійному дійстві не зводиться лише до подяки, і має значення більш ширше [1:104]. Йдеться тут, на думку о. Петра Галадзи, про *благий дар* цілого нашого життя як подяку за те, що спочатку Бог дарує нам себе через Сина, йдеться про обопільне відношення *Бог – ми*, яке і становить сутність християнства [1:104]. Це обопільне відношення *Бог – ми*, на нашу думку, чітко простежується і в понятті *vita consacrata*.

Можливо, іноді перекладачеві доречно піти шляхом запозичення. Запозичення спочатку руйнує норму рецептивної культури, але “парадокс полягає в тому, що подібні відхилення ... можуть органічно увійти до нового соціокультурного контексту і перетворитися на норму цільової мови і культури. У даному разі відбувається розширення та збагачення контекстної системи перекладу та наближення її до контекстної системи оригіналу. Внаслідок такого наближення через запозичення маркери вихідної культури послаблюються і з часом вже не сприймаються як чужі” [7:488]. Шляхом запозичення з латини терміну *consacrare* пішли не тільки романські та деякі германські мови, але й деякі слов’янські мови, наприклад, польська, де термін *konsekrować* увійшов до релігійної лексики, в той час як загальноживаним словом на позначення *посвятити, присвятити* залишилося *poświęcić* (*vita consacrata - życie konsekrowane*).

Оскільки, згідно з теорією “лінгвістичної відносності” Сепіра-Уорфа, мови по-різному членують дійсність, намагання залишити, наприклад, церковнослов’янізми в сучасній українській богословській термінології пов’язано з тим, що деякі церковнослов’янізми виражають поняття, які не мають чіткого аналогу в українській мові. “Благодарення”, як ми вже бачили раніше, охоплює в собі обопільне відношення “Я-Бог”. Такого ж роду і латинізм “консекрація”, який подекуди можна зустріти в текстах: “Ведучи мову про богопосвячених осіб, маємо на увазі ченців і черниць. Йдеться про людей, котрі склали Богові обітницю служити Йому до кінця життя. Інша назва цього – консекрація” [8]. При перекладі українською мовою виділяється лише одна частина значення цих слів – дякувати, посвячувати/освячувати. Відтак цілком зрозуміло, що сучасне українське богословствування буде тяжіти до своїх коренів: богослів’я *Slavia Orthodoxa* (термін Н.Б.Мечковської), до якої належить Україна православна і греко-католицька, де в церковно-книжній культурі великою пошаною користувалася грецька мова, при чому мова богослужінь і Писання була церковнослов’янська, – до церковнослов’янських коренів. Натомість теологія *Slavia Latina*, тобто України католицької, з запозиченнями з польської, – до своїх латинських джерел. Ось чому сучасні українські переклади релігійних текстів, зроблені римо-католиками, так часто начисені запозиченнями з польської та з латини, а переклади, зроблені греко-католиками, – церковнослов’янізмами.

Ще одним прикладом того, як мови по-різному членують дійсність, і як обмежують можливості передачі смислу поняття вихідної мови мовою цільовою, є, на нашу думку, переклад *intimità, intimo, intimità con Dio* українською мовою.

Італійсько-російський словник Н.О.Скворцової і Б.Н.Майзель та італійсько-російський словник В.Ковальова дають такі російські відповідники *intimita’ – близость, интимность, интимная обстановка, фамильярность; intimo - близкий, душевный, интимный, личный, тесный, глубокий, внутренний*. Слово “інтимність” має в російській та українській мовах конотації, які не дозволяють нам використати ці слова для позначення стосунків з Богом. Так само, на нашу думку, неможливо сказати “близькі відносини з Богом”, “близькі стосунки з Богом”, “близькість з Богом”.

Щодо італійської мови, то етимологічний словник [13] надає нам такі відомості: *intimo – lat. intimus=intumus; della particella in – in, entro, e terminazione tumus*. Латиняни

використовували цю форму як вищий ступінь від *interus – che sta dentro, cioè che sta molto addentro, che e' il piu' addentro*. І сьогодні в італійській мові форма *intimo* – це абсолютний вищий ступінь від слова *interno*–внутрішній - тобто більш внутрішнього і більш глибокого вже не може бути.

Італійська і українська мови виражають словами *intimo, intimita'* – *інтимний, інтимність; близький, близькість* надзвичайно особистісні, сокровенні відносини з людиною. Однак, якщо італійська мова використовує поняття глибини, поняття об'єму, то українська мова, натомість, - поняття поверхні, поняття близькості. Недарма антонім *intimita'* в італійській мові - *estraneita'*: протиставлення свого, того, що належить виключно мені, і чужого; протиставлення того, що входить в межі мого володіння, і того, що знаходиться поза його межами. Цими двома словами в італійській мові окреслене коло, яке розмежовує дійсність на “мою” і “чужу”. У випадку виразу *intimita' con Dio* спостерігається саме це значення: входження в такі стосунки з Богом, які роблять людину частиною дійсності, яку пропонує Бог, і це входження є ключовим моментом таких стосунків.

Якщо використати теорію Анни Вежбицької про елементарні концепти, лексикалізовані у всіх мовах світу, то можна зробити висновок, що італійське *intimita'* і українське *близькість* мають в своєму складі різні елементарні концепти: *intimita'* – концепт “всередині”, *близькість* – концепт “близько” [5:21].

В наступних прикладах (приклади взяті з Апостольського післясинодального повчання Івана Павла II “Богосвячене життя” в перекладі з італійської греко-католицьким священником о.Порфірієм Підручним [11]) перекладач по-різному намагається вирішити проблему перекладу слова *intimita'*: виділяючи то елемент “близькості” (бути поруч), то елемент “зв'язку” (особистого, внутрішнього), або ж взагалі використовуючи вираз *близькі відносини*, який, на нашу думку, може викликати не зовсім доречні асоціації:

1. I discepoli che hanno goduto dell'*intimita'* del Maestro – Учні, яким пощастило *бути поруч* із Вчителем. Але ж *godere dell'intimita' di qlc.* – це значить мати надзвичайну довіру з боку цієї людини, її прихильність, її дружбу, любов, це не просто “бути поруч”.

2. E' proprio da questa speciale grazia di *intimita'* che scaturisce ... – Власне з цієї особливої благодаті, якою є особистий зв'язок з Христом, постає... – більш вдалий, на нашу думку, переклад, де відтворюється не близькість, а зв'язок, єднання. В українській мові є можливість сказати “тісний зв'язок”.

3. Egli chiede un coinvolgimento totale ... per vivere in *intimita'* con Lui – Він очікує на цілковиту посвяту, щоби *жити поруч* Нього.

5. Amore del Cristo, che *chiama alla Sua intimita'* – Любов до Христа, яка *наближує* до Нього.

6. Gesu' ... li aveva chiamati alla sua sequela, strappandoli alla loro vita ordinaria e accogliendoli nella sua *intimita'* – Ісус ... звернувся до них, щоби йшли за Ним, лишили позаду своє буденне життя та ввійшли з Ним у *близькі відносини*.

7. *L'intima unione* con Cristo – Внутрішній зв'язок з Христом.

8. Sacramento “dell'*intima unione* con Dio” – таїнство “внутрішнього союзу з Богом”.

Два останніх приклади нашоухують нас на думку, що *intimita'* в цьому значення дорівнює саме *intima unione* – союз, або зв'язок, який відбувається на рівні найглибших почуттів, всередині людини. Це не просто близькість, знаходження біля, поруч, це глибокий і тісний зв'язок.

Вираз *intima consacrazione* означає посвяту, яка відбувається не тільки на поверхні, але й охоплює все єство людини, тому, можливо, краще перекласти це словосполучення як *повна самопосвята*. Наприклад, “La vita religiosa sara' tanto piu' apostolica quanto piu' *intima* ne sara' la dedizione al Signore Gesu'” [14:72]. Перекладач пропонує такий варіант перекладу: “Відданість справі апостольства буде тим більшою, чим *більшою* буде їх особиста самопосвята Господу Ісусу”. На наш погляд, йдеться саме про *повну* посвяту.

Отже, переклад *intimita'*, *intimo* – як *близькість*, *близький*, на нашу думку не відображає поняття, яке міститься в італійських термінах.

Висновки. Отже, в свідомості простого віруючого тісно пов'язані мовна і релігійна картини світу, причому релігійна свідомість віруючого оперує не тільки поняттями, але й концептами. Відтак релігійне поняття не тотожне з концептом. Натомість концептуальна частина релігійної картини світу знаходиться під впливом мовної картини світу.

З одного боку, український перекладач стикається з проблемою відтворення релігійних понять, пов'язаною з відсутністю в українській мові узагальнюючих термінів, які б характеризувалися функціональною багатозначністю і могли б використовуватися в різних контекстах. В таких випадках перекладач змушений виокремлювати якусь одну складову концепту (в залежності від контексту) і відтворювати тільки її в перекладі. З іншого боку, використання таких відповідників при перекладі може призводити до зсувів в концептуальному наповненні слів оригіналу. Таким чином, вибір рішення перекладачем може впливати певним чином на формування релігійної свідомості читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Петрович Л.* Церковнослов'язими в богословській термінології // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій. – Львів, 1998. – С. 97-107. 2. *Мечковская Н.Б.* Язык и религия. – М., 1998. 3. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества [1830-1835] 1984, 80 // В кн.: Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 4. *Ясіновська О.* Морально-етична лексика Нового Завіту в ракурсі когнітивної лінгвістики // Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції. – Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії. – 2000. – С. 244-257. 5. *Вежбицкая А.* Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. - М., 2001. 6. *Степанов Ю.С.* Константы: словарь русской культуры. - М., 2001. 7. *Чередниченко О.І.* Міжкультурні аспекти перекладу // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. - К., 2001. – С. 485-489. 8. Парафіальна газета №5, 1 лютого 2004.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *De Mauro T.* Dizionario della lingua italiana. – Paravia, 1999. 2. Dizionario della lingua italiana. - De Agostini, 1995. 3. Богопосвячене життя. Апостольське післясинодальне повчання. – Львів: Місіонер. – 1997. 4. La vita religiosa nell'insegnamento della Chiesa. I suoi elementi essenziali negli istituti dediti alle opere di apostolato. Magistero sulla Vita Religiosa. – 1983.- http://www.vatican.va/roman_curia/congregations. 5. *Pianigiani O.* Vocabolario etimologico della lingua italiana: 2 vol./Milano: Sonzogno, 1942. – Vol. 1-2. 6. *Vita Consecrata.* Esortazione apostolica post-sinodale. – 1996.- http://www.vatican.va/roman_curia/congregations

ШЕВКУН Е.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АРГУМЕНТИ AD-НОМІНЕМ В КОГНІТИВНИХ СТРУКТУРАХ ДИСКУРСУ БЮРОКРАТІЇ

Дискурс, що розуміється як категорія соціально спрямованої дії або комунікативної події, розташованої у площині комунікативної ситуації, здійснюється у відповідності з когнітивним та типологічно заданим простором прагматичних та ментальних умов породження та сприйняття повідомлень. В залежності від зазначених чинників дискурс втілюється у певних типах текстів, в яких відбиваються “очікувані форми комунікативної соціальної взаємодії макросоціального рівня, що здійснюються з метою систематичного впливу партнерів” [1:76].

Дискурс як окрема форма людської комунікації є той спосіб мовлення, який може бути визначений за ознакою “який” або “чий”. Отже, дискурс бюрократії (ДБ) постає індивідуалізованим внаслідок його прагматичних, когнітивних та інформаційних складових, аналізу яких присвятимо увагу.

Звернемось до дискурсів суміжних наукових дисциплін, в полі дискурсивних практик яких явище бюрократії обгортається специфічними цьому об'єкту висловлюваннями.

Соціальна філософія та соціологія не ототожнюють бюрократизм як форму раціонального управління, керування та адміністрування з бюрократією, що втілює та окреслює негативні форми управлінської діяльності. Бюрократія як деформований стиль управління характеризується такими рисами:

1) відрив управлінських органів від інтересів керованих; 2) перетворення управлінського органу із засобу у самоціль; 3) заміна основної мети управлінської діяльності другорядними; 4) превалювання формальної сторони управлінської діяльності над змістовною; 5) перетворення управлінців у привілейований прошарок суспільства [1:65].

Комунікація як раціональна суб'єкт-об'єктна дія на макросоціальному рівні є головним засобом соціальної дії, тобто "будь-якої акції, що заподіяна соціальним суб'єктом з метою забезпечення своїх інтересів або вирішення соціальних проблем" [1:102]. Соціальні комунікативні дії за ідеальною моделлю конститууються за інтерсуб'єктивною ознакою, де ціннісно-нормативна структура суспільства виступає регулятивним комплексом. В свою чергу, соціальні дії в залежності від ступеню внеску в розвиток і відтворення суспільства відносяться до: репродуктивних; креативних і деструктивних, а за ступенем їх раціональності вони вирізняються як афективні, традиційні, ціннісно-раціональні і цілераціональні, де останні два типи відносяться до свідомоспланованих [1:66]. Характер комунікативної соціальної дії, що нас цікавить, можливо окреслити за параметрами інтерсуб'єктивності, репродуктивності, свідомоспланованості на цілераціональності.

Досвід спілкування з бюрократією можливо віднести до традиційної форми соціальної дії, який утілює в собі відібраний інвентар соціального досвіду та певних дискурсних практик, відображених у варіативній якості текстових структур, особливому типі кодування/декодування повідомлень, що протікає в усній або писемній формі.

ДБ як сукупність усталених очікувань, конвенціонально зумовлених комунікативних дій несе в собі прагматичну настанову умисності та упередженості, що розгортається у площині складних соціопрагматичних відносин "поєднання консенсусу з конфліктом" [2:505]. Водночас ДБ є своєрідною "обгорткою" знання, здобуваного в певних когнітивних ситуаціях, який можливо змоделювати із застосуванням низки концептуальних суперкатегорій, що охоплюють смислові відношення та текстоваріативні явища (граматичні конструкції, вокабуляр, співвідношення семіотико-нарративних структур та висловлювань тощо).

Універсальна поняттєва схема (УПС) (або модель „динаміки сил”), опрацьована зусиллями сучасних когнітологів, висвітлює явище дискурсу як корелюючої структури мовних явищ та їх глибинної семантики, що "переповнюється" в залежності від характеру контактування агоніста – антагоніста (А - Ат), здійснюваного в різноманітних ситуаціях соціальної дії [3:2].

Аналіз типологічно однорідних масивів текстів, згрупованих за тематичною ознакою "соціальна дія агентів на ринку праці" та за ознакою окремих тематик "Flexibilidad del trabajo", "Pacto social" "Contratación a tiempo parcial" із застосуванням УПС, дозволив встановити тенденцію А (найманий працівник/колективний суб'єкт) до зміни вихідного стану конфліктної ситуації. В свою чергу, Ат (суб'єкт влади, розпорядник – виконавець, ієрархічно підлеглий всій бюрократичній системі), прагне до присічення протистояння та збереження status quo, водночас цілепокладає присвоєння ексцедента (надлишку) влади. Вдаючись до метафори між агоністом і антагоністом (А-Ат) виникають певні „сили тертя”, вмотивовані: 1) конфліктністю ситуації; 2) неможливістю оперативно реагувати на таку ситуацію; 3) ситуацією перебування А і Ат під контролем структур суспільства, що виключає можливість деструктивних соціальних комунікативних дій; 4) ситуацією завоювання бюрократом привілеїв від володіння надлишком влади.

Практика комунікативної взаємодії А-Ат закріпила та виокремила стереотипізовані ситуації спілкування, що являють собою певні когнітивні фрейми. Останні розуміються як структура даних, принадна для представлення в мозку людини певної стереотипізованої ситуації, також як певні знання про стереотипні події та ситуації, вербалізовані за посередництвом мови [4:43]. Тобто фрейм може „задавати” відповідності між подіями та дискурсивними структурами (аргументаційні структури, послідовності висловлювань, їх зчеплення, комплекси висловлювань).

Такі „образи” ситуацій зберігаються в „банку даних” довготермінової пам’яті суб’єкта та за умов сприйняття нової презентованої інформації автоматично відбувається відбір найбільш схожої ситуації та її зіставлення з новою презентованою (процес аплікації нової інформації).

Головним елементом структури фрейма є слоти, які також постають у типізованій якості. У ДБ відбувається наповнення слотів новими смислами в певному діапазоні варіативності, що можливо ідентифікувати з агресивними тактиками „розтину” когнітивного патерна ситуації агоніста.

Сучасні дослідження в галузі неформальної логіки та теорії аргументації серед інших виокремили суб’єктивні та емоційні види аргументації-аргументи „ad hominem”, або такі що пов’язані з негативною оцінкою особистості та є своєрідною захисною реакцією на певний аргумент у суперечках [5:18,20]. Зазначимо головні, найбільш поширені в ДБ, аргументи „ad hominem” які можливо віднести до його тематизуючої та текстоутворюючої ознаки: а) аб’юзивні аргументи, що звинувачують або відкрито ображають, та їх похідні „звинувачення по асоціації”; б) отруєння джерела інформації (звинувачення в упередженості та в специфічно зацікавленій позиції) та його різновиди – пейрастичні аргументи (що витікають з особистісних поглядів) і дискваліфікуючі аргументи (які вказують на аспекти особистісної ситуації або натяки на приватні потреби).

Проаналізуємо кореляції аргументативних структур „ad-hominem”, субфреймових когнітивних структур та варіювання смислів у слотах ДБ.

Варіювання загального фрейма у субфреймі за слотом „суб’єкт - об’єкт соціальної дії” набуває розвитку в дискваліфікуючих аргументативних структурах, що вказує на аспекти особистої ситуації агоніста. Ат вказує А на суб’єктивний характер його очікувань та оцінок соціальної події, яка виявляється більш „вужкою” по відношенню до соціальної потреби. Аргумент дискваліфікуючого типу (напр. „Серед нас є такі товариші, які ...” звинувачує А в „комунікативно-соціальному егоцентризмі: [*Es de su interés particular... No se considera de relevancia objetiva, etc.*]). В межах цього субфрейма прогнозується або здійснюється розрив відносин інтерсуб’єктивності, де Ат ототожнює себе з інстанцією здорового глузду та предикуює собі позитивні якості „вартового” аргументованої соціальної дії [*En el beneficio estadista; Por las razones del Estado...*], використовуючи маркери модальності [*Constatar con disgusto; No compartir la inquietud, etc.*] у формі Imperfecto з стилістичною ознакою намагання.

Використання аб’юзивних аргументів „ad hominem” за асоціацією тематизує субфрейм, у якому А вводиться як чужинний термін парадигми, в наслідок чого виникають логічно хибні пропозиції, а несумісні події поєднуються у пропозиціонально невірогідних висловлюваннях. Повідомлення А розташовується у полі якісно або логічно несумісних подій, де Ат застосовує маркери дубітативної модальності [*No se ha logrado identificar su caso... Sería conveniente encajar su caso en el paradigma de...*].

Використання аргументів „ad hominem” у часовому слоті варіює у субфреймах („Ви відстали від реального життя”): Ат вдається до надлишкової деталізації історії події/проблеми, надаючи інформації А неактивного статусу, вказуючи на її удавану актуальність або ігнорує реальну послідовність подій.

Використання аргументів “ad hominem” у зазначених та інших субфреймах і процедури перезаповнення новим змістом слотів у ДБ має за мету:

- деструкцію або розрив інформаційно-когнітивного патерну А з огляду на зазначені типи інтенціональності Ат-бюрократа;
- порушення очікувань А та нав'язування власної програми структуризації об'єкта/соціальної події відмінної від презентованої шляхом формалізації протікання комунікативної дії. Зміни інформаційної проекції події призводить до неадекватного мовного коду, але ні в якому разі не до руйнування презентованої А інформації. Аргументи “ad hominem” спрямовані проти особистості (колективного суб'єкта), але не проти аргументу як такого.
- Неадекватно закодований до сутності презентованої інформації ДБ виступає полем відтермінування вирішення конфліктів або стабілізаційним полем рокування станів конфліктності / консенсусу, зумовлених низкою дискурсних та позадискурсних практик. Уживання аргументів “ad hominem” є функцією інтенсивності стану конфліктності.

Зазначимо деякі інші бюрократичні техніки формалізації сутності (змістовності) та техніки маніпулювання когнітивно-інформаційним патерном А, які можливо охарактеризувати як переддискурсивні практики:

- виклик А – відсутність відповіді Ат – формальна присутність Ат;
- порушення свідомої очікуваної форми комунікативної дії (згадаємо: (“Грузите апельсины бочками...”));
- уникнення від розуміння;
- переадресування повідомлення;
- вдавання до нудних цитатій невідомих А законних актів;
- натяки на високу професійну відповідальність та ієрархічну підлеглість вищим ланкам влади.

В полі розгортання ДБ за умов посилення стану конфліктності соціальної дії відбувається творення нових когнітивних структур, однак за умов налагодження консенсусу соціальні комуніканти намагаються дійти до їх руйнування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціальна філософія (короткий енциклопедичний словник) К.: «Рубікон», 1997. 2. П.Рікер “Лекція перша. Навколо політики” цитується за книгою “Поступ сучасних ідей”. - К.: Основи, 1998. 3. Л.Талми “Когнітивна лінгвістика”. - М., 1970. 4. Л.Ивлива “Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем”. - М.: «Академический проект», 2003. 5. Д.Уолтон “Аргументы “ad hominem””. - М.: «Общественное мнение», 2002.

ШИЛО В.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

СЕМАНТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ТА ЇХНІХ ПОХІДНИХ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Мовознавчі дослідження останніх десятиліть свідчать про зростання інтересу до проблем словотвірної семантики. В центрі уваги стоять питання семантичного співвідношення твірних основ та похідних, які формують варіативні словотвірні парадигми. Саме тому семантичні аспекти дериваційних моделей та роль формантів у смисловій організації похідних продовжують залишатися недостатньо вивченими. Динаміка таких дериваційних процесів дає велику кількість нових найменувань передусім на позначення діяльності людини. Докладне ж вивчення різноманітних способів прояву семантичного

співвідношення твірних основ та похідних може допомогти при вирішенні питання щодо змісту словотвірної парадигми та визначення її ймовірних меж.

Виявлення співвідношення особливостей словотворення з семантикою твірних основ притаманне роботам багатьох дослідників [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Однак при дослідженні словотвірного значення вчені висловлюють різноманітні точки зору на питання, пов'язані з семантикою афіксів. Деякі лінгвісти схильні применшувати семантичну роль суфікса в утворенні дериваційно-парадигматичного ряду, наполягаючи на тому, що суфікс підкоряється основі як семантично, так і граматично і тому не має самостійного значення [2:138]. Інші говорять про так званий недиференційований підхід при дослідженні суфіксальних морфем, які вважаються неоднорідними за своїми семантично-функціональними характеристиками і поділяються на клас суфіксальних морфем, які мають лише формотворчу функцію, а також клас саме дериваційних суфіксів, які утворюють нові лексичні одиниці з новим значенням [3:7]. Так Скороходько Е.Ф. пропонує вважати основним компонентом похідного слова не основу, а суфікс, оскільки саме він, а не основа, виражає поняття, яке знаходиться в родо-видових зв'язках з поняттям, вираженим цілим словом [4:13]. Тобто дослідник акцентує увагу на доміантній семантико-граматичній функції суфікса: на його здатності транспонувати основу в новий лексико-граматичний розряд. Подібну точку зору висловлює Хідекель С.С., стверджуючи, що специфіка дериваційного афікса проявляється не лише в його структурних та дистрибуційних властивостях, але й в особливому типі семантики та відповідно у специфіці семантики слів, утворених на зразок моделей, в які входить такий афікс [9:15]. Дослідник виділяє в структурі афікса три взаємопов'язані типи значень: а) лексико-граматичне значення частини мови, при якому афікс виконує транспонуючу та класифікаційну функції; б) загальнокатегоріальне значення лексичного розряду; с) індивідуальне лексичне значення [9:15-16]. Загальнокатегоріальне значення лексичного розряду визначає в межах даної частини мови певні лексико-семантичні групи слів і як правило є характерним для цілої групи афіксів [9:15]. Наприклад, такі суфікси, як *-er*, *-ist*, *-ess* відносять деривати не лише до класу іменників, але й до лексичного розряду слів на позначення "виконавця дії". Значення цього типу особливо тісно пов'язані з семантичними характеристиками твірних основ, які уточнюють та конкретизують значення похідних у словотвірних рядах даного лексичного розряду. Семантичний компонент "виконавця дії" не відображений у словникових дефініціях таких термінів, як *bribe* "хабар", *suit* "позов, судовий процес", *arson* "підпал", але його можна прочитати в похідних *briber* "особа, яка дає хабаря", *suitress* "позивачка", *arsonist* "особа, що вчинила підпал". Тобто семантичний компонент "виконавець дії" накладається на основне значення похідних, що лежить в основі твірних і заставляє по-новому та якісно осмислити це значення. Індивідуальне лексичне значення, навпаки, відрізняє даний афікс від інших афіксів одного і того ж лексичного розряду [9:16]. Суфікси *-ant*, *-er*, *-ess* відносять деривати до лексичного розряду слів на позначення "виконавця дії". Проте кожен із вищевказаних суфіксів характеризується відмінними семантичними особливостями при приєднанні до одної і тої ж основи. Наприклад: *defend* < OF *defendre* "захищати на суді, виступати захисником" → *defendant* "підсудний, обвинувачений", *defender* "захисник в суді", *defendress* "захисниця в суді". На нашу думку, саме індивідуальне значення афікса безпосередньо пов'язане з конотативним аспектом значення дериваційно-парадигматичних утворень, у яких тотожність із твірною основою підкреслює індивідуальний характер семантики афікса.

У сучасному мовознавстві побутує також думка щодо фразеологічності семантики, яка виступає типовою рисою похідного слова. До неї можна віднести роботи Земскої Є.А. та Кубрякової Є.С. Основним для них є положення, що похідне слово має семантичні компоненти, які не виводяться із значеннєвих складових слова. Первинні зв'язки твірної і їх

відображення в семантиці похідного складають важливу особливість смислових структур дериватів. Наявність додаткових семантичних компонентів може надавати мотивованому слову ознак ідіоматичності [5:117]. На особливість слова виражати щось, що не міститься в значенні його складових частин, вказує Мілославський І.Г. Дослідник вважає, що основні труднощі, пов'язані з визначенням значення похідного слова на основі значень його морфем, полягають у тому, що зазвичай, слово в цілому означає набагато більше, ніж проста сума значень його складових [10:8]. Тобто, з точки зору вищезгаданих вчених, у семантиці похідного слова присутні приховані додаткові компоненти значення, які не виражені його морфемним складом і виявити їх можна лише за допомогою зіставлення семантики твірної основи та похідних.

З вищенаведених думок випливає, що семантика афікса та додаткові семантичні компоненти, які з'являються в структурі похідних, протиставляються семантиці твірної основи. Проте, на нашу думку, навпаки, при дослідженні семантики похідних слід вказувати на їх загальний семантичний компонент, на основі якого формується словотвірне значення похідних. Саме це дозволяє описати можливі типи лексичного співвідношення твірної основи та її похідних.

Матеріалом для статті слугували запозичені дієслівні та іменникові французькі лексеми дипломатичної та правової термінології в англійській мові та утворені на їх основі англійські слова, переважну кількість яких, за незначними винятками, складають іменники. Новизна статті полягає у дослідженні семантичних процесів, які формують різнохарактерні парадигми слів, починаючи з нормандського періоду. Отже, аналіз семантичного розвитку французьких запозичень XI-XIX століть дає змогу відобразити не тільки їх реальні семантичні параметри в англійській мові, але і визначити основні закономірності процесу семантичної адаптації іншомовних елементів у мові-реципієнті.

Особливості процесу змістової адаптації проявляються в тому, що французькі слова зазвичай адаптуються в англійську мову в одному з тих значень, яке було закріплене за ними в мові-джерелі, завдяки чому і мав місце процес запозичення. Аналізу були піддані лише окремі термінологічні значення французьких правових запозичень, на прикладі яких чітко прослідковується процес утворення номінативно-похідних значень і визначається семантичне співвідношення (кореляція) між запозиченою основою та похідними. Іншим запозиченим французьким термінам властива в основному така ж типологічна ознака семантичної адаптації.

Фактичний матеріал відбирався з таких словників, як: *New English Dictionary on Historical Principles (Oxford, 1888)*, *Oxford English Dictionary (Oxford, 1989)*, *Le nouveau Petit Robert (Paris, 2001)*, *Англо-русский дипломатический словарь (Москва, 2001)*, *Англо-русский юридический словарь (Москва, 2000)*. На основі аналізу словникового матеріалу виявлено, що семантичний об'єм англійських дериватів у межах однієї словотвірної парадигми може дорівнювати семантичному об'єму твірної основи за кількістю лексичних смислів, перевищувати його або бути меншим. Під семантичним об'ємом твірної основи розуміється кількість лексико-граматичних варіантів [6:14], тобто та сукупність значень, що визначає семантичну структуру твірної основи. Англійські похідні одиниці реалізують об'єм лексичного значення твірної в межах правового дискурсу по-різному, що ілюструє складну картину семантичних відношень між ними. Значна кількість французьких правових запозичень у системі англійської мови утворює стійкі іменникові дериваційні парадигми слів. Зіставний аналіз семантики твірних основ та похідних показує, яким чином похідна одиниця пов'язана з твірною, що послужило одним із критеріїв для встановлення тотожності / нетотожності семантичного об'єму похідних і запозичень.

Тотожність / нетотожність семантичного об'єму можна розглянути в двох узагальнених моделях: $V \rightarrow N1, N2...$ та $N \rightarrow N1, N2...$, які оформлені одноморфними суфіксальними комбінаціями як англійського, так і французького походження:

Таблиця 1. Приклади моделей з одноморфними суфіксальними комбінаціями.

модель	французьке запозичення	дериваційні утворення
$V \rightarrow N$ (er), N (ment)	to adjudge < OF ajuger	adjudgement, adjudger
$N \rightarrow N$ (ee), N (ment)	bail < OF bail	bailee, bailment

Дериваційні парадигми утворені від запозичень *bail* “порука, гарантія” і *to adjudge* “виносити вирок, рішення” дозволили виявити різний ступінь семантичного співвідношення між французькими запозиченнями та англійськими похідними:

1. Продуктивним є такий тип співвідношень, за якого похідна основа засвоює всі лексико-граматичні варіанти твірної основи, але при цьому залишається **семантично нетотожною** з твірною в так званому “класифікаційному значенні”, під яким розуміють іманентне значення граматичних класів слів: предметність - для іменників та процес - для дієслів [11:29]. Так французьке дієслівне запозичення *to adjudge* (XIV ст.) < OF *ajuger* (див. **Таблиця 1**) привнесло в англійську мову права два значення 1) виносити вирок, рішення (1374); 2) присуджувати компенсацію (1400). Похідний іменник *adjudgement* (1699) реалізує обидва значення запозиченого дієслова: 1) вирок, винесення судового рішення; 2) призначення, встановлення компенсації. Похідний іменник *adjudger* (1832) також зберігає значення початкового дієслова: 1) той, хто виносить вирок та 2) присуджує компенсацію:

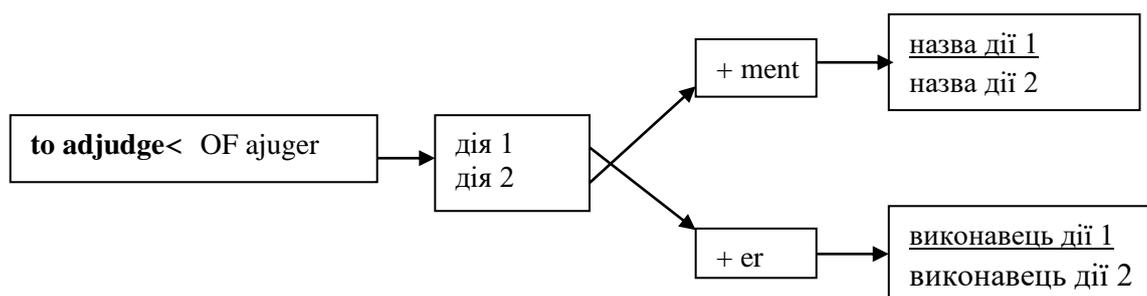

Рис.1. Схема зміни семантичного об'єму в моделі $V \rightarrow N(er), N(ment)$.

Наведений приклад демонструє тісний семантичний зв'язок, який існує між запозиченим дієсловом та віддієслівними англійськими іменниками, що дало привід деяким дослідникам співвідносити властивості віддієслівних іменників з дієсловами. Травнічек Фр. наголошує на тому, що іменники на позначення дії та відповідні їм дієслова сприймаються як етимологічно залежні [12:204], а тому справедливо називає віддієслівні іменники “девербативами” [12:144]. Пешковский А.М. звертає увагу на те, що віддієслівний іменник так само, як і дієслово, виражає ознаку, що створюється діяльністю предмета, який здійснює цю діяльність [13:130].

Подібний тип семантичних співвідношень простежується і на другому ступені деривації, тобто в моделях із двоморфними суфіксальними комбінаціями:

Таблиця 2. Зміна семантичного об'єму в моделі з двоморфними суфіксальними комбінаціями.

модель	французьке запозичення	дериваційні утворення
$V \rightarrow N$ (ance) $\rightarrow N$ (er)	to ally < OF alier	alliance \rightarrow alliancer

Французьке дієслово *OF alier* > *to ally* (XIV ст.), принісши в англійську дипломатично-правову мову значення “об'єднувати, вступати в союз” (1330), утворило похідний іменник *alliance*. Похідний іменник *alliance* зберіг значення запозиченого дієслова і реалізував сему

“об’єднувати” в значенні “союз між державами, федерація” (1366). У цьому прикладі твірна основа та похідна відносяться до різних частин мови, тому між ними спостерігається часткове семантичне співвідношення. Згодом, у XVII столітті, в англійській мові від іменника *alliance* утворився ще один похідний іменник із двоморфним словотворчим елементом *alliancer* < *ally*+*ance*+*er*. Похідний іменник *alliancer* зберіг значення не лише початкового дієслова *to ally*, але й похідного іменника *alliance* у значенні “член союзу, федерації” (1653). Отже, стрижневе значення “об’єднувати” домінує на всіх етапах деривації. Проте на другому ступені дериваційної моделі, тобто між дериваційними утвореннями *alliance* та *alliancer*, спостерігається семантичне співвідношення **часткової нетотожності**. Вона проявляється в тому, що похідні *alliance* та *alliancer* належать до однієї частини мови, обидва іменники функціонують у різних семантичних полях. Для першого характерне класифікаційне значення результату дії (“союз між державами, федерація”), а для другого – значення певного статусу, чину (“член союзу, федерації”):

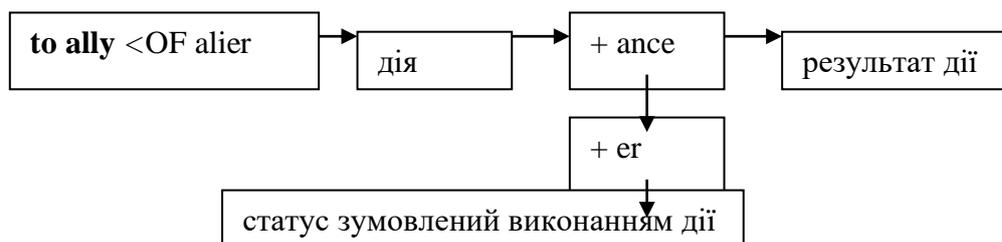

Рис. 2. Схема зміни семантичного об’єму в моделі V→N(ance), N(er).

2. Тип семантичних співвідношень з **повною тотожністю** лексичних значень твірних та похідних одиниць зустрічається в англійській правничій термінології частіше в моделях із двоморфними суфіксальними комбінаціями і саме на другому ступені деривації. Це підтверджується наступним прикладом:

Таблиця 3. Тотожність семантичного об’єму в моделі з двоморфними суфіксальними комбінаціями.

модель	французьке запозичення	дериваційні утворення
N → N (al) → N (dom)	crime < F crime	criminal → criminaldom

Семантична тотожність твірних основ та похідних забезпечується не лише внаслідок дублювання останніми всіх смислів перших, але й також внаслідок того факту, що базові основи та їх похідні мають однакові класифікаційні значення. Для прикладу розглянемо реалізацію значення іменникового запозичення *crime* (XIV ст.) < F *crime* – “злочин, що карається стратою, проступок” (1382) в англійських дериваційних утвореннях *criminal* та *criminaldom* (див. **Таблиця 3**). Сема “злочинця, злочинства” присутня на першому ступені деривації: *criminal* < *crime*+*al* – “злочинець” (1626) та реалізується у збірному значенні двоморфного похідного іменника *criminaldom* < *crime*+*al*+*dom* – “злочинці, злочинництво” (1887). Між іменниками *criminal* та *criminaldom* присутній певний процес узагальнення, оскільки вони мають однакове класифікаційне значення – “ті, кого звинувачують у скоєнні злочину”:

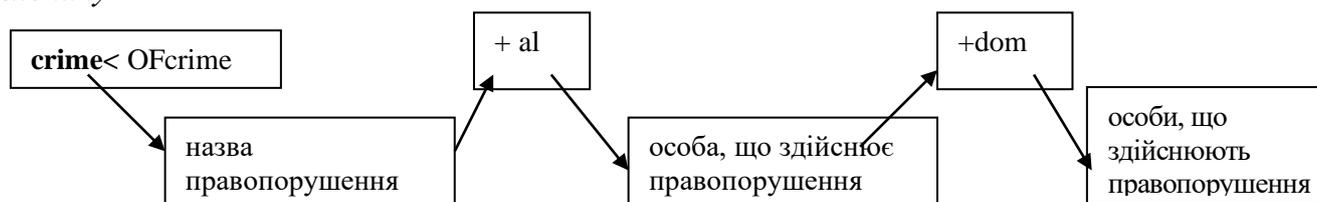

Рис.3. Схема тотожності семантичного об’єму в моделі N→N(al), N(dom).

Семантична тотожність членів подібних кореляцій проявляється також і в спроможності їх сполучення з словами одного і того ж семантичного характеру. Наприклад,

іменники *criminal* та *criminaldom* можуть сполучуватись як з дієсловами - “*to punish, destroy a criminal*” – “покарати, знищити злочинця”; “*to punish, destroy criminaldom*” – “покарати, знищити злочинництво” (Sanaphy-Dore, 65), так і з прикметниками – “*the police caught a French criminal*” – “поліція схопила французького злочинця”, “*the police got rid of the French criminaldom*” – “поліція розправила з французьким злочинництвом” (Sanaphy-Dore, 70).

3. Інколи в об’ємі смислової інформації основи та деривата можливі зміни, які залежать від специфіки семантичної функції словотвірного форманта [14:51]. Значна кількість досліджуваних нами іменників, що входять до складу дериваційних іменникових парадигм, здійснюють, як вже згадувалось, семантичне співвідношення нетотожності з корелюючим французьким дієслівним або іменниковим запозиченням. Похідна може бути зв’язана із твірною основою лише частиною своїх значень. Зятковська Р.Г. стверджує, що такий тип семантичних співвідношень характеризується **звуженням семантичного об’єму**, тобто зменшенням семантичного об’єму деривата в порівнянні з основою [15:172].

Звуження семантичного об’єму здебільшого відбувається на першому ступені деривації досліджуваних моделей, тобто в іменниках з одноморфними суфіксальними комбінаціями. Візьмемо для прикладу іменникове французьке запозичення *assize* (XII ст.):

Таблиця 4. Приклад моделі з одноморфними суфіксальними комбінаціями.

модель	французьке запозичення	дериваційні утворення
N → N (ment), N (er)	assize < OF asise	assizement, assizer

Іменникове запозичення *assize* має складну семантичну структуру в англійській мові права та набуло наступних значень: 1) *судовий розгляд* (1200); 2) *виїзна сесія суду присяжних* (1215); 3) *суд присяжних* (1375). Зауважимо, що для старофранцузького терміна *asise* > Fr. *s’asseoir* було характерне ще одне значення процесу – “з’їзд, конференція, засідання”. Значення “засідати, збиратись з приводу чогось” збереглося в англійському варіанті “засідання законодавчих органів з метою прийняття певних рішень постанов”, яке з’явилося в англійській мові ще у 1164 році і зараз вважається застарілим. Однак цей архаїзм набув у сучасній англійській мові значення “постанови прийнятої законодавчими органами для врегулювання цін, мір та ваги.” (1400). Таким чином, можна стверджувати, що французьке слово *assize* є багатозначним у сучасній англійській мові та реалізоване в чотирьох смислах. Похідний іменник *assizement* абсорбує лише четверте значення “встановлений законом контроль по врегулюванню цін, мір та ваги продуктів споживання” (1864), а лексема *assizer*, навпаки, розвиває третє значення, і його семантична структура залежить від семантичної функції суфікса *-er*, який надає похідному іменнику агентивного значення - “присяжний засідател” (1330):

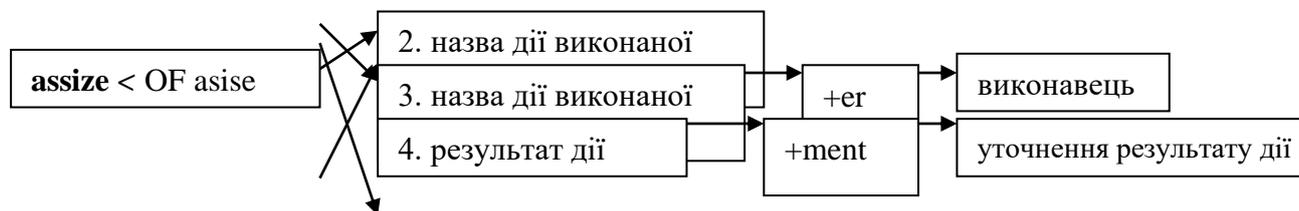

Рис. 4. Схема звуження семантичного об’єму в моделі N→N(er), N(ment)

4. Семантичне співвідношення нетотожності з корелюючими французькими запозиченими твірними та їх похідними в англійській мові може супроводжуватись **розширенням семантичного об’єму** [15:172]. У таких випадках похідні іменники реалізують не лише семантику запозиченої основи, а також утворюють додаткові термінологічні смисли. Розширення семантичного об’єму спостерігається вже на першому ступені деривації іменників. Розглянемо модель з іменниковим правовим запозиченням *barrat* (XIII ст.):

Таблиця 5. Приклад моделі з одноморфними суфіксальними комбінаціями.

модель	французьке запозичення	дериваційні утворення
N → N (or), N (ry)	barrat <OF barat	barrator, barratry

Запозичення *barrat* з'явилося в англійській мові у значенні “обман, шахрайство” у 1292 році. У сучасному функціонуванні даний термін вважається застарілим, проте іменникова дериваційна парадигма запозичення *barrat* в англійській мові є ще й досі актуальною (див. **Рис. 5**). Похідний іменник *barrator* не тільки абсорбував сему “обманювати, займатись шахрайством” стрижневого значення твірної, а й розвинув семантику агенса “шахрай, облудник” (1430). Прагматико-функціональні особливості терміна *barrator* є варіантними, оскільки він реалізується у таких семантично-похідних значеннях: 1) підпільний адвокат (1430); 2) особа, яку звинувачують у баратрії (1662); 3) суддя-хабарник (1864). Такі ж додаткові термінологічні смисли з'явилося у другій складовій цієї парадигми. Іменник *barratry* функціонує у наступних значеннях: 1) зведення наклепу, зумисне та безпідставне порушення судової справи (1430); 2) баратрія, шкода, заподіяна судну або вантажу капітаном чи командою (1622); 3) прийняття хабаря суддею (1864):

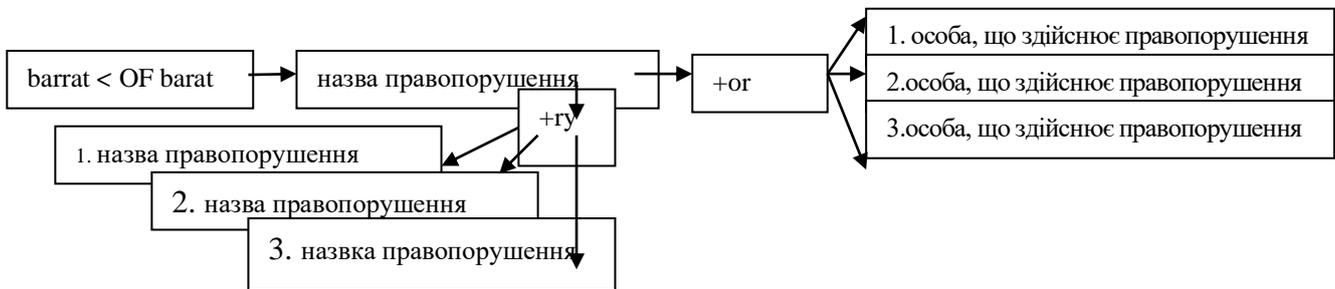

Рис. 5. Схема розширення семантичного об'єму в моделі N→N(or), N(ry).

5. Відомо, що похідні можуть виникати не лише за допомогою реалізації значень їхніх твірних основ, але також розвивати конотативну семантику [7:115]. Якщо денотативні значення похідних зв'язують у правовій терміносистемі компоненти дериваційної парадигми і таким чином підтримується їх семантична спорідненість, то запозичення, здійснене на основі метафоричного переносу, розвиватиме образну дериваційну парадигму. Правове запозичення *bribe* < *OF bribe* спочатку означало в старофранцузькій мові “иматок хліба”, “милостиня”, а пізніше набуло ще такої додаткової семантики як “виживання за допомогою милостині” та “професійне жebraкування”. В останніх значеннях з'явилась негативна конотація: “шахрайство, пограбування, вимагання”. Саме ці семантичні ознаки абсорбувались англійською мовою і реалізувались у значення “награбоване добро” (1386), “шантаж” (1386). У сучасній англійській мові такі значення вважаються в правничій термінології застарілими, тому відбулась зміна образності: *bribe* - “хабар, дарунок з метою підкупу судді, чиновника чи виборців” (1535):

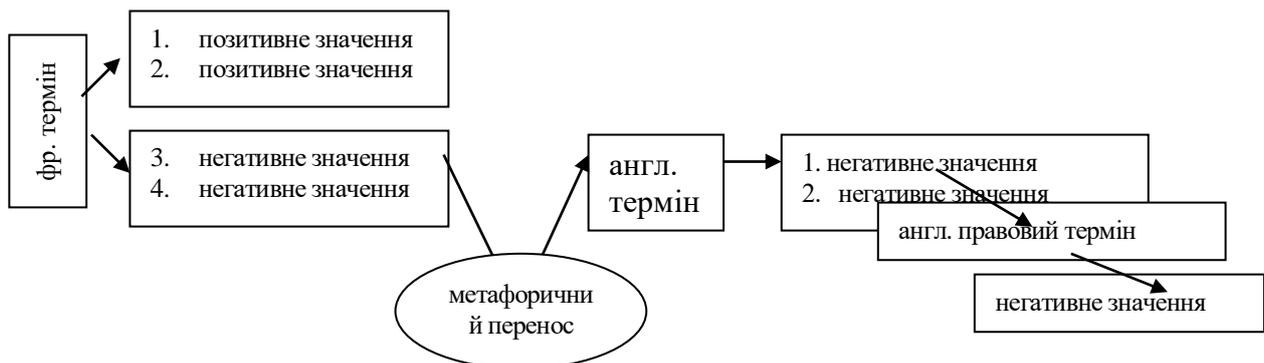

Рис. 6. Схема реалізації значень набутих запозиченням шляхом метафоричного переносу.

З рис.6. видно, що старофранцузьке запозичення *bribe* розвинуло в англійській мові лише конотативну семантику. Тобто семантичний об'єм запозиченого в англійську мову французького терміна звузився. Компоненти іменникової дериваційної парадигми твірної *bribe* реалізують лише метафорично характерні значення. Тому семантика іменникових дериватів *bribee* та *briber*, залежить від семантико-прагматичної функції їхніх суфіксів. В англійській правовій терміносистемі похідні терміни набули пасивного та агентивного значень: *bribee* - "одержувач хабаря, хабарник" (1858), *briber* - "той, хто дає хабар" (1583). У похідній лексемі *bribery* відповідно відбулась видозміна метафорично характерних значень в узагальненні значення процесу "хабарництво, підкупництво" (1549), "підкуп судді або виборців" (1570):

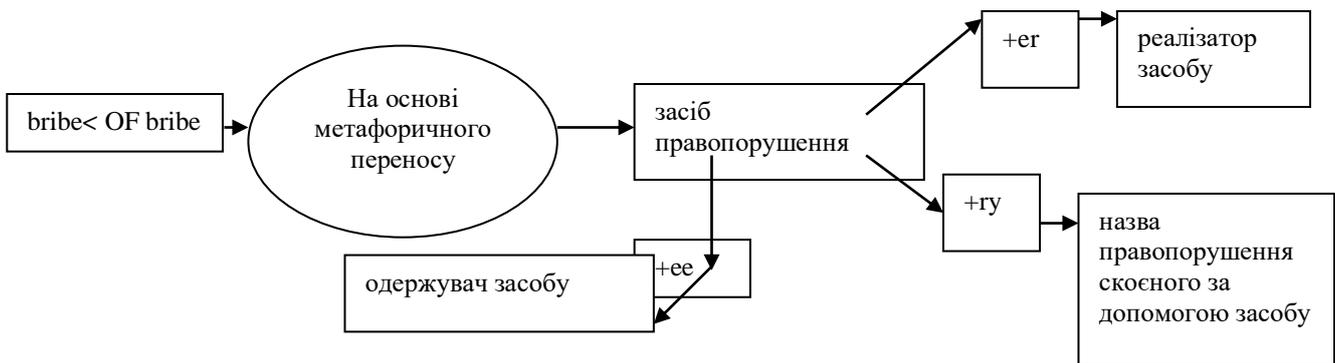

Рис. 7. Схема реалізації значення утвореного метафоричним переносом в моделі $N \rightarrow N(er)$, $N(ee)$, $N(ry)$.

Отже, аналіз французьких правових основ та їхніх похідних в англійській мові свідчить про те, що між ними існують тісні семантичні зв'язки. Виявлено, що кожна похідна лексема виникає на базі строго визначеного значення запозиченої французької основи. Тобто запозичена твірна відіграє важливу роль при формуванні семантичної спорідненості компонентів дериваційної парадигми і виконує функцію своєрідного "гена", що забезпечує "спадковість" у семантиці та виступає матеріальним виразником семантичної спорідненості компонентів дериваційної парадигми.

Запозичені з французької мови твірні, що сполучуються з різноманітними суфіксами як автохтонного, так і французького походження, можуть семантично трансформуватись. Такі трансформації твірних основ в процесі породження нового іменникового деривата мають регулятивний характер. Семантична структура англійських іменникових похідних та їхній семантичний об'єм залежать від семантичної функції та семантичного об'єму словотвірного суфікса, а також від способу реалізації значень в процесі запозичення: чи то на основі денотативного, чи метафоричного переносу значень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Манучарян Р.С. Некоторые вопросы сопоставления словообразовательных категорий (на материале русского и армянского языков) // Вопросы семантики: Тез. докл. – М., 1971. – С. 121 – 130.
2. Беляева Т.М. Роль основ в суффиксации // История языка и литературы. – Л., 1972. – № 14. – С. 135 – 142.
3. Перева А.В. Система суффиксации в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1976.
4. Скороходько Э.Ф. Вопросы теории английского словообразования и ее применение к машинному переводу. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1964.
5. Земская Е.А., Кубрякова Е.С. Проблемы словообразования на современном этапе // Вопросы языкознания. – 1978. – № 6. – С. 112 – 123.
6. Акопян А.А. О семантической соотносительности производящих и производных основ в современном английском языке // Семантика и структура слова: Сб. науч. тр. – Калинин, 1985. – С. 14 – 18.
7. Тихонов А.Н. О семантической соотносительности производящих и производных основ // Вопросы языкознания. – 1967. – № 1. – С. 112 – 120.
8. Улукханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке. – М.: Наука, 1977.
9. Хидекель С.С. Семантические особенности

основных единиц словообразовательной модели // Иностранные языки в школе. – 1977. – Вып. 4. – С. 12 - 16. 10. Милославский И.Г. Вопросы словообразовательного синтеза. – М.: Наука, 1980. 11. Тихонов А.Н. Части речи – лексико-грамматические разряды слов // Вопросы теории частей речи на материале языков различных систем: Тез. докл. - Л., 1965. – С. 25 - 30. 12. Травничек Фр. Грамматика чешского литературного языка. Часть первая. Фонетика, словообразование, морфология. - М.: Изд-во иностр. лит., 1950. 13. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Государственное учебно-педагогическое изд-во министерства просвещения РСФСР, 1956. 14. Еркина Э.А. Основы слова с двухморфемными словообразовательными элементами // Семантика и структура слова: Сб. науч. тр. – Калинин, 1985. – С. 47 - 57. 15. Зятковская Р.Г. Суффиксальная система современного английского языка. – М.: Высш. школа, 1971.

ДОВІДНИКИ

1. A new English dictionary on historical principles: In 10 vols. – Oxford: Clarendon press, 1888 – 1928. – Vols. 1 -10. 2. Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – Paris, 2001. 3. The Oxford English Dictionary / Prep. by J.A. Simpson & E.S. Weiner. – 2d ed. - Oxford: Clarendon press, 1989. – Vols. I -XX. 4. Англо-русский дипломатический словарь / Под рук. В.С. Шах-Назаровой, Н.О. Волковой и К.В. Журавченко. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2001. 5. Англо-русский юридический словарь / Под рук. С.Н. Андрианов, А.С. Берсон, А.С. Никифоров – 3-е изд., исправл. – М.: РУССО, 2000.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Canapathy-Dore G., Griffin P., Perdu M. English for EU Law. – Paris: Ellipses Edition Marketing S.A., 2002.

ЯШЕНКОВА О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАДИЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ КОМУНІКАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розвиток інформаційних технологій, комунікаційних мереж, засобів зв'язку та поширення доступу до різноманітної інформації позначаються на всіх сферах людського життя, включаючи економіку, політику, науку та освіту. Сучасні технології дозволяють швидко обробляти величезні банки інформації, прискорювати прийняття рішень та їхнє втілення; змінюють структуру комунікації між людьми, відкривають нові горизонти інформаційного обміну в межах майже всього світу [1: 1-2].

Формується нове суспільство, що отримало назву постіндустріального, або інформаційного [2: 5]. В такому суспільстві обсяг людських знань збільшується вдвічі кожного року, а завдяки супутниковому зв'язку інформація розповсюджується по світу майже миттєво, тому володіння інформацією стає ключовим у житті людини. Не дивно, що на комунікацію витрачається більше часу, ніж на будь-яку іншу діяльність. Так, працівник офісу отримує в середньому до 190 повідомлень на день (з них: 52 повідомлення припадають на телефонні розмови, 30 – на електронні повідомлення, 22 – на голосову пошту, 18 – на листи та внутрішню кореспонденцію, 15 – на факси) [3: 20].

В даний час більше половини робочих місць розглядаються як такі, що пов'язані з обробкою інформації та наданням послуг широкому загалу. Дослідження, що були проведені серед лідерів американських та канадських корпорацій, показали, що за нових умов успішність в професійній сфері визначається насамперед комунікативними навичками, зокрема навичками ефективного міжособистісного спілкування [4: 487].

Глобалізація та інформатизація як риси ХХІ ст. стимулюють науку більш ретельно досліджувати такий багатомірний феномен, яким є комунікація. У зв'язку з цим, зростає роль теорії комунікації в суспільстві, постійно збільшується кількість досліджень в цьому напрямі як в Україні, так і в інших країнах (Г.Г. Поцепцов, Ф. Бацевич, Г.В. Осовська, О.Я. Гойхман, Н.А. Коміна, В.В. Красних, І.О. Стернін, С.О. Сухих, R. В. Adler, J.M. Elmhorst, S.A. Veebe та ін.). **Актуальним** вважається вивчення організації комунікативного процесу, пошук шляхів підвищення ефективності спілкування в різних сферах суспільного життя, виявлення моделей успішних мовленнєвих взаємодій, аналіз культурно-національної специфіки спілкування. За Г.Г. Почепцовим, теорія комунікації, що була в радянському суспільстві

падчеркою, сьогодні перетворюється на принцесу [5: 12]. **Метою** даної статті є проаналізувати традиційні та новітні підходи до вивчення проблем комунікації, визначити основні завдання сучасної теорії комунікації з урахуванням її міждисциплінарного характеру та можливостей практичного застосування результатів дослідження.

Теорію комунікації вважають досить молодою наукою, що зародилася лише в сер. ХХ ст. і ще продовжує формуватися. Сам термін “теорія комунікації” вперше був застосований у 40-х р.р. електротехніками у зв’язку з математичним аналізом сигналів. Зародження нової науки – теорії комунікації – пов’язують з двома публікаціями: “Математична теорія комунікації” (1949) К. Шенона та У. Уївера та “Кібернетика” (1948) Н. Вінера. Протягом ХХ ст. інтерес суспільства до вивчення проблем комунікації постійно зростає, що було обумовлено, перш за все, війнами та бурхливим розвитком технологій. Час від часу комунікація була також в центрі уваги публічних дебатів про демократію, а також пропаганди, мас-медіа, поп-культури та міжособистісних відносин.

На початку ХХ ст. комунікація як формальна категорія знань насамперед асоціювалася із комерційними та військовими перевезеннями. Так, у 1928 році в каталозі бібліотеки Конгресу США слово “комунікація” можна було знайти лише під двома рубриками: “комунікація та транспорт” та “комунікації, військові” [6: 3]. З виникненням електронних засобів зв’язку комунікацію почали розглядати як передачу інформації за допомогою технологічних каналів. Із збільшенням кількості публікацій з теорії комунікації змінювалися акценти багатьох досліджень. Комунікацію все частіше почали визначати як інтерактивний процес, що здійснює важливі функції у різних сферах суспільного життя. З кінця 40-х р.р. ХХ ст. теорія комунікації знаходиться під впливом різноманітних наукових традицій та напрямів, запозичуючи та переосмислюючи ідеї фізиків, механіків, лінгвістів, антропологів, соціологів, психологів, філософів. Так склалося, що в радянській науці комунікацію здебільшого розглядали як обмін інформацією, складову спілкування, в той час як західна наука більше робила акцент на поведінковому та ціннісному аспектах комунікації.

Сьогодні теорія комунікації продовжує розвиватися як міждисциплінарна галузь, тому предмет її досліджень не визначено однозначно й остаточно. Існує велика кількість визначень та підходів до вивчення теорії комунікації. Так, у 1972 р. Ф. Данс і К. Ларсон провели дослідження та виявили 126 визначень комунікації [7: 4]. Пізніше Дж. А. Андерсон в своїй книзі “Комунікативна теорія: епістимологічні основи” (1996) проаналізував 249 різних теорій комунікації [8: 120]. Цікавим, на наш погляд, є спроба Р.Т. Крейга виділити сім основних традицій, або підходів до вивчення теорії комунікації, що якнайбільше вплинули на її розвиток [9]. Коротко розглянемо ці традиції.

По-перше, це – *риторика*, що зародилася у Давній Греції як мистецтво ораторської майстерності. Одним із головних соціальних факторів, що сприяли цьому процесу, було зародження інституту лідерства в цивілізованій формі, а також діяльність видатних ораторів, таких як: Аристотель, Цицерон, Платон, Демосфен та ін. За Цицероном, ораторське мистецтво мало три призначення: вчити, усолоджувати та спонукати. Аристотель вважав, що завданням риторики є не переконання в кожному окремому випадку, а пошук способів переконання [10: 18-19].

Саме з класичної риторики прийшла ідея, що комунікацію можна вивчати та розвивати як практичне мистецтво дискурсу. З точки зору риторики, проблеми комунікації визнаються як соціальні явища, що потребують колективного міркування та розсудливості, та можуть бути вирішені за допомогою красномовності з метою переконання аудиторії. Для теорії комунікації важливими є загальні положення риторики про впливову силу слів, цінність тверезого судження, можливість удосконалення практики мовлення. Важливими є ідеї риторики про те, що слова не є вчинками, а зовнішній ефект не є реальністю, що не можна ототожнювати стиль та зміст, погляди та істину. Теорією комунікації була запозичена

частина термінології з риторики, зокрема такі терміни як: “мистецтво”, “метод”, “комунікатор”, “аудиторія”, “стратегія”, “логіка” та ін.

Друга традиція в теорії комунікації – *семіотика*, що вивчає структуру та функціонування різних знакових систем, що можуть діяти в людському суспільстві, в природі або в самій людині [11: 440-441]. Основним поняттям семіотики є знак, який визначають як матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, що виступає в процесі пізнання та спілкування в ролі заміни іншого предмета і використовується для одержання, зберігання, перетворення й передачі інформації [12: 21]. Поняття знаковості зустрічаємо у стоїків, які вказали на двосторонню сутність знака, а також у Св. Августина, Дж. Локка, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, П. Фортунатова, І. Бодуена де Куртене та ін. Однак, засновниками семіотики вважають Ч. Пірса та Ф. де Сосюра, які наприкінці ХІХ ст. незалежно один від одного сформулювали загальні принципи семіотики як науки про знаки (причому перший намагався створити особливий варіант математичної логіки, так званої чистої, або умоглядної, граматики; а другий – визначити змістовну, предметну область різних знаків). Вагомим внеском в розвиток семіотики стали праці Ч. Моріса, в яких він інтерпретував мову як цілеспрямовану поведінку та впровадив поняття “знакова ситуація”, а також виділив три рівні семіотики: семантику, синтактику та прагматику.

Отже, семіотика займається знаковим аспектом комунікації. Значна частина семіотичної термінології (напр., “знак”, “символ”, “індекс”, “значення”, “референт”, “код”, “медіум” та ін.) активно використовуються для дослідження комунікативних процесів. Головною рисою семіотичного типу аналізу стає намагання знайти сталі одиниці коду – знаки, зрозуміти особливості їх поєднання в одиниці вищого рівня, знайти особливості їх використання людиною. З точки зору семіотики, проблеми комунікації виникають через непорозуміння, зумовлені неадекватним сприйняттям знаків, специфікою певних знакових структур, неправильного вживання знаків. Семіотика цікавить теорію комунікації ще й тому, що дозволяє об’єднати зусилля при аналізі складних комунікативних процесів, побудованих на передачі інформації одразу багатьма каналами [13: 42].

Третя традиція в теорії комунікації – *феноменологія*. Феноменологія – це суб’єктивно-ідеалістичний напрям в філософії, заснований наприкінці ХІХ ст. Е. Гуссерлем та його учнями [14: 431]. Основним завданням феноменології вважалось перетворення філософії в строгу науку, створення чистої логіки наукового пізнання. Підкреслюючи пріоритетність свідомості, Е. Гуссерль намагався виділити “чисту свідомість”, відокремлену від буття та свідомості конкретного суб’єкта. З його точки зору, предмет, об’єкт пізнання не існує без спрямованої на нього свідомості суб’єкта. Предмет розкривається та створюється в результаті спрямованої на нього інтуїції. Критерієм істини є особисті переживання суб’єкта.

Феноменологія включає несвідоме в загальний обсяг предмета аналізу як особливу модальність свідомості. Це положення має вагоме значення для теорії комунікації, оскільки роль несвідомого в організації мовленнєвої діяльності та мовних уявлень досить велика. Інша ключова ідея феноменології полягає в тому, що це філософія інтуїції. Інтуїція означає присутність певного об’єкта в свідомості, що в сучасній науці покривається цілим комплексом термінів: “сприйняття”, “уявлення”, “увага”, “пам’ять”, “уява” тощо. Отже, наука не обмежується лише дослідженням емпіричних об’єктів. Цей висновок є дуже важливим для мовленнєвого спілкування, що часто має справу з присутностями нереального характеру: сюжетами, образами, фантазіями [15: 29-30].

Спостерігається зв’язок феноменології з прагматикою, оскільки феноменологія, всіляко підкреслюючи активну роль індивідуальної свідомості та приділяючи увагу безпосередньо досвіду, стимулює вивчення реального функціонування мови з точки зору суб’єкта. Існує пряма методологічна спадковість, що пов’язує феноменологію з ідеями лінгвістичної прагматики через етнометодологічну традицію в соціології, в надрах якої

зародився конwersаційний аналіз. Вплив феноменології проявився в працях теоретиків діалогу ХХ ст., зокрема: М. Бабера, Г.-Дж. Гадамара, Е. Левітанаса, К. Роджерса. Отже, за допомогою теоретичного апарату феноменології дослідник здатен обґрунтувати розширене розуміння науковості, виявити релевантні аспекти взаємодії психічного та соціального в актах мовленнєвого спілкування, сформуванати методологію дискурс-аналізу [16: 32].

Четверта традиція в теорії комунікації – *кібернетика*. Кібернетика – це наука про системи та методи управління, про організацію та реалізацію цілеспрямованих дій в машинах, в живих організмах і суспільстві. Кібернетика є однією з новітніх традицій в теорії комунікації, хоча саме вона дала назву та сприяла формуванню теорії комунікації як окремої дисципліни. Вагомим внеском в теорію комунікації стали праці Н. Вінера (якого називають батьком кібернетики), К. Шенона, У. Уівера, Г. Бейтсона та ін. Вплив кібернетичної традиції поширюється на багато сучасних теорій, зокрема: теорію інформації, когнітивну теорію, теорію штучного інтелекту, функціональну теорію в соціології, мережний аналіз, бейтсонівську школу міжособистісної комунікації (представниками якої є П. Вацлавік, Дж.Г. Бівін, Д.Д. Джексон). Кібернетика розглядає комунікацію як обробку інформації та пояснює як функціонують різноманітні комплексні системи, чому виникають перебої в цих системах. З точки зору кібернетики, проблеми комунікації виникають через руйнування в потоці інформації, що можуть бути зумовлені шумом, інформаційним перевантаженням, розбіжністю структури та функції.

Кібернетика проводить аналогію між живими та неживими системами, відкидає загальноприйнятту точку зору про важливість свідомості та емоцій, ставить під сумнів прийняте розмежування духовного та матеріального, форми та змісту, реального та штучного. Кібернетика також підкреслює надзвичайно складну та витончену природу процесів комунікації та робить акцент на проблемах технологічного контролю, труднощах та непередбачуваності процесів зворотного зв'язку, великої ймовірності того, що комунікативні акти матимуть неочікувані наслідки, незважаючи на певні інтенції комунікантів.

Вагомим внеском кібернетики в теорію комунікації стала модель комунікації, запропонована К. Шеноном та У. Уівером, що включала п'ять елементів: джерело інформації, передавач, канал, приймач і кінцева мета. Крім цього, К. Шенон впровадив поняття “шуму” (що пізніше почали пов'язувати із поняттями “ентропії” та “негентропії”) та “надміру”. Статичність моделі Шенона була поповнена поняттям “зворотного зв'язку”, що дозволяло зробити модель більш близькою до реальності людської взаємодії в комунікації. Впровадження цього терміну пов'язано із кібернетичними ідеями, зокрема однойменної праці Н. Вінера.

Для того, щоб модель комунікації відповідала потребам різних сфер, науковцями були запропоновані інші динамічні теорії комунікації. З часом в кібернетичі почали з'являтися теорії більш загального характеру. Так, Г. фон Ферстер запровадив вислів “кібернетика другого порядку”. Кібернетика другого порядку звертає увагу на людину, на те, як вона мислить. Фон Ферстер підкреслював діалогічний характер комунікації. Його погляди вплинули на У. Матурану, який запропонував ідею консенсуальної взаємодії самоорганізуючих систем. У. Матурана порівнює мовну діяльність із танцем, якому притаманне не ієрархія та управління чи конкуренція, а взаємне припасування дій, співробітництво. Більш того, У. Матурана ставить під сумнів сам термін “передача інформації”, тому що в реальному процесі мовної взаємодії нічого нікому не передається в прямому розумінні; “передача” інформації є лише невдала метафора спільної діяльності, в результаті якої виникає подібний відгук: більш менш близьке взаємне розуміння чогось іншого [17: 11-13].

П'ята традиція в теорії комунікації – *соціальна психологія*, що зародилася наприкінці 90-х р.р. ХІХ ст. Соціальна психологія вивчає об'єктивні закони взаємодії психологічних і

соціальних факторів індивідуальної та колективної діяльності людей. Розвитку соціальної психології як окремої науки сприяли такі науковці як: У. Джеймс, який спробував виділити соціально-психологічну проблематику у сфері психології поведінки людини; Е. Дюркгейм та Л. Леві-Брюль, які сформулювали уявлення про особистість людини як продукту певної системи суспільних зв'язків; Т. Парсонс та Р.К. Мертон, які запропонували теорію соціальних ролей, та ін. [18: 382]. Соціальна психологія розглядає комунікацію як соціальну взаємодію людей та їх вплив один на одного. Підкреслюється, що комунікація завжди передбачає індивідів зі своїми індивідуальними рисами, власними думками, поглядами, емоціями. Соціальна поведінка експлікує вплив цих психологічних факторів і модифікує їх в процесі здійснення комунікантами впливу один на одного, які часто не зовсім усвідомлюють того, що відбувається. Вплив здебільшого здійснюється від джерела до одержувача та спрямований на зміну комунікантів, щоб призвести до колективного результату, тому комунікацію можна вважати конструктивним соціальним процесом.

Слід зазначити, що погляди людей знаходяться під безпосереднім впливом соціального контексту та часто є необ'єктивними та упередженими через тверді переконання, ставлення, емоційний стан. Комунікація, що розглядається як соціальний процес, пояснює причини та наслідки соціальної поведінки людей та має здійснювати контроль над ними. Соціальна психологія відкидає ідею раціональності, вказуючи на слабкість та ірраціональність людини. Стверджується, що наше життя може бути поліпшено за допомогою методу психологічної маніпуляції та терапії. Отже, соціальна психологія намагається проаналізувати особливості різних соціальних груп суспільства, виявити класові, національні та інші властивості, вивчити закони формування соціально-історичних типів особистостей, а також механізм соціально-психологічних взаємовідносин в різних соціальних групах, різні форми колективного спілкування та взаємовпливу. Проблема комунікації, з точки зору соціальної психології, пов'язана із ефективністю керування соціальними взаємодіями (інтера́кціями) з метою досягнення очікуваних результатів. Це потребує розуміння процесу комунікації. Дослідження процесу комунікації завжди асоціюється із соціальною психологією. Тому не дивно, що теорія комунікації досить швидко абсорбувала класичні теорії соціальної психології сер. ХХ ст., зокрема теорію групової динаміки К. Левіна, теорію переконання К. Говланда, теорію когнітивного дисонансу Л. Фестінгера. Теоретиками комунікації активно використовується термінологія соціальної психології, наприклад, такі терміни як: “поведінка”, “ефект”, “особистість”, “інтера́кція”, “ставлення”, “пізнання” та ін.

Шоста традиція в теорії комунікації – це *теорія соціокультурної комунікації*, що бере початок у ХХ ст. від соціологічної та антропологічної думки. Зародження соціокультурного підходу пов'язують із радянськими психологами Л.С. Виготським і М.М. Бахтінім. Через політичні причини та відсутність адекватного перекладу їхні ідеї не були широко розповсюджені свого часу. Так, вагома праця Л.С. Виготського “Мислення та мова” була опублікована на Заході лише після 1962 р. та набула популярності там нещодавно [19]. Тому на Заході частіше посилаються на Б. Уорфа, який теж спробував проаналізувати взаємозв'язок мови, культури та мислення. Ідеї радянських психологів були підхоплені та розвинуті у 90-х р.р. ХХ ст. західними науковцями Дж. Уерчем, М. Гарманом та ін. [20]. Соціокультурна теорія розглядає комунікацію як символічний процес, що породжує та відтворює певні соціокультурні моделі. В такому розумінні комунікація може пояснювати як створюється і реалізується соціальний лад (феномен макрорівня) та як він трансформується в інтерактивні процеси на мікрорівні. Соціокультурна теорія визнає культурне різноманіття та культурний релятивізм, шанує терпимість й порозуміння та акцентує увагу, насамперед, на колективній відповідальності.

Люди існують в соціокультурному оточенні, що здебільшого складається та підтримується символічними кодами та медіумами комунікації. Термін “відтворення” передбачає парадоксальну зворотність цього процесу. Повсякденні інтеракції значною мірою залежать від вже існуючих культурних моделей та соціальних структур. З цієї точки зору, інтеракції відтворюють існуючий соціокультурний лад. В той же час, соціальна інтеракція є творчим процесом, що дозволяє та вимагає імпровізації та зрештою виробляє той самий соціальний лад, що й робить інтеракцію можливою. Дж. Д’юї в своїй книзі “Демократія та освіта” писав, що суспільство існує не лише через комунікацію, яка є основним засобом передачі та обміну інформації, але й в самій комунікації [21: 5]. Іншими словами, для здійснення комунікації члени суспільства повинні брати участь у погодженій, колективній діяльності та дійти згоди стосовно укладання самого суспільства. Основним завданням соціокультурної теорії є, таким чином, необхідність знайти правильний баланс, тобто зуміти класифікувати комплексні відносини, встановити, чи відносяться вони в соціальному житті до виробництва або відтворення, мікро- або макрорівня, специфічної локальної культури або загального закону природи. Досі ще не вирішено, чи слід віддавати пріоритет відносно стабільним моделям макрорівня або віддати пріоритет процесам мікрорівня, що відображають створення соціального ладу членами суспільства.

Проблеми комунікації в соціокультурній традиції пов’язують із розривами у просторі (напр., соціокультурне різноманіття та релятивізм) та часі (напр., соціокультурні зміни), що роблять інтеракцію неможливою. Вважають, що конфлікти, непорозуміння та труднощі координування збільшуються, коли певні соціальні умови призводять до браку ритуалів, правил та очікувань, що розділяються усіма членами суспільства. Так, за Р.Т. Крейгом, з точки зору соціокультурної теорії, комунікація в сучасному суспільстві є хворобою, що спричиняє більшість наших соціальних проблем, однак, в той же час саме комунікація є майже єдиним засобом їх лікування [22: 6]. Отже, соціокультурна теорія здатна пояснити різноманітні процеси в суспільстві, пов’язані із технологічними змінами, руйнуванням традиційного соціального ладу, урбанізацією та народними масами, бюрократичною раціоналізацією, постмодерністським культурним розподілом та глобалізацією. Такі пертурбації в екології кодів та медіумів можуть зривати інтеракцію, але в той же час сприяють створенню нових значень і нових засобів комунікації. Термінологічний арсенал теорії комунікації значно поповнився за рахунок соціокультурної термінології, до якої належать такі терміни як “суспільство”, “устрій”, “практика”, “ритуал”, “правило”, “соціалізація”, “культура”, “ідентичність” та ін.

Нарешті, сьома традиція в теорії комунікації – *критична теорія*. З точки зору критичної теорії, комунікація визначається як віддзеркалений, діалектичний дискурс, що включає культурні та ідеологічні аспекти влади, гноблення та емансипації в суспільстві. Діалектика – наука про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення, що (як і риторика) зародилася у Давній Греції. Спочатку цей термін означав мистецтво діалогу та спору: 1) здатність вести спор за допомогою запитань та відповідей; 2) мистецтво класифікації понять, розділення речей на роди та види. Аристотель вважає винахідником діалектики Зенона Елейського, який піддав аналізу протиріччя, що виникають під час спроби мислити поняття руху та множини. Платон (як і еліати) визначає істинне буття як тотожне та незмінне, однак в діалогах “Софіст” та “Парменід” він робить висновки про те, що найвищі роди суцього можуть мислитися лише таким чином, що кожний з них існує і не існує, дорівнює самому собі і не є рівним, є тотожним собі і перетворюється на своє “інше”. Тому буття містить протиріччя, що є необхідною умовою для спонукання душі до міркування. Це мистецтво, за Платоном, є мистецтвом діалектики [23: 110].

Під впливом діалектичного матеріалізму К. Маркса з’явилася сучасна концепція діалектики, в основі якої є соціальний процес, що зв’язує політичну економіку з культурною

практикою. В ортодоксальній марксистській теорії ідеологія та культура визначалися класовими інтересами, діалектика на рівні ідей відображала боротьбу між економічними класами. Для сучасного марксизму, зокрема критичної теорії сер. ХХ ст. франкфуртської школи, є характерним більш широке розуміння культури та ідеології, що передбачає меншу залежність від економічних класових відносин. Завданням критичної теорії є, таким чином, необхідність сприяти емансипації та просвіті та ліквідувати ідеологічні шори, що слугують увічненню нещастя та гноблення. Ю. Габермас реконструював критичну теорію з урахуванням таких ключових понять як “комунікативна дія” та “систематично викривлена комунікація”. За Габермасом, комунікативна дія, що спрямована на досягнення взаєморозуміння, потребує свободи людини для відстоювання своєї точки зору, що є необхідною умовою для автентичної комунікації.

Сучасні напрями критичної теорії, зокрема постмодернізм та культурологічні дослідження, мають тенденцію заперечувати як економічний детермінізм Маркса, так і універсальну ідеальну комунікативну дію Габермаса, але продовжують розглядати комунікацію як таку, що акцентує увагу на ідеології, гнобленні, критиці та рефлексії. Постмодерністська культурна критика значною мірою зосереджена на вивченні ідеологічних дискурсів раси, класу, статі, що придушують відмінності, запобігають або недооцінюють вираження ідентичності та обмежують культурну різноманітність. Теорія комунікації користується такими термінами критичної теорії, як “ідеологія”, “діалектика”, “пригноблення”, “опір”, “емансипація”, “розвиток свідомості” та ін.

Ці сім традицій включають найбільш вагомні інтелектуальні джерела, що сьогодні впливають на теорію комунікації, але не охоплюють повністю всю сферу комунікації. Ідеї теорії комунікації численні та різноманітні, тому комунікацію неможливо представити у вигляді спрощеної схеми. Більше того, незалежно від визначення традицій в теорії комунікації, всі ці традиції не існують ізольовано одна від одної. Сучасна ж теорія базується на різних традиціях. Наприклад, теорію постструктуралізму, що запозичує ідеї семіотики та феноменології, часто розглядають як вид риторичної теорії, що також знаходиться під значним впливом сучасної соціокультурної та критичної теорії.

Оскільки теорія комунікації являє собою дуже широку галузь знань і охоплює велике коло проблем, комунікацію можна вивчати і як теоретичну гуманітарну дисципліну, і як мистецтво, і як прикладну галузь. Її міждисциплінарний характер дозволяє віднести теорію комунікації до таких традиційних дисциплін як соціологія, психологія, лінгвістика, культурологічні дослідження та інформатика. Вона є складовою або тісно пов'язана із такими професійними галузями як журналістика, реклама, PR, радіомовлення та телекомунікації. Крім того, комунікацію можна вивчати із урахуванням певних концептуальних схем, наприклад, таких понять як: функції комунікації, коди, канали та медіуми, контекст тощо.

Комунікація виконує різноманітні функції, до яких належать: переконання, соціальний вплив, соціалізація, соціальна підтримка, обробка інформації, конфлікт, прийняття рішення, розважання та ін. Функція переконання пов'язує теорію комунікації із риторикою. Експериментальне дослідження переконання та зміни ставлень в соціальній психології часто пов'язують із традицією Аристотеля та визначають як “наукову риторіку” (намагання створити більш солідну наукову базу для мистецтва переконання). В ході експериментів досліджуються: переконуюча сила логіки та емоційного впливу, односторонніх та двосторонніх аргументів; достовірність джерела, характерні риси аудиторії, засоби передачі інформації та багато інших аспектів комунікації. Вважається, що теорії соціальної психології є альтернативою традиційній риторичній. Так, теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера не лише запропонувала новий принцип пояснення переконання, але й виявила зовсім нові напрями дослідження, такі як: селективна експозиція (тенденція шукати інформацію на

підтримку певної точки зору) та переконання самого себе (так званий захист протилежної точки зору) [24: 3-5]. Нещодавно був започаткований ще один напрямок дослідження – вивчення поведінки, спрямованої на досягнення згоди, стратегій, що використовується для впливу в міжособистісній комунікації [25: 242-244].

Із зростанням популярності гуманістичних та терапевтичних концепцій комунікації у 60 – 70-х р.р., традиційний підхід в теорії комунікації до вивчення переконання та процесів соціального впливу був підданий критиці. Замість маніпулятивного (риторичного) використання комунікації, дослідження почали зосереджуватися на вивченні більш гуманістичних та терапевтичних функцій комунікації, таких як: міжособистісні стосунки, колективне співробітництво, вирішення конфлікту. Функціональний підхід до вивчення комунікації підтримується багатьма дослідниками, оскільки він робить акцент на конкретних результатах комунікації та спрямований на пояснення того, що саме впливає на ці результати, як відбувається процес комунікації в різноманітних ситуаціях.

Комунікацію вивчають з урахування її кодів, каналів та медіумів. Звичайно, що мова є основним кодом людської комунікації. Однак, людська звукова мова - це не єдина знакова система, що використовується в людській комунікації (пор.: мова програмування, світлова сигналізація, регулювання дорожнього руху). Людське мовлення супроводжують несловесні, або невербальні, знаки, котрі в деяких ситуаціях можуть повністю замінювати мовні знаки. Так, невербальними кодами комунікації віч-на-віч є кінесика (жести, міміка, рух тіла), проксемика (використання простору), гептика (дотик) та парамова (висота голосу, інтонація тощо). У більш широкому суспільному значенні, кожна галузь культури має свої окремі коди чи знакову систему. Семіотичний аналіз розкриває систематичні коди, що керують соціальним значенням одягу, їжі, міфів, характерних типів телевізійного жанру тощо. Варто зазначити, що загальноприйняте розмежування вербальних та невербальних кодів часто критикується експертами з невербальної комунікації, які стверджують, що вербальна та невербальна види поведінки тісно пов'язані між собою в процесі комунікації.

Комунікацію можна також вивчати з урахуванням кількості учасників, контексту чи ситуації, за якої ця комунікація відбувається. Отже, виділяють такі рівні комунікації [26: 24-25]:

- *інтраперсональна (внутрішня) комунікація* – це так званий “внутрішній” діалог”, коли людина розмовляє сама із собою. Інтраперсональна комунікація вивчається переважно психологією та передбачає дослідження таких аспектів, як: увага, сприйняття, пошук інформації, когнітивний процес, особистість та ін.

- *міжособистісна (діадична) комунікація* – комунікація між людьми, в якій, як правило, беруть участь два комуніканти; така комунікація може здійснюватися і в присутності інших осіб (напр., комунікація в метро, в ресторані, на пошті). Теорія комунікації зосереджується насамперед на проблемах міжособистісної комунікації, що є дуже широкою галуззю дослідження, починаючи від встановлення, розвитку та розпаду особистісних стосунків (дружба, романтичні, сімейні відносини) до вивчення характерних рис комунікантів, таких як: сприйняття комунікації, аргументація, а також вивчення комунікативних стратегій і поведінки, що асоціюються із соціальним впливом, брехнею, конфліктом, соціальною підтримкою, та іншими комунікативними функціями;

- *комунікація в малих групах* – комунікація між індивідами (як правило до десяти осіб), які уважно слідкують за темою спілкування та підтримують її. Комунікація в малих групах передбачає вивчення таких аспектів: вплив складу групи на результати групи, функції комунікації в групах, лідерство та інші ролі в групі, етапи та процеси розвитку групи та прийняття рішень, методи групової підтримки, характерні риси окремих типів груп, наприклад, в бізнесі, освіті, терапії;

- *організаційна комунікація* – комунікація між окремими членами та групами певної мережі, які виконують різні функції (напр., розмова керівника компанії із підлеглими). Організаційна комунікація займається вивченням формальних і неформальних мереж комунікації, лідерства, стосунків між начальником і підлеглим, влади та контролю, прийняття рішень, соціалізації, ідентифікації, демократії на робочому місці, організаційної культури та зміни, зв'язків між організаціями та PR-них стосунків;

- *публічна комунікація* – комунікація віч-на-віч між джерелом інформації та великою аудиторією (напр., зустріч політичного лідера із виборцями); Публічна комунікація займається вивченням формального спілкування, зокрема публічних промов;

- *масова комунікація* – комунікація, що здійснюється між джерелом інформації та великою анонімною аудиторією за допомогою певного технічного засобу. Масова комунікація вивчає інституції ЗМІ, різні професії, право, економіку та історію; характерні риси та поведінку масової аудиторії; вплив масової комунікації на знання та погляди аудиторії, поведінку споживачів та виборців; жорстокість та сприйняття жорстокості у суспільстві, політичні процеси; форми, жанри та зміст ЗМІ, роль ЗМІ як творців культури та соціальних змін.

Така класифікація рівнів комунікації вважається деякими науковцями досить корисною, оскільки відводить окреме місце традиційним похідним дисциплінам теорії комунікації та показує, як вони можуть взаємодіяти. Риторика у цій схемі може розглядатися як публічна комунікація. В такому розумінні риторика пов'язана з масовою комунікацією (напр., у вивченні політичних кампаній та телевізійної риторики) та з організаційною комунікацією (напр., у вивченні лідерства в організації та організацій як суспільних суб'єктів).

Однак, з огляду на чітку теорію, ця класифікація рівнів комунікації викликає певні сумніви. Так, предметом дискусії є питання про доцільність відношення інтраперсональних процесів до комунікації. Спірним вважається виділення публічної комунікації, що є проміжним рівнем між масовою та організаційною комунікацією. Публічна комунікація здебільшого здійснюється через ЗМІ, однак індивіди часто спілкуються в публічних місцях (напр., на вулиці), що не обов'язково передбачає публічне спілкування одного з багатьма. Невідомо, до якого рівня слід віднести міжкультурну комунікацію (комунікацію між членами різних культур). Іноді міжкультурну комунікацію відносять до окремого рівня, що знаходиться вище за рівень масової комунікації. Для цього мало підстав, оскільки міжкультурна комунікація може бути й міжособистісною, а також здійснюватися в малих групах і в організаціях. Зміни, що відбуваються в технологіях та практиці ЗМІ розмивають кордони традиційних рівнів комунікації. Так, масова аудиторія часто поділяється на групи та відіграє більш інтерактивну роль в комунікативному процесі. Індивіди та групи спілкуються анонімно через технічні медіуми, беруть участь в публічних форумах, таких як віртуальні чати або ток-шоу.

Досить популярним є вивчення комунікації з урахуванням типів контексту або ситуації. Так, міжкультурна комунікація може визначатися як комунікативна функція або просто як особливий вид ситуації, в якій здійснюється комунікація. Кожна окрема соціальна ситуація, сфера діяльності та культурна спільнота має свої проблеми комунікації, практики та ідеали. У зв'язку з цим, комунікацію можна поділити на велику кількість контекстуальних сфер, що можуть перетинатися, наприклад: релігійну комунікацію, ділову комунікацію, сімейну комунікацію, комунікацію в галузі освіти, комунікацію в окремих етнічних та культурних групах тощо [27: 25-27].

Традиційною вважається *сфера побутової комунікації* (що є переважно міжособистісною). З розвитком психоаналізу, нейролінгвістичного програмування, а також з появою служб у справах сім'ї та соціальної допомоги підліткам, виникають нові

комунікативні проблеми та завдання. Наприклад, як розмовляти із підлітком-наркоманом має вирішувати не лише психологія та соціологія, але й лінгвістика.

Сфера наукового дискурсу теж є досить традиційним об'єктом дослідницьких інтересів. Однак, якщо раніше в основному вивчали специфіку мови наукових публікацій, то сьогодні дослідників приваблюють такі проблеми як створення віртуальної глобальної наукової спільноти через Інтернет, організація комунікативних заходів типу наукових конференцій та конгресів. В деяких країнах організація наукової комунікації стала предметом бізнесу.

Виявляє нові проблеми і *сфера освітнього дискурсу* у зв'язку із диференціацією освіти, виникненням ринку освітніх послуг та потреби в рекламі та PR-рі навчальних закладів. Вступ до навчального закладу, зустрічі із майбутніми студентами, профорієнтація, консультаційні послуги, тестування – це лише деякі напрямки комунікації навчальних закладів із своїми споживачами. Окремою сферою є *сфера педагогічного дискурсу* – спілкування викладача із студентом.

Досить інтенсивно здійснюються дослідження у *сфері політичного дискурсу*. Наявність великої кількості партій та політичних організацій, течій та груп потребує вміння орієнтуватися в політичному комунікативному просторі. В нашій країні починають розвиватися комунікативні *сфери шоу-бізнесу та бізнесу в спорті*. На Заході публічним іміджем зірок естради та спорту, як і політичних лідерів, вже давно займаються професіонали в галузі комунікації та іміджмейкерства, у нас же ця галузь поки що лише на стадії становлення.

Раніше, за часів Радянського Союзу, *сфера виробничої комунікації* здебільшого була в полі зору інженерної психології. Останнім часом здійснюються розробки й за такими напрямками, як комунікаційний менеджмент та прикладна риторика. Стиль спілкування керівника із підлеглими, взаємодія співробітників в процесі роботи, написання службових документів та інші аспекти комунікації можуть як покращити роботу підприємства, так і розвалити її. Як наслідок бурхливого розвитку ринкових відносин, із виробничої сфери виділилася *сфера бізнес-комунікації, або ділового спілкування*. Нещодавно фахівці з теорії комунікації, лінгвістики, психології та інших суспільних наук почали займатися *медичним і юридичним дискурсом*. Вважається, що бесіда лікаря із хворим не повинна відбуватися спонтанно, бо може призвести до фатальних наслідків. Тлумачення законів теж може зіграти доленосу роль у житті людини чи організації.

Сфера туристичного бізнесу є дуже насиченою з позиції комунікативних подій та повідомлень. В деяких випадках вона перетинається із сферою міжнародної, міжкультурної комунікації. *Міжнародна комунікація* здійснюється сьогодні не лише на офіційному рівні, але й у вигляді народної дипломатії.

Отже, ми бачимо, що останнім часом теорія комунікації як дисципліна дуже швидко розвивається та охоплює дуже широке коло проблем. Об'єктом її дослідження стають різноманітні моделі комунікації, традиції в теорії комунікації, різні дисципліни, функції, коди, медіуми та канали, контексти та сфери, технології, культура, дискурс та практика.

Одним із основним завдань теорії комунікації сьогодні стає підвищення якості підготовки фахівців з університетською гуманітарною освітою, забезпеченням їх знаннями в галузі комунікації. Підвищення якості сучасної освіти ми пов'язуємо із розвитком циклу комунікативних дисциплін, до яких належать: загальна теорія комунікації; міжособистісна комунікація; ділова комунікація; організаційна комунікація; комунікаційний менеджмент; міжкультурна комунікація; теорія масової комунікації; теорія мовної комунікації; теорія візуальної комунікації; міжнародні та глобальні комунікації; віртуальна комунікація; історія комунікації; методи комунікаційних досліджень та ін. Перспективним вважаємо і здійснення дослідження в цих напрямках.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ковалевський В.* Українське інформаційне суспільство: вступ. – wysiwyg://152/http://kovalevsky.diallink.net/vstup/htm, 2003.
2. *O'Hair, D., Friedrich, G.W., Shaver, L.D.* Strategic Communication in Business and the Professions. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1998.
3. *Bovée, C.L., Thill, J.V.* Business Communication Today. – Upper Saddle River: Prentice Hall, 2000.
4. *Робінс С.П., ДеЧенсо Д.А.* Основи менеджменту. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002.
5. *Почетцов Г.Г.* Теорія комунікації. – М.: “Рефл-бук”, 2001.
6. *Craig, R.T.* Communication. – <http://spot.colorado.edu/~cragr/Communication.htm>, 2000.
7. *Trenholm, S., Jensen, A.* Interpersonal Communication. – Belmont: Wadsworth Publishing Company, 2000.
8. *Craig, R.T.* Communication Theory as a Field // Communication Theory. – 1999. – V. 9. – P. 119-161.
9. Там само.
10. *Белова А.Д.* Лингвистические аспекты аргументации. – К.: “Компьютер норд”, 1997.
11. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990.
12. *Кочерган М.П.* Загальне мовознавство. – К.: “Академія”, 1999.
13. *Почетцов Г.Г.* Теорія комунікацій. – К.: ВЦ “Київський університет”, 1999.
14. *Философский словарь* / Под ред. М.М. Розенталя. – М.: Политиздат, 1975.
15. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003.
16. Там само.
17. *Каишкин В.Б.* Введение в теорию коммуникации. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000.
18. *Философский словарь*.
19. *Vygotsky and the Sociocultural Approach.* – <http://www.dur.ac.uk/elizabeth/mains/lect3/htm>, 2003.
20. *A Sociocultural Approach to Language and the Mind.* – http://www.ludd.luth.se/users/johnson/Course_papers/Wertsch.htm, 2003.
21. *Craig, R.T.* Зазнач. праця, 2000.
22. Там само.
23. *Философский словарь*.
24. *Зозульов О.В.* Аналіз ставлення споживачів до торговельної марки: огляд сучасних теорій і підходів. – wysiwyg://174/http://www.4p.com.ua/som/2htm, 2003.
25. *Trenholm, S., Jensen, A.* Зазнач. праця.
26. Там само.
27. *Каишкин В.Б.* Зазнач. праця.

БУЛАХОВСЬКА Ю.Л.

Національна Академія Наук України

ВИДАТНІ ПОЛЬСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ Й ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІ ЧЕСЛАВ МІЛОШ І МАРІЯ КУНЦЕВИЧ ПРО ЗНАЧЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛІТЕРАТУР

Творчість багатьох видатних польських художників слова ХХ століття, як правило, позначена великою жанровою різноманітністю: дуже поширеними є при цьому метафоричні за стилем викладу есе-роздуми на загальнолітературну тематику або присвячені творчості окремих митців, але теж у розширеному літературному контексті, коли йдеться про неповторну самобутність слов'янських літератур і про ґрунтовний перегляд деяких нібито давно уже усталених художніх цінностей. Ці роздуми стосуються не тільки історії літератури як такої в конкретній життєвій ситуації, а й теорії літератури, етики й естетики, навіть методологічних проблем.

Може виникнути питання, чому в даному разі ми говоримо саме про Чеслава Мілоша і Марію Кунцевич з цілої плеяди відомих польських письменників і літераторів ХХ століття? Справа в тому, що йдеться про своєрідний феномен, коли в одній особі поєднується водночас і талановитий митець, і вдумливий дослідник-мислитель в галузі літературознавства.

Марія Кунцевич, наприклад, - відомий польський прозаїк, авторка романів “Чужоземка” і “Трістан. 1946”, перебуваючи під час і після другої світової війни на еміграції, читала у вузах Англії курс лекцій з історії слов'янських літератур і міжслов'янського художнього перекладу, а Чеслав Мілош – Нобелівський лауреат з 1980 року, один з найвидатніших польських поетів ХХ століття, теж перебуваючи на еміграції у Франції і в США, читав лекції з історії слов'янських літератур в різних вузах Америки, зокрема, у Гарвардському університеті. Ці лекції під різними назвами: “Починаючи з моєї Європи”, “Лекція з біології”, “Поети й людська родина”, “Руїни й поезія”, “Про надії й перспективи” були потім об'єднані в книзі “Шість доповідей про складності нашого століття”, виданій у доповненому вигляді у Варшаві 1990 року. Виступав Чеслав Мілош неодноразово і з розширеними інтерв'ю на літературну тематику, скажімо, в журналі “ Teksty drugie” в Інституті літературних досліджень Польської Академії наук в 1990 році / №1/, до складу Редколегії якого входили відомі й авторитетні літературознавці Польщі: Ян Блоньський; Едвард Бальцежан / прекрасний фахівець в галузі поезики, теорії перекладу й історії сучасної

літератури;/ Т. Бурек/ автор робіт з історії сучасного роману;/ З. Лапінський – автор робіт про Ц.-К. Норвіда, В.Гомбровича та метод соціалістичного реалізму, який він завжди пристрасно критикував. Виступав Чеслав Мілош і з приводу сучасного літературного (біжучого) процесу у різних слов'янських країнах у вигляді інтерв'ю, скажімо, у краківському літературному журналі “Nagłos” й таке інше.

Хочу підкреслити, що своїми виступами подібного плану Ч.Мілош і М.Кунцевич продовжують давню традицію польських видатних письменників, у першу чергу, Адама Міцкевича, який, перебуваючи на еміграції у Франції, читав у Паризькому університеті /”Collège de France”/ курс лекцій з історії саме слов'янських літератур, де високо оцінював сучасну йому російську літературу й український фольклор. Що ж стосується сучасних російських і українських митців, то деякі з них виразно поєднували й поєднують в одній особі видатного художника слова і водночас дослідника-філолога. Маю на увазі, наприклад, Анну Ахматову як поетесу й автора цікавої розвідки про О. Пушкіна; так само – Марину Цветаєву (теж про Пушкіна); Корнія Чуковського як дитячого письменника й видатного теоретика перекладознавства; Максима Рильського з його філологічними студіями; Олеся Гончара і Дмитра Павличка як видатних письменників і авторів цікавих “письменницьких роздумів” з приводу сучасного літературного процесу і не тільки в Україні.

Що стосується Чеслава Мілоша, то його лекції й виступи містять глибокі філософські думки в галузі літературної творчості й місця художника слова у ХХ столітті – добу надзвичайно трагічного досвіду людства, ґрунтовного перегляду усталених цінностей і традиційних понять. Його цікавили, зокрема, такі поняття, як: література і суспільне життя /в усій їхній складності;/ національна література певного історичного періоду і літературна мода /конкретно “Авангард”;/ письменник як художня індивідуальність і літературний процес як система; слов'янська літературна специфіка. Серед своїх польських сучасників він високо цинив, наприклад, Ярослава Івашкевича /причому його ранню творчість, “просякнуту Україною”;/ Юзефа Чеховича; К. – І. Галчинського, а з середнього покоління – Тадеуша Ружеви́ча, Віславу Шимборську й особливо Збігне́ва Герберта. Він настоював на розгляді, перш за все, слов'янської специфіки тих слов'янських літератур, які вливалися до європейського літературного процесу. Більше того, вважав за необхідне боротися за сприйняття цих літератур саме в розрізі їхньої національної специфіки, яку високо цинив, хоча сам вільно володів французькою й англійською мовами, настоюючи при цьому категорично, щоб у першу чергу були опубліковані саме польські оригінали його статей. Слід тут згадати, що ніхто інший, як Ч.Мілош був ініціатором, упорядником і одним з головних перекладачів, навіть видавцем Антології польської поезії англійською мовою („Postwar Polish Poetry”), що витримала у США два видання: у 1965 і 1970 роках. Крім того, Мілош вимагав індивідуального підходу до кожного письменника як неповторної художньої особистості, а вже потім аналізу його творчості у певному літературному контексті з точки зору спадкоємності і новаторства; належності до певного літературного напрямку тощо. Ці думки – аж ніяк не випадкові для творчого шляху Ч.Мілоша як митця й науковця, тобто висловлені ним не лише „під настрій” або на догоду певній пануючій культурній моді. Навпаки, вони – основоположні в його розумінні літератури взагалі і слов'янських літератур зокрема. Він їх висловлював ще у своїх статтях початку 30-х років, опублікованих у журналах „Orka na Ugorze” і „Pion”, а потім постійно розвивав як принципові положення й пункти відштовхування.

Щодо Марії Кунцевич, то її якнайбільше цікавили питання перекладу, переваги й труднощі міжслов'янського художнього перекладу, з одного боку, найбільш поширеного, з другого ж, дуже часто недостатньо художнього, оскільки оманлива близькість слов'янських мов і володіння ними часто-густо приводили до лав перекладачів малообдарованих творчо літературів, позбавлених відповідних літературних знань і справжньої майстерності.

Не треба, мабуть, доводити, що славістичні зацікавлення таких видатних митців і кваліфікованих філологів, як Ч.Мілош і М.Кунцевич, становлять значний інтерес в нашу добу вироблення нових критеріїв, нових оцінок і перспектив в розвитку слов'янознавства. Безперечним є те, що наукові погляди обох цих письменників безпосередньо або ж опосередковано відбивалися і в їх суто художніх творах. У Ч.Мілоша, зокрема, у його багато в чому „розумовій” поезії, є чимало віршів – присвят і афористичних висловів про тих чи інших слов'янських авторів, а у М. Кунцевич в романі „Чужоземка” говорить про згубні для головної героїні наслідки її „двомовності”. В Росії, де вона виросла, вона завжди була чужою як полька й католичка, а в рідній Польщі – теж, бо хоч і вільно говорила польською мовою, проте, з російським акцентом і значно краще орієнтувалася у східнослов'янських літературах, ніж у польській.

Все це питання – складні, дискусійно-дискурсивні, тому можуть бути темою вже іншої, „мовознавчої” статті.

ГАЛУЦЬКИХ І.А.

Запорізький державний університет

ПРО СИСТЕМНУ ЗНАЧУЩІСТЬ ІСТОРИЧНОГО ЯДРА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Мета статті - визначити системну значущість ядерного словника німецької мови, а також його роль в розвитку лексичної системи та підтриманні мовної системи у стані гомеостазису.

Наукова новизна полягає у вивченні історичного ядра німецької мови з точки зору його системної значущості.

Об'єктом статті є ядерний словник німецької мови.

Предметом статті є особливості словотворчої активності та семантики ядерного словника німецької мови як визначальні фактори його значущості для розвитку та функціонування лексичної системи мови.

В процесі перетворень мови в цілому та лексичної системи зокрема має місце селекція тих участків системи, які є найбільш пристосованими для адаптації до умов існування, що постійно змінюються, в результаті чого певна частина словникового складу виявляє найбільшу ступінь стабільності, функціонуючи в мові з найдавнішого етапу її розвитку. Цей шар лексики іменується в нашому дослідженні ядерним словником. Критерій часової стабільності був використаний В.І.Скібіною у дослідженні ядерного словника англійської мови, в ході якого була доведена значущість ядерного лексикону для розвитку та функціонування мови, крім того, було обґрунтовано, що ядро являє собою модель розвитку і системної організації лексикону (1:105-120). Наша гіпотеза, сформована на основі згаданого дослідження, полягає у визнанні системно-еволюційної значущості історичного ядра словникового складу не тільки англійської, але й інших мов. Для перевірки цієї гіпотези ми обрали об'єктом німецьку мову.

Метою дослідження є визначення системної значущості ядерного словника німецької мови, а також встановлення його ролі у розвитку лексичної системи та підтриманні мовної системи у стані гомеостазису.

Для досягнення визначеної мети зі словника “Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache” von F. Kluge (2) методом суцільної вибірки було відібрано всі лексичні одиниці, які функціонують в німецькій мові з давньоверхньонімецького періоду (поява яких датується періодом з 8 до 11 століття). Матеріали вибірки були зіставлені з даними етимологічних словників німецької мови: Etymologisches Wörterbuch des Deutschen von W. Pfeifer (3) та Duden Etymologie (Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache) von G. Drosdowski (4), в

результаті чого було складено список слів та словотворчих елементів загальною кількістю 4122 одиниць. Ці лексичні одиниці аналізуються нижче на предмет визначення їх ролі для підтримання цілісності лексичної системи.

Вихідним теоретичним положенням є характерне для сучасної лінгвістики розуміння мовної системи як сукупності неоднорідних елементів, що знаходяться в ієрархічних взаємовідношеннях та взаємозв'язках одне з одним та утворюють цілісність.

Одними з найважливіших показників системної значущості лексичних одиниць є обсяг їхніх словотворчих зв'язків і те, що вони номінують системно важливі поняття. Тому відібрані лексеми, насамперед, були розглянуті з точки зору їхньої словотворчої активності.

Загальна кількість похідних, утворених від ядерних елементів, складає 58 351 слово (48 % від кількості слів, що представлені в словнику Duden Deutsch Universal Wörterbuch (5) 2003 року видання обсягом 120 000 лексичних одиниць). В середньому ядерні одиниці німецької мови дали по 14 дериватів та складних слів.

Лише близько 12% ядерних лексем, для яких характерні моносемантичність та обмеженість регіональним узусом і піднесеним стилем, не дали похідних, які функціонували б в німецькій мові донині.

У цілому аналіз показав високий рівень словотворчої активності як в діяхронії, так і на сучасному етапі, що цілком узгоджується із загальною тенденцією мовного розвитку, в ході якого, як відзначив Є.Н. Синкевич, перевага в процесі номінації надається використанню "тех элементов плана выражения и плана содержания, которые уже апробированы в языке", тобто "конструированию новых слов на основе предшествующей языковой традиции и на прочном фундаменте известных языковых средств" (6:119). Це положення підтверджується результатами проведеного нами діяхронічного аналізу: обсяг похідних, утворених в давньоверхньонімецькому періоді складає 1813 одиниць, з яких приблизно 31% утворений шляхом безафіксного словотворення, близько 27% - суфіксальним способом, 21% - словоскладанням, 20% - префіксальним способом. Ядерний словник містить також незначну кількість складнопохідних слів.

Наведемо кілька прикладів слів, утворених у давньому періоді безафіксним способом словотворення: Arg, m (← arg, adj), Beginn, m (← beginnen, v), dick, adj (← Dicke, f), Essen, n (← essen, v), färben, v (← Farbe, f), Gehorsam, m (← gehorsam, adj), Habe, f (← haben, v), jammern, v (← Jammer, m), Kuss, m (← küssen, v), lügen, v (← Lüge), mindern, v (← minder, adj), nageln, v (← Nagel, m), öde, adj, (← Öde, f), Pflanze, f (← pflanzen, v), Qual, f (← quälen, v), reifen, v (← reif, adj), satteln, v (← Sattel, m), sichern, v (← sicher, adj), tauen, v (← Tau, m), Übel, n (← übel, adj), Verstand, m (← verstehen, v), wählen, v (← Wahl, f), zaubern, v (← Zauber, m); суфіксальним: Bildnis, Bitterkeit, blütig, brotlos, ehram, Endung, Faüstling, Feindschaft, Fürstentum, Ganser, glaubhaft, Herrschaft, Irrtum, jährig, Königin, lieblich, Menschheit, nötig, offenbar, Pflanze, ratlos, Säckel, Salbei, trunken, Viertel, vorwärts, wässerig, zehnter, Zündung; словоскладанням: Amtmann, Apfelbaum, Baumwolle, Brautlauf, Diensmann, Erdapfel, Erdbeben, Fingerhut, Fledermaus, Geburtstag, Hahnenkamm, Haselnuss, Himmelschlüssel, Jahrmarkt, Kindbett, Königreich, Lindwurm, Murmeltier, Nachrshatten, Ölbaum, Pfannkuchen, Regenbogen, Schleifstein, Spürhund, teilnehmen, vierzehn, Windmonat, Ziegelstein; префіксальним способом словотворення: befinden, besitzen, besprechen, empfinden, enthaupten, entschliessen, entzünden, erheben, erkalten, ertöten, erwaschen, Erzbischof, gebrauchen, gefallen, geloben, inmitten, verdenken, verkaufen, verschneiden, verzaubern, verzeihen, zerlaufen, zerstören; та складнопохідних слів: allmächtig, argwöhnisch, barfüßig, durchsichtig, einfältig, gegenwärtig, gelbsüchtig, gutwillig, langmütig, Weissagung, widerwärtig, zwiespältig.

Виконаний аналіз особливостей словотворення ядерного словника німецької мови показав, що і в наступних періодах процеси словотворення проходили за моделями, які сформувались ще на давньому етапі розвитку мови і зберігаються в його ядрі. Проте слід

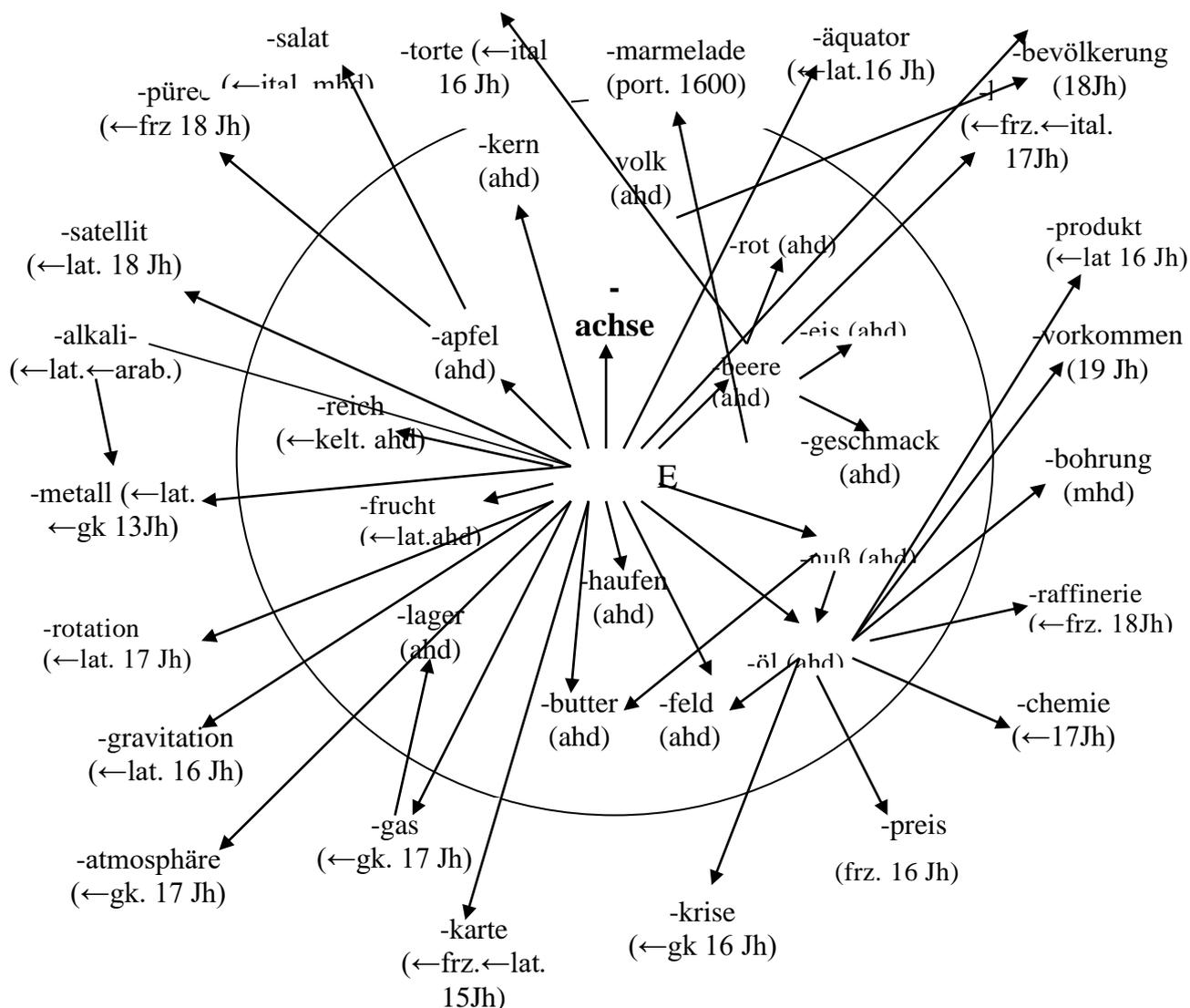
значити, що, хоча номенклатурно система словотворення залишається колишньою, змінюється значущість окремих видів словотворення. Так, якщо на давньому етапі розвитку найбільш продуктивним був безафіксний спосіб словотворення, то найбільш продуктивним способом утворення нових слів за участю ядерних лексем в новий час є словоскладання, що відображає тенденцію розвитку мови в цілому. Словоскладання, за свідченням лінгвістів, притаманне всім германським мовам, в німецькій мові є розвинутим найбільш сильно, воно навіть виконує функції синтаксичного основоскладання, тобто за допомогою складних слів в німецькій мові можуть позначатись «разові комбінації понять» (7:59).

Таким чином, аналіз словотворчої активності ядерної частини німецького лексикону наочно продемонстрував, що способи і основні закономірності розвитку лексичної системи формуються і зберігаються в її ядрі, яке, як і в англійській мові, являє собою модель розвитку і системної організації лексикона.

Крім того, завдяки поліфункціональному характеру даного шару лексики, за допомогою великої кількості синтагматичних зв'язків, в які включається ядерна лексика, забезпечується «міцність» системної організації лексикону.

Як приклад наведемо велике словотворче гніздо з вершиною **Erde**, яке почало формуватися в IX столітті та містить 144 складних та складнопохідних слова, 40 з яких відображені на схемі 1.

Схема 1. Словотворчі зв'язки лексеми *Erde* з ядерними та периферійними елементами лексичної системи німецької мови

Як бачимо з прикладів, лексема Erde знаходиться у словотворчих а, отже, і в семантичних відношеннях з лексичними одиницями різної етимології, часової та стилістичної віднесеності. Більш за це, одиниці, що були створені методом словоскладання, є ендоцентричними, тобто їхні значення можна вивести зі значень компонентів, що сприяє підтриманню семантичних зв'язків між етимологічно різнородними одиницями системи. Наведені дані підтверджують положення В.І.Скібіної про те, що ядерна лексика задіяна в широкій мережі словотворчих відносин з іншими прошарками лексики, на підставі чого ядерний словник виявляється зв'язаним і з периферійним шаром лексичної системи мови (8:23).

Крім того, було проведено семантичний аналіз ядерної лексики німецької мови, в ході якого лексичний матеріал, що підлягає вивченню, було зіставлено зі схемою, яка представлена в ідеографічному словнику М.Роже (9), з метою визначення обсягу семантичного простору, що охоплює ядерна лексика німецької мови, і встановлення, таким чином, наскільки велике її значення в німецькомовній комунікації і яким є співвідношення існуючих в рамках даної лексики семантичних полів з параметрами мовної картини світу.

Для аналізу був використаний весь обсяг ядерних лексем. Значення лексичних одиниць згідно з їхньою семантикою були віднесені до відповідних рубрик класифікації М. Роже.

Порівняння даних за семантичними категоріями, що охоплені ядерною лексикою, наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1. *Обсяг семантичного континууму, який охоплює ядерна лексика німецької мови*

№	Семантична категорія	Загальна кількість класів	Відсоток класів, які охоплює ЯЛ німецької мови
I	АБСТРАКТНІ ВІДНОСИНИ		
1.1	Існування	8	87,5
1.2	Відношення	16	93,8
1.3	Кількість	33	96,9
1.4	Порядок	26	100
1.5	Число	22	91
1.6	Час	34	97
1.7	Зміни	13	100
1.8	Причинність	27	100
		179	96,6
II	ПРОСТІР		
2.1	Простір в цілому	12	100
2.2	Вимір	48	100
2.3	Форма	24	100
2.4	Рух	52	100
		136	100
III	МАТЕРІЯ		
3.1	Матерія в цілому	5	100
3.2	Неорганічна матерія	36	100
3.3	Органічна матерія	93	96,8
		134	97,7
IV	ІНТЕЛЕКТ		

4.1	Формування ідей	66	96,9
4.2	Обмін ідеями	84	97,6
		150	97,3
V	ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ		
5.1	Індивідуальне волевиявлення	137	97,8
5.2	Суспільне волевиявлення	83	96,4
		220	96,4
VI	ЕМОЦІЙНИЙ СТАН		
6.1	Емоції в цілому	7	100
6.2	Особисті переживання	61	93,4
6.3	Взаємні почуття	34	94,1
6.4	Моральні почуття	54	94,4
6.5	Релігійні почуття	25	96
		181	94,5

Очевидно, що підкласи «Порядок», «Зміни», «Причинність», «Неорганічна матерія», «Емоції» і клас «Простір» охоплені ядерною лексикою німецької мови на 100%, обсяг охоплення усіх інших семантичних категорій в середньому складає близько 95%.

Викладене вище дає вагомі підстави для визнання ядерних лексем центральними в більшості лексико-семантичних полів.

Дослідження показало, що та частина німецького лексикону, яка виявила найбільшу стійкість в часі, охоплює широкий спектр семантичних полів, а аж ніяк не обмежена лексикою повсякденного спілкування (див. з цього питання 10, 11).

Більш того, проведений аналіз виступає переконливим підтвердженням тому, що хронологічна стійкість лексики відображає її структурну значущість, її роль в підтриманні гомеостазису і збереженні аутентичності лексико-семантичної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скибина, В.И.: Национально неомогенный язык и лексикографическая практика. - Запорожье: РИП "Видавец", 1996.
2. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Unter Leitung von F. Kluge. – Berlin, 1989.
3. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen / Unter Leitung von W. Pfeifer. – Berlin; Zentralinstitut für Sprachwissenschaft: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1995.
4. Duden Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache / Unter Leitung von G. Drosdowski / bearbeitet von A.Auberle, A.Klosa. - Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2001.
5. Duden Universalwörterbuch / Unter Leitung von G.Drosdowski / Bearbeitet von A. Auberle, A. Haller-Wolf, u.a. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2003.
6. Синкевич, Е.Н.: Аналогия в структуре и семантике словообразования (немецкий язык). Сб. научных трудов Калининского гос. ун-та / Ред. кол. Е.В.Розен и др. – Калинин, 1989.
7. Берков, В.П.: Современные германские языки. – М.: ООО "Издательство Астрель", 2001.
8. Скибина, В.И.: Распространение национального языка и проблемы лексикографии (на материале английского языка): Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Киев, 1998.
9. Roget's 21st century thesaurus. With a complete alphabetical index to classified synonyms and antonyms. – Nashville, 1992.
10. Скибина, В.И., Галуцких, И.А. Семантика ядерной лексики английского языка: прогнозы и реальность // Вестник ЗГУ. 2002. – №2. – С.108-115.
11. Галуцких, И.А.: К вопросу понимания и интерпретации ядра лексикона. // Вестник ХНУ. В печати.

КОРОТІЧ Т.А.

Київський національний економічний університет

НОМІНАТИВНА ФУНКЦІЯ ПОЗНАЧЕНЬ КОЛЬОРУ ТА СВІТЛА В КАЗКОВОМУ ТА БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТАХ

Мовний аспект охоплює багато питань аналізу художнього тексту на мовному рівні. В даній статті ми обмежуємось одним питанням – дослідженням номінативної функції кольору та світла у французькій фантастичній казці-повісті та в тексті Біблії. Кольорова деталь є

характерним прийомом французької казки, а також одним з прийомів оціночної характеристики оточуючого нас світу. Колір нас цікавить як одна з частин цілісної системи казково-біблейських текстів, як один з елементів художнього мислення. Базуючись на тому, що текст, як художня цілісна система повинен аналізуватися з позицій загальних діалектико-матеріалістичних поглядів на категорії системи та структури, а також виходячи з специфіки діалектики цих категорій, припускаємо можливість розмежування та дослідження системних одиниць, їх функцій у взаємозв'язку та взаємозалежності. З урахуванням проведених досліджень та опублікованих праць з проблеми кольору у словесному мистецтві (Алексеев С.С.; Фрилінг Г.І.; Ауер К.; Маторе Ж.) немає необхідності розкривати актуальність цієї проблеми в лінгвістиці, а також значення досліджень, які проводяться у цій галузі. Характер використання кольоропису у художніх творах залежить насамперед від візуальних відчуттів того, хто описує, тобто вихідний пункт – це взаємозалежність людини та об'єктивної дійсності. Пізнати суть цієї взаємозалежності можна тільки на основі відображення людських відчуттів, що викликає матерія, діючи на наші органи почуттів. Сутність кольору як об'єктивної властивості матерії характеризується своєрідною природою та визначеністю світлових хвиль, які, діючи на нашу сітківку, викликають те чи інше відчуття кольору (Хасхачих Ф.І.). Під дією різних світлових хвиль виникають різні кольорові відчуття: червоні, оранжеві, жовті, жовто-зелені, зелені, блакитні, сині, фіолетові – кольоровий спектр. В спектрі немає білих, сірих та чорних кольорів; вони створюють особливу групу та розрізняються між собою тільки по насиченості світла: світлі та темні. Білі, сірі та чорні кольори називаються ахроматичними (др.грецька – безкольоровими), а всі інші – хроматичними (др.грецька – кольоровими). (Алексеев С.С.). Додатковим хроматичними тонами, які входять в систему основних кольорів для французької мови, є коричневий та рожевий. Таким чином, в сучасній французькій мові в основні кольори входять дванадцять найменувань кольору, кожне з яких утворює підсистему (Бородіна М.О; Гак В.Г.). Властивості та характерні особливості світла, яке падає в око, знаходяться цілком у сфері вивчення фізики. Наукове дослідження реакції зорового механізму у конкретних умовах – є галузь психофізики (Івенс Р.М.). Активний характер психічної діяльності, ідеальна форма відображення та індивідуальні особливості людини – ці три фактори визначають суб'єктивно-індивідуальне сприйняття кольору. Сприйняття кольору в той самий час означає його відчуття, яке характеризується, в свою чергу, визначеною емоційною тональністю. Природа кольору незмінна, але як фізичне явище, колір має силу психічного та фізіологічного впливу на людину, і ця його якість, відповідно, є особливим стимулом для оформлення кольорових відчуттів. Кольорове сприйняття відбивається по-різному у свідомості індивідуумів та у мовному виразі, оскільки сприйняття залежить від багатьох зовнішніх факторів: освітлення, кольорового оточення, форми предмету, емоційно-психічного стану людини на даний момент, а крім цього, ще й індивідуальним ставленням людини до кольору. Г.Фрилінг та К.Ауер підкреслюють, що у кожної людини є своє особливе відношення до кольору, а особливу кольорову шкалу можна розглядати як вираження індивідуальності, стан цієї шкали залежить від культурно-історичної традиції, народності, віку. Один і той самий колір у різних народностей може мати різну смислову характеристику. Зорове відчуття людини нерозривно пов'язане з мисленням, а так як його мислення – мовне, словесне, то в мовах виникають спеціальні слова, які позначають колір. Назва кольору є словесним вираженням зорових відчуттів, які людина отримує із зовнішнього світу. Але проблеми сприйняття кольору, класифікація кольорів та порядок формування понять про колір в свідомості різних народів не є основними для цієї статті. Її головна задача – це лінгвістичний аспект позначення кольору та його функції у казково-біблейських текстах. Тому позначення кольору для нас – це, насамперед, лексичні одиниці, які функціонують у мові так, як всі інші слова мови, а їх лексичне значення далеко не

вичерпується тим, з яким саме відрізком спектру вони співвідносяться. Для функціонування позначень кольору як лексичних одиниць важливо не стільки те, який фізично реальний колір описується, скільки соціально-обумовлене відображення даного періоду дійсності у свідомості мовців. Ж.Маторе аналізує значення кольорового сприйняття світу у сучасній французькій мові з функціонального та психологічного боку та приходиться до висновку, що у сучасному мисленні роль бачення, роль бачення у кольорі настільки велика, що можна сказати: «Я бачу, отже, я існую». Словник позначень кольору (Бородіна М.О.; Гак В.Г.) французької мови з особливою наглядністю показує, в якій мірі номінації кольору відображають дійсність та в якій мірі дійсність залишається, так би мовити, прихованою від сприйняття її людиною. В об'єктивній дійсності візуально перед людиною колір виступає як чуттєво-естетичний феномен. У художньому тексті виключається безпосередня участь візуального акту в процесі сприйняття кольору, а єдиною його ознакою є лексична одиниця або сукупність лексичних одиниць. Лексична одиниця, яка позначає колір, є матеріалом та об'єктом досліджень з опису кольору. Характеристика опису кольору художнього твору складається з наступних компонентів: а) кольорової гами, яка характеризує того чи іншого письменника; б) манери опису кольору, притаманної цьому автору; в) типології кольорових сполучень; г) співвідношення образотворчого та емоційного планів. Кольорову гаму називають ще кольоровою палітрою, колоритом, маючи на увазі сукупність використаних письменниками позначень кольору. Мовною основою кольорової палітри є понятійною системою позначень кольору, яка включає у французькій мові 12 тонових груп: 9 хроматичних (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий, коричневий, рожевий) та три ахроматичних (білий, сірий, чорний). (Бородіна М.А.; Гак В.Г.).

Колорит, або організована сукупність, система кольорів художнього твору, є одним з основних засобів реалістичного та виразного зображення, яке разом з вірно організованими світло-кольоровими стосунками створює внутрішню характеристику та емоційну виразність ідейно-естетичного задуму. Описуючи різні явища об'єктивної дійсності, автор виявляє своє відношення до неї, своє бачення життя. При цьому всі компоненти суб'єктивного в художньому образі мають цілком об'єктивну основу, їх зміст не є сама індивідуальна свідомість. Перехід від дійсності до художнього зображення є перехід до естетичного усвідомлення дійсності. Суб'єктивність образів мистецтва безперечна, з нею пов'язана та сила особистого впливу, яка перетворює мистецтво у міцне знаряддя виховання почуттів та намову ідей. Теж саме можна сказати і про силу позначень кольору в художніх творах, так як сприйняття кольору не просто суб'єктивне, але й значно суб'єктивніше ніж форми, образи. Якщо говорити про колорит письменника, то неможливо пройти повз суб'єктивізм опису кольору в художньому творі. Лінгвістичний аналіз позначень кольору в художньому тексті має на увазі з'ясування авторської точки зору. Ця проблема висуває необхідність передбачення таких взаємовідносин, як: дійсність – автор – твір – читач, з урахуванням специфіки кожної ланки цього ланцюга окремо та у взаємозв'язку один з одним. Про суб'єктивний авторський опис кольору дійсності ми вже говорили; необхідно додати, що інтенція опису кольору також залежить від сили уявлення читача. Сприйняття та ставлення читача до художньої дійсності має індивідуальний характер. Кольорові мистецькі можливості у сприйнятті читача асоціюються з предметами та явищами, які складають цю дійсність. Колір в текстах художніх творів є атрибутивним елементом, тому його необхідно вивчати у єдності з референтом.

Колір в художньому творі є засіб виразу та розкриття його змісту, який виступає поруч з іншими засобами художньої мови. Необхідно звернути увагу на особливості багатопланової змістової структури кольорових найменувань. Всі вони мають дескриптивну (номінативну) частину значення та естетичну (метафоричну та символічну).

Номінативна функція позначення кольору в художньому тексті є більш нейтральною відносно до вираження головних ідей автора, але відіграє свою роль у відтворенні авторського бачення світу. Досліджуючи номінативну функцію позначення кольору того чи іншого твору (того чи іншого автора), дослідники звертаються до кольорової палітри (гама, колорит, система) та обмежуються вивченням лексичних засобів зображення хроматичних кольорів. Але авторська кольорова система базується на результатах ступеня сприйняття кольору, який і стає основою оформлення кольорів у цілісну систему. Майже очевидна важлива різниця слова та означеної ним речі, тобто позначення кольору та “кольорової плями”. (Арапов М.). Крім кольору, слово позначає ще й емоційне відношення того, хто говорить, до цього кольору (тобто, тон, насичення, яскравість та ін.). Позначення набуває додаткове значення, яке залежить від викликаних емоцій. Ці нюанси також утворюють кольорову систему автора. В авторську кольорову систему входять ще два позначення світла: світло і тінь. Особливості світлового поля визначаються у таких планах: світло та предмет, світло та темрява, світло та блиск, експресивна роль позначень світла та темряви. (Пелєвіна І.Ф.). Ще одна особливість світлового поля – це протиставлення світла та темряви як двох протипоставлених субстанцій. Мовне протиставлення світла та тіьми стирається у тому випадку, коли ми маємо характеристику світла за яскравістю, тобто світло може переходити від сліпучо яскравого до гранично тьмяного. Вся кольорова гама зі своєю номінативною функцією була розглянута на рівні казкових та біблейського текстів.

Розглянувши номінативну функцію позначень кольору та світла в казкових та біблейському текстах, ми можемо відмітити:

1. Присутність кольорової деталі у всіх досліджених текстах – казкових та біблейському. Спостерігається індивідуально-авторське застосування позначень кольору та світла в кожному з розглянутих текстів.
2. Номінативне значення опису кольору та світла у фантастичній казці-повісті П.Гамарра «*La rose des Karpathes*» поступається по частоті вживання метафоричному (36 та 52), тобто індивідуально-авторське вираження кольору домінує над загальномовним. За морфологічними параметрами спостерігаємо переваження прикметників кольору та світла. В кольоровій гамі письменника переважають хроматичні кольори: *vert, rouge*; а також ахроматичні: *poir, blanc*. Авторська гама кольору та світла у дескриптивному значенні неширока, але конкретна та точна у використанні. Автор використовує стилістичний засіб прирощення змісту позначенням світла *poir* у словосполученні *l'Ours-Noir* та перехід номінативної функції в метафоричну і навіть надбання символічного змісту в контексті.
3. У тексті казки Ж.Санд «*Le marteau rouge*» нараховуємо 55 позначень кольору та світла з 98 (загальна кількість позначень), тобто ненабагато більше, ніж з метафоричним значенням. Але деякі позначення кольору вжиті в дескриптивному значенні, по мірі розвитку сюжету прирощують зміст та втрачається границя між дескриптивністю та метафоричністю (*de cognaline, le marteau rouge*). З морфологічного аналізу витікає переваження прикметників кольору. Кольорова гама письменника визначається наступними кольорами: *rouge, bleu, de cognaline* – кольори основного спектру. Відмічаємо також контрастне поєднання блідих тонів з яскравими, наявність світлової гами з багатьма відтінками.
4. У Ш.Нодьє в казці «*Trilby ou le lutain d'argail*» спостерігається явище переважування метафоричного опису світла та кольору понад дескриптивним (з 188 позначень кольору та світла тільки 68 з номінативною функцією). Прикметники кольору та світла складають більш, ніж половину позначень

кольору та світла в тексті казки – 36. Кольорова палітра має бліде, пастельне забарвлення з частим вживанням кольорів: blanc, bleu та широким вживанням опису світла та тіні.

5. Самий короткий за сюжетом текст є текст казки А.Франса « Le paté des langues » - має всього 2 позначення кольору та світла, які носять дескриптивний характер. Але з розвитком сюжету у А.Франса також спостерігається прирощення змісту у позначення світла flamboyant .
6. Текст казки М.Дрюона « Tistou les pouces verts » - самий об'ємний та вміщує багато лексичних одиниць світла та кольору – 322. З них 156 вживаються в номінативному значенні. Кольорова гама складається з ахроматичних кольорів: blanc, noir ; хроматичних: rose, bleu та позначення світла brillant, з багатьма відтінками та з очевидним переваженням прикметників кольору. Необхідно відмітити індивідуально-авторське позначення кольору за допомогою словосполучень: couleur de ciel, de toutes couleurs, значення яких залежить не тільки від автора, але й від уявлення читача. Кольорова палітра автора широка та багата на різні відтінки основних кольорів та світла.
7. Єдиним текстом, де домінують дескриптивні позначення кольору та світла є фантастична казка-повість Люда « La gardienne du feu » (з 103 лексичних одиниць кольору та світла – 96 з номінативним значенням). Разом з тим, при детальному аналізі лексичних одиниць кольору в контексті можна прослідкувати, як кожен елемент опису кольору та світла отримує нарощення змісту та набуває вторинних значень, переосмислення. У тексті казки присутні багато описувань світла: couleur du feu вжите 41 раз; l'ombre – 15 раз. Прикметники кольору найбільш ёмко характеризують авторську кольорову гаму: noir, rose, rouge.
8. Едуард Лабуле у тексті своєї казки « Pif-paf » застосовує номінативну функцію опису кольору та світла частіше ніж метафоричну (74 позначення кольору та світла/ 53 мають дескриптивне значення). Морфологічний аналіз опису кольору показав домінування прикметників кольору та світла (34). Деякі позначення кольору та світла можуть трактуватися по-різному, в залежності від індивідуального уявлення про такі кольори, як: les lampes d'albâtres, couleur de neige, pâle. Кольорова гама автора охоплює такі кольори, як: blanc, noir, rouge, pâle та широку гаму відтінків світла: l'éclat, le brouillard, briller, sombre.
9. В іншому тексті фантастичної казки-повісті А.де Сент-Екзюпері « Le petit prince » з 298 позначень на колір та світло 62 вжиті в дескриптивному значенні. Тобто переважає індивідуально-авторське вираження кольору та світла, а не загальнономовне. В тексті використано 14 прикметників, 14 іменників та 22 дієслова кольору та світла. Кольорова палітра складається з: blanc, noir, rouge, rose . Набагато ширше, багатше та частіш вживається світлова гама: la lueur, éteint, briller, illuminer.
10. В останньому тексті нашого дослідження – Ecritures grecques chrétiennes, Livre Selon Marc – виявлено 40 позначень на колір та світло. 39 проаналізованих з них в тексті вжиті в номінативній функції, але їх треба розглядати також в метафоричній та в символічній функціях, залежно від контексту, тому що в контексті спостерігається нарощення змісту у позначенні кольору та світла. В тексті Livre Selon Marc переважно використовуються іменники та словосполучення, які позначають колір та

світло. Кольорова гама складається з наступних кольорів та світла-тіні: blanc, vert, rouge, gris, la prison (noir), la nuée.

11. Проаналізована номінативна функція позначень на колір та світло в казкових та біблійному текстах: П.Гамарра « La rose des Carpathes » ; Ж.Санд « Le marteau rouge » ; Ш.Нодьє « Trilby ou le lutain d'argail » ; А.Франсуа « Le pâté des langues » ; М.Дрюон « Tistou les pouces verts » ; Люда « La gardienne du feu » ; Е.Лабуле « Pif-paf » ; А.де Сент-Екзюпері « Le petit prince » ; Les Saintes Ecritures. Livre Selon Marc дає підстави говорити про те, що в цих текстах домінує вживання опису кольору та світла за своїм вторинним значенням – метафоричним; в досліджуваних текстах переважає вживання прикметників кольору; широко вживаються позначення світла та кольору. В кольоровій гамі усіх текстів присутні такі кольори: blanc – noir (ахроматичні кольори), rouge (хроматичний колір).

ОХРИМЕНКО В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІЛЛОКУТИВНА СИЛА ВИСЛОВЛЮВАНЬ В ПРОТОТИПНОМУ ІСПАНОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

Вивчення мовленнєвих актів у певному дискурсі набуває особливого значення у ХХІ сторіччі, оскільки воно здійснюється на межі перетину двох домінуючих парадигм лінгвістичних знань – комунікативно-прагматичної і когнітивної. Вивчення мовленнєвих актів було започатковано у філософії мови працями Дж. Сьорла, Дж. Остіна, Р. Карнапа, З. Вендлера. У нашому дослідженні ми розглянемо прикладний аспект теорії мовленнєвих актів Дж. Сьорла, що є вдосконаленою теорією таксономій Дж. Остіна, застосований відносно рекламного тексту-прототипу (РТП) на матеріалі іспаномовної реклами. Об'єктом дослідження буде характер комбінації мовленнєвих актів і взаємодії показників їхньої іллокутивної сили, що визначаються характеристиками РТП як дискурсивного холістичного утворення.

У минулому дослідженні [3] нами було встановлено, що концептуальний простір РТП як концептуальна єдність, що підлягає дискретизації, містить у своєму складі референційні точки, які вичленяються з опорою на основні когнітивні універсалиї референцію, модифікацію, предикацію і здійснюють його когерентність на глибинному рівні. Було визначено, що концептуальний простір РТП структурований як континуум, що є якісно неоднорідним. Беручи до уваги тезу О.С.Кубрякової, згідно з якою для виділення концепта як ментальної репрезентації оперативної діяльності і процесу пізнання у вигляді “квантів” знання, необхідно брати до уваги *ознаки предмета*, предметної дії як поміщення його у сферу діяльності, *результат* цієї діяльності, що включає також цільову спрямованість і оцінку результативності [2:93], нами було висунуто гіпотезу, підтверджену фактичним матеріалом, що зазначені чинники виділення концепта є референційними точками континуумного концептуального простору РТП, що задають розгортання семантичного простору інформації. Схематично це можна зобразити таким чином:

предмет	статична ознака	динамічна ознака (дія)	результат (нова якість)
I рівень – логічний	II рівень – оцінний	III рівень – динамічний	Σлогічний+оцінний+динамічний

Гіпотеза нашого дослідження може бути сформульована таким чином: особливості концептуального простору РТП з вичленими в ньому референційними точками через вихід у глибинні когнітивні структури можуть впливати на функціонування в РТП мовленнєвих актів, призводячи до трансформації складників іллокутивної сили висловлювання.

Розглянемо основні положення теорії мовленнєвих актів Дж.Сьорла. За Дж.Сьорлом, складниками іллокутивного мовленнєвого акту є 1) пропозиційний зміст (судження у логіко-філософському аспекті) і 2) функція, що виводиться з речення. Складниками іллокутивної сили висловлювання є: 1) іллокутивна ціль; 2) напрям пристосування: “слова - реальність” чи “реальність - слова”; 3) каузований психічний стан. Іллокутивна ціль – призначення мовленнєвого акту певного типу. Так, *іллокутивна ціль опису* – зафіксувати певне положення речей, *іллокутивна ціль обіцянки* – взяти на себе зобов’язання адресантом виконати певну дію, *іллокутивна ціль наказу* – досягти того, щоб адресат виконав певну дію. *Напрямок пристосування* “слова - реальність” чи “реальність - слова” визначається тим, що є метою для адресанта. Якщо його метою є зробити так, щоб слова відповідали реальності, маємо напрям пристосування “слова – реальність”, і навпаки. *Каузований психічний стан* визначається у залежності від стану адресанта. У випадку ствердження, констатації, пояснення, декларації, постулювання, логічної дедукції, аргументації психічний стан адресанта визначається як *переконання*, у випадку прохання, наказу, команди – *побажання* або *потреби*, у випадку обіцянки, клятви, поруки – *намір*, у випадку привітання, поздоровлення, побажання успіху – *задоволення*. За Дж. Сьорлом виділяються такі мовленнєві акти, як репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви й декларації (більш відомі у сучасних працях з прагматики під назвою перформативів). У нашому дослідженні ми не розглядатимемо перформативи, оскільки прагматичні параметри рекламної комунікації визначають їхню відсутність в РТ. Дж. Сьорл характеризує складники іллокутивної сили висловлювань зазначених типів у такий спосіб. Іллокутивна ціль *репрезентативів* – зафіксувати певне положення справ, що відповідає дійсності, напрям пристосування – “слова – реальність”, каузований психічний стан – переконання. Іллокутивна ціль *директивів* – досягти того, щоб адресат виконав певну дію, напрям пристосування – “реальність – слова”, каузований психічний стан – побажання або потреба. Іллокутивна ціль *комісивів* – покласти зобов’язання на адресанта реалізувати певну дію (на відміну від директивів, у комісивах суб’єктом виконання дії є адресант, а не адресат), напрям пристосування – “реальність – слова”, каузований психічний стан – намір, інтенція. Іллокутивна ціль *експресивів* – вираження психічного стану адресанта стосовно певного положення речей, напрям пристосування – відсутній, каузований психічний стан варіює у залежності від контексту. [4; 5: 151-169].

Розглядаючи таку складову іллокутивної сили висловлювання, як каузований психічний стан, з когнітивного погляду, неважко помітити, що лише психічний стан “задоволення” є прототипним засобом вираження психічного стану, оскільки являє собою власне емотивну реакцію. Інші психічні стани корелюють з асерторичною, проблематичною і деонтичною модальностями як способами відношення між

Таблиця. Іллокутивна сила висловлювань в РТП.

ОБ'ЄКТ	ЯКІСТЬ	ПРОЯВ	РЕЗУЛЬТАТ
Residencial Ruiz Muñez.	Todo lo que necesita incluye apartamento:	zona tranquila, fácil acceso circunstalación Las Palmas Sur, Materiales de primera calidad, cerca al gran proyecto del Parque de San Gregorio.	Promueve y construye.
типовий репрезентатив	атиповий директив	атиповий експресив	типовий директив
• іллокутивна ціль: репрезентація	• іллокутивна ціль: вказування потреби без прямого заклику до реалізації	• іллокутивна ціль: додаткова репрезентація	• іллокутивна ціль: заклик до дії
• напрям пристосування: “слова – реальність”	• напрям пристосування: “слова – реальність”	• напрям пристосування: “слова – реальність”	• напрям пристосування: “реальність – слова”
• каузований психічний стан: переконання	• каузований психічний стан: імпліцитне спонукання	• каузований психічний стан: переконання	• каузований психічний стан: експліцитне спонукання

* **Примітка.** Контрастним кольором виділені атипові елементи.

Отже, вплив на адресата в аналізованому РТП як континуумі здійснюється поетапно: Типовий репрезентатив – атиповий директив – атиповий експресив – типовий директив. *Іллокутивна ціль* в межах континууму зазнає таких трансформацій: від репрезентації через її підсилення та вказування потреби до заклику до дії. *Напрямок пристосування* “слова – реальність” зберігається усталеним майже протягом всього РТ і лише в кінці змінюється на протилежний. *Каузований психічний стан* зазнає трансформації від переконання через його підсилення й імпліцитне спонукання до експліцитного спонукання.

Таким чином, складові іллокутивної сили висловлювання можуть зазнавати змін при контекстній реалізації. Розгляд функціонування іллокутивних мовленнєвих актів в РТП як континуумі дозволяє визначити чинники, що призводять до таких змін. До таких чинників належить взаємодія та взаємовплив мовленнєвих актів в межах континууму, які можна легко пояснити через вихід у глибинні когнітивні структури і співставлення поверхневого і глибинного рівня висловлювань. Взаємодії і взаємовпливу підлягають саме середні члени континууму, а межові залишаються без змін, а власне взаємодія та взаємовплив відображають глибинну структуру РТП, в якій вищелюються референційні точки: об'єкт-ознака-прояв-результат з лінійно-ієрархічними відношеннями між компонентами (під

лінійністю мається на увазі впорядковане лінійне розгортання концептуального простору РТП із збереженням зазначеної послідовності референційних точок, під ієрархічністю – включення кожним наступним компонентом попереднього і його безпосередня участь у подальшій обробці інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вольф Е.М.* Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. 2. *Кубрякова Е.С.* Концептуализация. // Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – С. 93-94. 3. *Охріменко В.І.* Гіперкатегорія континууму у концептуальному просторі прототипного рекламного тексту (лінгвокогнітивний аспект) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: ВЦ “Київський університет”, 2002. – Вип. 2. – С. 278-291. 4. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1986. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – С. 170-195. 5. *Серль Дж. Р.* Что такое речевой акт ? // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс. – 1986. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – С. 151-169.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Canarias: Santa Cruz de Tenerife: Anuncios Clasificados, 21.03.99.

З М І С Т

Багратіон-Мухранська К.В. Короткий лінгвoseмантичний та літературознавчий аналіз деяких шотландських балад та творів, що були написані на їх основі (на матеріалі творчості В.Скотта та Р.Бернса)	3
Боцман А.В. Особливості анафоричних і катафоричних відношень у фармацевтичних текстах (на матеріалі англomовних інструкцій до вживання лікарських препаратів)	7
Васько Р.В. У пошуках первинних фонологічних одиниць	16
Венгренівська М.А. Процеси виокремлення, специфікації комунікації за загальної тенденції глобалізації та питання перекладності	22
Гнатюк Н.Г. Особливості перекладу англійської банківської термінології на українську мову	27
Конопацька Я. Фразеологічні неологізми та їх прагматична роль у висловлюванні	31
Кремзикова С.Ю. Сполучуваність твірних основ та афіксів як реалізація валентності одиниць у старофранцузькому словотворенні	36
Лобода Ю.А. Властивості уваги усного перекладача в процесі послідовного перекладу	43
Лук'яненко М.П. Концептуальна метафора у романі Ж.-П. Сартра „Нудота” та її відтворення в українському перекладі	47
Мітрюхін О.В. Концепція фреймів у площині синхронного перекладу текстів з комп'ютерної тематики	53
Олійник Н.В. Проспективна функція фіналі у синтагматичній підсистемі французької мови	58
Пилипенко Р.Є. Дискурсивні характеристики лінгвістичних концепцій простору	62
Попова Н.М. Ідіостиль короля Іспанії Хуана Карлоса і як фактор формування концептуального образу сучасної Іспанії у свідомості колективного адресата	67
Терехова Д.І. Особливості сприйняття астроніму українцями та росіянами	73
Тріфонова О.Е. Переклад „тексту в тексті” або ще раз про інтертекстуальність	77
Харченко О.В. Спонтанний дискурс англomовних підлітків	81
Чала Ю.П. Вертикальний контекст художнього твору в перекладацькій перспективі	87
Чернишева Ю.О. Вплив мовної картини світу на релігійну свідомість: до проблеми перекладу релігійних текстів	93
Шевкун Е.В. Аргументи ad-hominem в когнітивних структурах дискурсу бюрократії	100
Шило В.В. Семантична кореляція французьких запозичень та їхніх похідних в англійській мові	103
Яшенкова О.В. Традиції та напрями розвитку теорії комунікації в інформаційному суспільстві	111

Булаховська Ю.Л. Видатні польські письменники й літературознавці Чеслав Мілош і Марія Кунцевич про значення слов'янських літератур	121
Галуцьких І.А. Про системну значущість історичного ядра німецької мови	123
Коротіч Т.А. Номінативна функція позначень кольору та світла в казковому та біблійному текстах	127
Охріменко В.І. Іллокутивна сила висловлювань в прототипному іспаномовному рекламному тексті	132
Зміст	137